Diyarbakır Türkiyat Derneği
Neşriyatı No: 4
Gökalp Külliyatı No: 3

Ziya Gökalp'ın Neşredilmemiş Yedi Eseri Ve Âile Mektupları

Hazırlayan
Ali Nüzhet GÖKSEL

İKBAL MATBAASI
İSTANBUL
1952

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

Levent Şahverdi Arşivi

Diyarbakırı Tanıtma Derneği
Neşriyatı No.: 4
Gökalp Külliyatı Nu.: 3

Ziya Gökalp'ın Neşredilmemiş Yedi Eseri Ve Âile Mektupları

Hazırlayan:
Ali Nüzhet GÖKSEL

IŞIL MATBAASI
İSTANBUL
1 9 5 6

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Ziya Gökalp

Malta'da çekilen ve 12 Ocak 1920 de Istanbul'a gönderilen fotoğrafı.

Levent Şahverdi Arşivi

ZİYA GÖKALP'IN BASILMAYAN ESERLERİNİN HİKÂYESİ

Ziya Gökalp hayatta iken hakkında yazılan eserleri gördü. Ölümünden bugüne kadar ismi ve fikirleri üzerindeki neşriyat da aralıksız olarak devam ediyor. Gökalp hakkındaki yayınlar, yalnız türkçeye inhisar etmez, italyanca, ingilizce, almanca ve fransızca olmak üzere birçok dillerde mütefekkirimiz hakkında kitaplar, makaleler, etüdler çıkmaktadır. Hiçbir fikir adamımıza nasip olmayan bu mazhariyete eren Gökalp, bütün bu yayınlara rağmen, yine birçoklarımızca tam mânasiyle anlaşılmış sayılamaz. Çünkü, bir fikir adamını bütün kıymetiyle tanıtan en doğru ölçü, ancak kendi eserleridir. Eğer onun eserlerini okumuşsak ancak o zaman, o mütefekkir ve sanat adamı hakkında yazılan türlü yazılar, incelemeler, araştırmalar bize konumuzu aydınlatıcı birer rehber olabilirler. Ve işte asıl o zaman, bu tetkikler ve açıklamalar birer kıymet ifade ederler.

Eğer o fikir ve sanat adamının eserlerini okumamışsak, onun hakkında yazılan eserlerdeki doğru veya yanlış fikirler ve hükümlerle o adamı tanımaya kalkışırsak, yanlış düşüncelere saplanır, çok defa bu türlü eksik ve yanlış bilgi, şahsiyetimizin teşekkülünde zararlı neticeler verir. Çünkü o fikir adamını saran karanlık ve kapalılık, düşünce dünyamızda devam edip gider. Esasen onun eserlerini okuyup onlardan aldığımız fikirlerle mücehhez olmazsak, onun hakkında yazılan eserlerin de değerini bilmek imkânından mahrum kalırız.

Hele bu büyük adam, Ziya Gökalp gibi fikir ve aksiyon taraflarıyla bütün memleketin kalkınma hamlelerinin fikriyatını yapmış, millî ve siyasî mücadelelere karışmış, Batı'nın ilim ve metod anlayış ve düşüncesini memlekete getirmiş, eskiyi yıkmış, yeniyi yaratmış bir adam olursa, onu anlamaktaki zorluk daha çok derinleşir.

Ve yine bu adam, ilk gençliğini, milletinin geçirdiği iç buhranları ve dış gailelerinin sarsıntıları içinde yaşamış ve kısa fâsılalarla gördüğü **Girid'in kaybı, Trablus, Balkan, Birinci Dünya Harbi** ve nihayet **İstiklâl Savaşı** ve bunlar kadar millet bünyesinde ehemmiyetli rolü olan iç isyan ve ihtilâl mücadelelerini yaşamış ve bu yıllar içinde yer yer Türk vatanının parçalandığını görmüş olan Ziya Gökalp gibi fikir ve inkılâp adamını tanımak; pek o kadar kolay olmaz sanırız; çünkü bu fikir ve aksiyon adamının bize kalan fikirlerini öğrenmek için, onun yaşadığı bu zor şartlar içinde mütefekkirimi-

Levent Şahverdi Arşivi

zin iç kaygılarını, hâdiselere karşı fikrî davranışlarını ve Türk milletinin bütün bu ağır şartlar içinde yeni bir hayat hamlesiyle nasıl kalkınabileceğini bize anlatan o yazıları aslından düşüne düşüne okumadıktan sonra, bir nevi tefsirci mahiyetinde olan onun hakkındaki yazılmış eserlerle mütefekkirimizi gerçek kıymetiyle nasıl tanıyabiliriz? Bilhassa eserlerinin mıkdarından birkaç defa fazla olan bizde ve yabancı memleketlerde yazılan bu tetkik ve izah mahiyetindeki eserlerin bir kısmı gerçek ve tarafsız bir tetkika dayanmazsa, yukarıda kısaca temas ettiğimiz şartlar gözönünde tutulmazsa, bunlara inanarak bir hükme varmak nasıl mümkün olabilir? Esasen okuyarak, düşünerek bir eserdeki fikirleri arayıp bulmazsak, başkaları tarafından yapılan tefsir ve izahlar bizim fikrî gelişmemize ve kültürümüzün teşekkülüne bellibaşlı bir yardımcı da olamaz. Bunlar bir nevi hâfıza yüküdür, zamanla kaybolup giderler. Biz şimdi birçok şehirlerimizde doğum ve ölüm yıldönümleri münasebetiyle toplantılar yapılan, her fikir ve memleket meselelerinde adı ve fikirleri karışan Gökalp'ın ölümü üzerinden geçen otuz iki yıla rağmen basılamayan eserlerinin hikâyesine geçelim:

Ziya Gökalp'ın ölümü Türk milleti için millî bir matem oldu. Onun ölümünün büyük acısı, Millet Meclisi'nde de derin bir tepki göstermekte gecikmedi. Meclis âzalarından **Riza Nur, Yahya Kemal** ve **Zonguldak Mebusu Râgıb Beyler**'den mürekkep bir **Komite** kuruldu. Bunlar, Gökalp'ın gazete ve dergilerde çıkan fakat zamanla kaybolmak tehlikesi muhakkak olan yazılarıyla mevcudu bitmiş kitaplarını yeniden bastıracaklar, bize bir **«Ziya Gökalp Külliyatı»** vereceklerdi. Bu ne güzel bir teşebbüs değil mi? Fakat bilinemez neden? Bu **Komite** hiçbir teşebbüse girişemeden dağılıp, gitti.

Bunun üzerinden uzun zamanlar geçti. Nihayet 1931 de, yani Gökalp'ın ölümünden yedi yıl sonra, bir gün **Kâzım Nâmi**(Duru) bizim eve geldi. «Cumhuriyet» gazetesi başmuharriri **Yunus Nâdi Bey**'den aldığı bir mektubu bana uzattı. Mektupta şunları yazıyordu:

«Ziya Gökalp bu memlekete, Türk inkılâbına çok büyük hizmetlerde bulunmuştur. Fakat bugün o fikir ve inkılâb adamının eserlerini arayanlar, Bâbiâli Caddesindeki kitapçılarda bulamamaktadırlar. Bu vaziyet karşısında bize düşen vazifeyi hatırlatıyorum: Onun eserlerini mutlaka toplayıp bastırmalıyız. Ve memleket gençliği nesiller boyunca **Ziya Gökalp'ı** tanımakta devam etmelidir.»

«Bu, yalnız bir kadirşinaslık icabı değildir. Bu hem inkılâbımız için elzemdir. Hem de bizim **Gökalp'a** karşı bir borcumuzdur. Aksi halde **Gökalp,** bütün eserleriyle ve hizmetleriyle gümegider. Bu esef verici hâdiseyi önlemek lâzımdır. Damadı **Ali Nüzhet Bey**'le görüşünüz, ben her türlü yardıma hazırım.»

Bu sevindirici mektubu okuyunca, yeni bir ümitle işe sarıldık. **Yunus Nâdi Bey**'le gidip görüştük. Bize, gazete idarehanesinde çalışmamız için bir oda vereceğini söyledi. Günlerce oraya taşındık, durduk. Fakat bilmem niçin? Bize ne bir çalışma odası veren oldu, ne de bu işle alâkadar olan bulundu. Böylece bu iş de bir netice vermeden unutuldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu mesele için birkaç defa da **kitapçılar**'la görüştüm. Onlar da, Gökalp'ın biyografisiyle eserlerinden seçmeler yaparak bir antoloji vücuda getirmek suretiyle bu işe girişebileceklerini ileri sürdüler.

O zaman bu teklifi çok garip bulmuştum.

Çünki, bir şâirin eserlerinden seçme bir şiir kitabının belki bir mânası olabilirdi. Fakat bir âlim için böyle bir hareket birşey ifade etmezdi. Çünkü Ziya Gökalp, üzerinde durduğu meselelere birçok yazılarıyla temas etmiş, ve mesleleri bu yazı silsilesi içinde ayrı ayrı cephelerden ele alarak izah etmişti. Ayrıca birbiriyle ilgili meseleleri çok defa şiirleriyle formülleştirmiş, makaleleriyle de onların ilmî sebep ve neticelerini açıklamıştır.

Böylece birbirine bağıl silsileler halinde yazılan makalelerden seçim yapmak tabiatiyle mümkün olamazdı.

Esasen Ziya Gökalp gibi fikir tarihimizde devir açmış bir âlimin eserlerinin kronolojik bir sıraya göre tertiplenmiş, ve yaşadığı zamanın sosyal ve siyasî şartları izah edilmiş bir Ziya Gökalp külliyatı vücuda getirilmedikten sonra, Gökalp'la beraber fikir tarihimizin bir devri ve inkılâbımızın ilmî ve felsefî cephesi aydınlanmış olmayacaktı.

Bu düşünceler iledir ki, gazetelerde, dergilerde ve kitaplarda otuz iki yıldanberi bıkıp usanmadan bu ciheti anlatıp durduk. Nihayet günün birinde, yani 1941 de **Türk Tarih Kurumu Reisi Profesör Şemseddin Günaltay** bu işle alâkalandı. Onunla bir gün **Bayazıt**'taki **Külliük**'te buluştuk. Yanımızda **Profesör Mükrimin Halil Bey** de vardı. **Şemseddin Bey:**

«— Ben, Ziya Gökalp'ın bütün fikirlerini bu memleket için çok faydalı bulurum. Onun eserlerini basmak ve yaymak suretiyle onu yaşatmak ve devam ettirmek lâzımdır. Onun fikirleri, her türlü yabancı ideolojiler ve tekinlerden Türk gençliğini kurtaracak tek kuvvetimizdir. Bizim Kurum adına eserlerini basmak istiyoruz. Ne dersiniz?» dedi.

Bu isabetli fikir ve kanaati, hürmetle, minnetle karşıladım. Ve bir mukavele yaptık. Bütün neşredilen eserlerini ve bizde bulunan **Malta**'dan âilesine ve kızlarına gönderdiği **366 mektup, 167 kart** ve **Malta**'da verdiği ve hiçbir yerde neşredilmeyen **«Malta Konferansları»**nın neşir hakkını **Türk Tarih Kurumu**'na devrettik. Bir müddet sonra da **Istanbul**'da bir **«Ziya Gökalp Külliyatını Hazırlama Komitesi»** kuruldu. Bir gün, 3 Mart 1942 tarihinde Sıvas Mebusu **Necmeddin Sadak**'tan şu mektubu aldık:

«**Türk Tarih Kurumu** tarafından **Ziya Gökalp**'ın eserlerini toplamak için teşkil edilen hey'etin ilk toplantısını yapmak üzere, 10 Mart Salı günü saat 17 de **«Akşam»** idarehanesine gelmenizi saygılarımla rica ederim.»

Mektuba çok memnun oldum. Fakat içimde bir şüphenin verdiği huzursuzluk başladı. Çünkü vaktiyle Talim ve Terbiye Hey'eti Reisi olan **Mehmet Emin** (Erişirgil)e yine bu kitap meselesi için müracaat etmiş, ve **Fuat Köprülü, Necmeddin Sadak, Halim Sâbit, Ali Nüzhet**'ten mürekkep bir **Komite**

Levent Şahverdi Arşivi

kurulmuş, Üniversitede bir toplantı yapılmış, senelerce Üniversitede Ziya Gökalp'ın muavinliğini yaptığı için **Necmeddin Sadak** Komite'nin Reisliğine seçilmiş, yapılacak işler görüşülmüş, fakat ikinci bir toplantı yapmak imkânı bulunamamıştı. O zamanlarda **Necmeddin Sadak** mebus olmak peşinde idi. Bu ikinci **Komite**'nin kurulduğu tarihlerde de Hâriciye Vekili olmak sevdasına düşmüştü. Ne ise, ilk toplantı yapıldı. Oraya gelenler şunlardı: **Ali Cânib, Zekeriya, Necmeddin Sadak, Hâtemi Senih, Ali Nüzhet.** Fakat iki arkadaş, **Profesör Fındıkoğlu** ve Diyarbekir Mebusu **Veli Necdet** maazeretlerine binaen toplantıya gelememişlerdi.

Güzel şeyler konuşuldu, eserlerinin basılması hususunda çok gecikildiğinden bahsedildi. Bu sohbetlerden sonra ilk hazırlıkları yapmak üzere bir **Komite** kurulması uygun görüldü. Bu Komite için Necmeddin Sadak, **Hâtemi Senih**'i, Ali Cânib de **Ali Nüzhet**'i teklif etti. Nihayet bu iki arkadaş kabul edildi. Biz Ziya Gökalp'ın yazılarının bir bibliyografyasını yapacaktık. İlk gün **Hâtemi Senih**'le beraber çalıştık. Fakat ondan sonra ben yalnız uğraştım. Epeyce, işler ilerledi. Bu sırada **Necmeddin Sadak Bey**'den 9 Nisan 1942 tarihli şu mektubu aldım:

«Azizim,

Tarih Kurumu'ndan aldığım mektubu gönderiyorum. Bir daktilo ile lûtfen temasa girerek işe başlatmanızı rica ederim. Henüz kendimiz için bir yer bulamadık. Buluncaya kadar, olduğu yerde bizim için de çalışabilir. Şimdiden başlıca makaleleri kopya etmeğe başlasın. Nereden başlayacağını siz tayin ediniz.

Bundan başka **Ziya Gökalp'ın** basılmış kitaplarından şimdiden gözden geçirelim, notlar ilâve ederek hazırlayalım. Hangilerini bulursak satın alalım. Nüshası kalmayanlar varsa kütüphanelerden bulalım. Bu hususta **Hâtemi Senih** size yardım eder. Hürmetler.»

Bu arada üç defa daha **Necmeddin Sadak**'la görüştüm. Ona işler hakkında bilgi verdim. Fakat yeter derecede alâkadar olamadı. Bir daha toplantı yapılamayınca, doğrudan doğruya şahsan **Türk Tarih Kurumu**'yla temasa geçtim. Bu işlerle yalnız benim meşgul olmamı istediler. Ben de yalnız başıma Gökalp'ın eserlerini hazırladım.

Bunlar, **Selim Nüzhet Gerçek**'in dâiresinde çalışan hanımlara daktilo ettirilerek yeni harflere çevrildi. Asıllarını **Türk Tarih Kurumu**'na gönderdim. İkinci kopyalarını ben aldım. Bunun üzerinden yıllar geçti. Daha ancak 1952 de **«Şiirler ve Masallar»** kısmı neşredildi. Ve yine aradan yıllar geçti. Bu aylar içinde Türk Tarih Kurumu'nun, **«Gökalp'ın Malta'dan gönderdiği mektuplar»**ı neşredeceğini yaptığım müracaatlardan öğrendim. Fakat şunu işaret edelim ki, Gökalp'ın gerçek şahsiyeti bunlarla ne bilinir, ne de izah edilebilir. Diğer eserlerinin neşri çok daha ciddî çalışmalara ihtiyaç gösterdiği için olacak, bunlara bir türlü sıra gelmemektedir,

Halbuki Ziya Gökalp ilk yazılarını neşrettiği **Diyarbekir**'de çıkan gazetelerden başlayarak, en son yazılarını yaydığı **«Cumhuriyet»** gazetesindeki

Levent Şahverdi Arşivi

«Çınaraltı ve Çocuk Sahifeleri» başlıklı makalelerini toplayıp basmak lâzımdır ki, Gökalp'ın bu memleket irfanına neler kazandırdığı, ve bugünkü genç fikir adamlarının bu yazılardan daha neler öğreneceği belli olsun. Bu hakikati, **Diyarbekir**'de teşekkül eden «DİYARBAKIRI TANITMA DERNEĞİ» anlamış olacak ki, onun kıymetli Başkanı aziz hemşerim genç fikir adamı **Avukat Şevket Beysanoğlu,** Gökalp'ın 80. Doğum Yıldönümü münasebetiyle çıkardığı **«Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı»** adındaki eseriyle(*), Türk düşünce hayatına büyük bir hizmette bulunmuştur. Arkadaşımızı burada derin bir takdir ve şükran duygularıyla tebrik etmeyi bir borç sayıyoruz.

Fakat bu türlü bir gayretle Gökalp'ın bütün eserleri üzerinde çalışılmazsa yapılan hizmet yarım kalacaktır. **«Diyarbakırı Tanıtma Derneği»**nden bütün eserleri için, hürmet ve muhabbetle karşıladığımız bu sıcak alâkanın devamını beklediğimizi kaydettikten sonra, biz hikâyemize devam edelim.

1949 da **«Türkiye Muallimler Birliği»**nin memleket çapında yaptığı **«Dil Kongresi»**nde ben de bulundum. Orada konuşulanlar arasında umumî takdiri kazananların hepsinin savunduğu tez, Ziya Gökalp'ın dil hakkında yazdığı fikirlere dayanıyordu. Bilhassa güzel türkçenin tabiî bir tekâmül seyri içinde gelişmesi, dil cereyanının takip etmekte olduğu sadelik seyrini engelleyen bir takım uydurma kelimeleri sıkı zorlama ile dile sokmakla, yüzyıllar boyunca fikir ve sanat adamlarının büyük himmetleriyle meydana gelen bugünkü güzel türkçenin estetik kıymetinin kaybolacağı, bilhassa dil işlerine karşı resmî müdahalelerin zararlı olacağı kanaati üzerinde fikir birliği hâsıl olmuştu. Kongrenin son gününde İdare Hey'etinin ısrarı üzerine ben de **«Dil Meselesi ve Ziya Gökalp'ın Bu Konu Üzerindeki Düşünceleri»** hakkında bir yazı hazırladım. Bu yazı orada okundu. Yazımın sonunda **«Türkiye Muallimler Birliği»**nin dil meselesinde Gökalp'ın fikirlerinden mülhem olduğunu, bu bakımdan eserlerinin neşrini Birliğin temin etmesini, istiyordum. Kongre Reisi **Doktor Adnan Adıvar,** bu teklifimi Kongre'nin tasvibine sundu. İttifakla bu fikir kabul edildi. Birkaç gün sonra **Muallimler Birliği**'nde bir **«Ziya Gökalp Komitesi»** kuruldu. Toplantılar yaptı. Çıkarmakta olduğu **«Bilgi»** dergisinin birkaç sayısını Gökalp'a ayırdı(**). Gökalp hakkında yazılan **Profesör Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri Bey**'in çok kıymetli **«Ziya Gökalp»** adlı eserini, **Ali Nüzhet**'in **«On Fıkra»** broşürünü neşretti. Fakat, bu teşekkül de Gökalp'ın eserlerini bastıramadı.

İşte, kısaca Ziya Gökalp külliyatının hikâyesini burada bitirerek, şimdi bu kitapta çıkan neşredilmemiş eserlerini işaret edelim:

(*) Şevket BEYSANOĞLU, **«Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı»** 1894-1909 (yılları arasındaki neşriyatı), «Diyarbakırı Tanıtma Derneği Neşriyatı» Sayı: 2, «Gökalp Külliyatı» No. 1, Istanbul 1956, 6+176 sahife, 750 Kuruş.

(**) **«Bilgi»** dergisinin 31, 90, 91. sayıları.

Levent Şahverdi Arşivi

ZİYA GÖKALP'IN ŞİMDİYE KADAR NEŞREDİLMEMİŞ YENİ ESERLERİ

Ziya Gökalp'ın **Diyarbekir**'deki doğup büyüdüğü baba evi **«Ziyagökalp Müzesi»** olarak hazırlanmış, ve mütefekkirimizin 80. Doğum Yılına rastlayan 23 Mart 1956 gününde yapılan bir törenle Müze, resmen halka açılmıştı. **«Diyarbakırı Tanıtma Derneği»** bu vesile ile verilen konferansları, radyo konuşmalarını, gazete ve dergilerde Gökalp hakkında çıkan yazıları bir kitapta toplamaya karar vermiş, Dernek âzasından Diyarbakır-Ziyagökalp Lisesi Tarih Muallimi **Kırzıoğlu Fahrettin Bey**'i bu eserleri bastırmak için **İstanbul**'a göndermişti. Bu arkadaş **«Diyarbakırı Tanıtma Derneği»**nin bende mevcut olan Gökalp'ın basılmayan eserlerinin neşrine de teklifim üzerine karar verdiğini söyleyince, bu okuyacağınız ve çoğu tamamlanmamış bulunan eserlerinin de **«Ziya Gökalp Külliyatı»** arasında bulunmasını faydalı gördüm. Çünkü büyük bir adam, küçük veya büyük eserleri içinde bir bütündür. Gökalp'ın ömrü yetseydi, bu eserler tamamlanacaktı. Onun yaptığı bu geniş hazırlık programı ne yazık ki ölümüyle akîm kaldı.

Şimdi biz de sırasıyla ve kısaca bu eserlerden sözaçalım:

1 — Bu kitapta birinci bölümdeki **«Aşîretler Nizâmnâmesi Lâyihası Müsveddesi»**nin müellifin elyazması ile aslı, Diyarbakırı Tanıtma Derneği Başkanı **Şevket Beysanoğlu** tarafından Gökalp'ın akrabasından **Şeref Uluğ Bey**den alınarak **Ziyagökalp Müzesi»**ne konulmuştur.

2 — İkinci kısım, **«Malta Mektupları»**dır. Bu eser de mütefekkirimizin **Malta**'ya sürülürken ve **Malta**'dan âilesine ve çocuklarına gönderdiği ve **Türk Tarih Kurumu**'na verilmemiş bulunan mektuplardır. Bunlar, yukarıda kaydettiğimiz **Türk Tarih Kurumu**'na verilenlerin dışında 21 mektup ve 8 posta kartındaki yazılardır. Bunlardan, yerinde işaret edilen 5 mektup ile 2 kartın asılları **«Ziyagökalp Müzesi»**nde, diğerleri bizde bulunmaktadır.

3 — Üçüncü bölümde okuyacağınız **«Felsefe Dersleri»**, Diyarbekir Muallim Mektebinde okuttuğu Felsefe derslerinin ilkidir. 1922 de **Diyarbekir**'de çıkardığı **«Küçük Mecmua»** Gökalp'ı çok meşgul ettiğinden, bu kitabı yazmak için vakit bulamadı.

4 — Türk âile hukukunu ilgilendiren bir «diyaloğ» olup **(Muallim ile Talebe Muhaveresi)** adını koyarak dördüncü bölümde neşrettiğimiz eserinin yazılı bulunduğu yapraklar ayrı ayrı olduğundan, ilk ve 7. yaprağı ile sonu kaybolmuştur. Bu yüzden, bu eserin asıl adının ne olduğunu da bilemiyoruz.

5 — Neşredeceğimiz eserlerinden biri de **«Diyarbekir Aşîretleri»**dir. Ziya Gökalp 1921 Nisanında **Malta**'dan dönüp Samsun üzerinden **Ankara**'ya gelirken yolda **Dr. Rıza Nur Bey**'le birlikte yolculuk yapmıştı. **Ziya Bey**, Millî Hükûmetin harp gailelerini bertaraf ettikten sonra ictimaî kalkınma

Levent Şahverdi Arşivi

hareketine geçmesinin lüzumundan bahsetmiş, bu konuşmaları sırasında, yapılacak ıslâhatın başında **«Aşiretler»**in tarihî ve sosyolojik bir tetkika tâbi tutulmasını ve böylece, iktisadî ve coğrafî sebeplerle türkçe konuşmayan ekseriyetin içinde kendi dillerini ve millî karakterlerini değiştirme yolunu tutan **Türk aşiretleri**'nin meydana çıkarılması lüzumundan bahsetmişti. Bunun için de sosyolojik metod ve bilgilerle mücehhez münevver gençlerin yetiştirilmesi üzerinde durmuş, bu çalışmaların geliştirilmesi ile beraber, ileride daha rasyonel bir harekete geçilerek bir **«İlmî Araştırma Enstitüsü»** kurulması meselesinin **Ankara**'da hükûmet adamlarına anlatılması hususunu **Riza Nur Bey**'den istemişti. **Riza Nur Bey**, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekili olunca, Ziya Gökalp'a bir mektup yazarak bu işe başlamasını rica etti.

Gökalp, vaktiyle hazırladığı notlarına dayanarak hazırlığa girişti. Kısa zaman zarfında tamamladığı Birinci Bölümünü teşkil eden **«Diyarbekir Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler»** eseridir. Z. Gökalp'ın elyazısıyla 65 sahife tutan bu tam ve mükemmel eseri de ileride neşredeceğiz.

Yukarıda anılan eserin İkinci Kısmına Gökalp **«Elcezire Aşiretleri»** adını koymuş ve bunda **Arap** göçebelerini tetkik etmiştir. Bunlardan sonra **Türkmenler, Karakeçililer** ve diğer aşiretleri tetkik edecek; dil, örf, âdet, mezhep ve tarhî menşe ve saire bakımından **Türk** olup da zamanla, nüfus çoğunluğu ve iktisadî sebeplerle yabancı aşiretlerin, ağaların tazyikıyle millî karakterlerini, dillerini derece derece kaybeden **Türk** kabile ve âilelerini sosyolojik araştırmalarla meydana çıkarmak istiyordu. Fakat buna zaman ve imkân bulamayınca, eserin ismini umumileştirerek **«Diyarbekir Aşiretleri»** adını koydu.

Burada neşrettiğimiz **«Elcezire Aşiretleri»**, yukarıda anılan eserin ikinci bölümü olup, sonu tamamlanamamıştır.

Gökalp «Telif ve Tercüme Encümeni» Reisi olarak Ankara'ya gidince, bu geniş çalışma programını tatbik edemedi.

6 — **«Güzel Türkçenin Sarfı»** bölümüne gelince, Diyarbekir Lisesi'nde Türkçe ve Edebiyat öğretmeni idim; o zaman «dil bilgisi» kitabı olarak elimizde bellibaşlı iki kitap vardı: Biri **Ahmet Cevad**'ın «Lisan-i Osmânî»si, ikincisi de **Hüseyin Cahid'in** «Türkçe Sarf ve Nahiv» kitapları idi. Bunlar, konuşulan ve yazılan türkçeyi değil de, yazı ve konuşma dilinden uzaklaşmış eski lisanın kurallarını bize öğretiyorlardı. O cansız dilden bahseden bu eserler, bizi de, çocukları da sıkıyordu. Türkçenin güzelliği cümle yapısı ve estetik değeri bu eserlerin dışında kalmıştı. Bu meseleyi, Malta'dan dönmüş olan **Ziya Bey**'e birkaç defa söyledim. O da, yine 1922 de **Diyarbekir**'de **«Güzel Türkçenin Sarfı»** eserini hazırlamaya başladı. Fakat Gökalp'ın Ankara'ya gidişi ve **«Telif ve Tercüme Encümeni»**ndeki kesif faaliyetleri ve o sırada 1923 te **Ankara'da toplanan «Hey'et-i İlmiyye»** arasına katılması ve bu

Levent Şahverdi Arşivi

Hey'etin kararıyla Liselerde okunmak üzere **«Türk Medeniyeti Tarihi»**ni yazmayı kabul etmesinden dolayı **«Güzel Türkçenin Sarfı»** eserini de tamamlamak imkânını bulamadı. Bu yüzden, eser, yarım kaldı.

7 — **«Muhtasar İctimaiyat»** kitabını da 1923 te **Ankara**'da toplanan **«Hey'et-i İlmiyye»** kararıyla Liseler için bir ders kitabı olarak hazırlıyacaktı. Fakat Gökalp'ın teklifiyle, önce **«Türk Medeniyeti Tarihi»**ni tamamlıyacak, bundan sonra ikinci mektep kitabı olan **«Muhtasar İctimaiyat»**ı yazacaktı. Fakat, uzun bir çalışma zamanı istiyen **«Türk Medeniyeti Tarihi»** gözönüne alınarak, bu zaman zarfında Sosyoloji derslerinin de kitapsız geçmemesi için **Profesör Mehmet İzzet Bey**'e bu devre için bir «İctimaiyat Dersleri» kitabının hazırlanması işi verilmişti. İşte Gökalp, **«Muhtasar İctimaiyat Dersleri»**nin şimdi neşrettiğimiz ilk sahifelerini o zaman yazmıştı. **«Türk Medeniyeti Tarihi»** bitmeden öldüğü için, bu esere tekrar dönememişti.

8 — Bu eserin sonundaki yazı da, **«Türk Kamûsu»**dur. Ziya Gökalp, **Malta**'daki sürgün arkadaşlarına verdiği konferanslarda kullandığı bazı türkçe kelimeleri, bazı dinleyicilerin bilmediğini, kendisinden sık sık bunların mânalarının sorulmasından anlamıştı. **Diyarbekir**'de verdiği **«Gece Dersleri»**nde de tarih, coğrafya, sosyoloji ve hukuk ile alâkalı yine bazı kelime ve tâbirlerin bilinmediğini görmüştü. Ayrıca mevcut sözlüklerde bir kelimenin tam karşılığı bulunmadığını, kelimelerin mânalarının bir kelime ile değil, birçok kelimelerle mânalandırılmaya çalışıldığını, bu yüzden bilhassa tercüme işlerinde bu durum, yanlış sonuçlara yolaçtığını söylüyordu. Halk lisan ve edebiyatındaki kelime ve tabirlerin de karşılıklarının sözlüklerde bulunmaması gibi sebepler, Ziya Gökalp'ı bu **«Türk Kamûsu»**nu yazmaya sevketmişti. Fakat, 1924 te bu işe başlamış ve ayni yılda öldüğü için eser, başlangıçta kalmıştır.

*
* *

Bu verdiğimiz eserler, Gökalp'ın elyazısıyla ve asılları bende bulunan defterlerinden aynen kopya edilmiştir. **Diyarbekir**'de teşekkül eden **«Diyarbakırı Tanıtma Derneği»**nin yardımıyla neşrettiğimiz Gökalp'ın bu eserlerinden sonra, bulabileceğimiz bu türlü basılmamış eserlerini de ayni Derneğin yardımıyla neşretmeye devam edeceğiz.

Bize göre, **Ziya Gökalp Külliyatı** neşredilip de fikir hayatımıza sunulmadıkça, Gökalp'tan önceki düşünce dünyamızla, Ziya Gökalp'la başlayan düşünce hayatımız belli olmadıkça, memleketimizde bir «fikir geleneği» kurulamıyacak, ve bu suretle fikir tarihimizi yazmak imkânı da hâsıl olmayacaktır

Z. Gökalp'ın bu basılmamış sserlerinin sonunda, 1910 da kendi eliyle yazdığı resmî haltercümesi ile bununla alâkalı üç resmî vesikanın suretlerini de ilk defa neşrediyoruz.

Fâtih-Istanbul : 11.VIII.1956

Ali Nüzhet GÖKSEL

Levent Şahverdi Arşivi

— I —

«BİSMİLLÂH»

AŞÎRETLER NİZÂMNÂMESİ HAKKINDAKİ LÂYİHA(*) MÜSVEDDESİ

Bir memleketin hüsn-i idâresini tamâmiyle te'mîn edecek kaanûnlar, ancak orada yaşayan hey'etlerin eşkâl-i ictimâ'iyyesinden iktibâs edilmekle tanzîm olunabilir. Bu cihetle, **Memâlik-i-Osmâniyye** gibi bünye-i ictimâiyyesi gayri-mütecânis olan bir hıtta-i vâsi'anın ayni kaanûnlarla zabt ü rabt altına alınmasını gayr-i mümkin görenler, haksız değillerdir.

Bu iddi'â esâsen doğru olmakla berâber, her vilâyet için ayrıca kaanûnlar yapılmasını istilzâm etmez. Çünki, ictimâ'î enmûzecler taksîmât-i mülkiyyeye, yâhûd ihtilâf-ı anâsıra tebe'an değil, sûret-i ma'îşete göre tahâlüf eder.Enmûzecât-i ictimâ'iyyeye tevfîkan tanzîm olunacak husûsî kaanûnlar muhtelif vilâyetlerde mahall-i tatbîk bulabilirler. Çeteler, Cem'iyyetler, Ta'tîl-i Eşgaal, İcticâ'ât, Serserî Nizâm-nâmeleri bu kabîldendir.

Osmânlı vilâyetleri'ndan birçoğunun inzibâtını ihlâl ve terakkî-i umrânını tevkîf eden ba'zı ictimâ'î enmûzecler vardır ki, fa'âliyyet-i âzâde-serâneleri hiçbir mâdde-i kaanûniyye ile tahdîd ve takyîd edilmemişdir. Hâlbuki bir hükûmet-i kaanûniyyede si'a-i icrâiyyesi kuyûd-i nizâmiyye ile tahdîd edilmemiş hiçbir nüfûz ve kuvvetin bulunmaması ıktızâ eder. Şimdiye kadar kaanûnsuz bırakıldıkları için, memleketin sâlib-i ârâmı olan bu unutulmuş hey'etler **aşîretler, kaafileler, hizibler**dir.

Vâlîlere ma'ârif, nâfi'a, idâre umûrunda tevsî-i me'zûniyyet i'tâsı fevâid-i azîme intâc edeceği şübhesizdir. Fakat **aşîretler ve emsâli cemâ'atler için husûsî bir nizâm-nâme ve umumî bir meslek-i idâre** ta'kîb olunmadıkça, vâlîlerin me'zûniyyet-i vâsi'ası bunlar yüzünden tevellüd edecek şûrişlere çâre-sâz olamaz. Devr-i Sâbıkda **«husûsiyyet-i mevkı'iyye îcâbıdır»** denilerek icrâ olunan kaanûnsuzluklara tekrâr avdet etmemek üzere beheme-hâl her enmûzec-i ictimâ'î için bir nizâm-ı mahsûs tedvîni lâzımedendir.

Vaktiyle **Romalılar** ve Asr-i hâzırda **Fransızlar**'la **Ruslar** zîr-i idârelerinde yaşayan aşîretlerin tedrîcen iskânı için kaabil ül-icrâ çâreler düşünmüş-

(*) 22 Haziran 1325(5 Temmuz 1909) tarih ve 2 sayılı **«Peymân»** gazetesindeki **«Aşiretlerin Nizâm-Nâme-i Mahsûsla Takyîdi»** adlı makale de bu mevzudadır (bak. Şevket BEYSANOĞLU, **«Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı»** s. 96-98).

Levent Şahverdi Arşivi

lerdir. Biz de bir tarafdan bu çârelere tevessülle aşîretlerin hazeriyyet-i müstakbelesini ihzâr; ve dîger cihetden de bir **Aşîret Nizâm-Nâmesi** tedvîn ederek, hâlen mazarrat-i ictimâ'iyyelerini nâfi'iyyete tebdîl edebiliriz. Aşîretler hakkında bir nizâm-nâme tanzîm edebilmek içün, evvel-emirde «**Aşîret**» nâm-ı müştereki altında cem'edilen muhtelif mâhiyyetli hey'etlerin yekdîgerinden tefrîk ve vâzıhen ta'rîfi ıktızâ eder. Bu hey'etler **hakikî aşîretler**'le **kaafileler**'i ve **hizibler**'i muhtevîdir.

Aşîret, senenin her mevsîminde seyyar ve hayme-nişîn olarak yaşayan, yalnız mütekessir hayvânâtla iştigaal edüp hiref-i sâire ile aslâ meşgul olmayan, efrâdı iştirâk-i neseb ve râbıta-i asabiyyetle yekdîgerine merbût bulunan ve rü'esây-i mahsûsa ma'rifetiyle idâre olunan bir hey'etdir. Aşîret **kabîleler**'den, kabîle **âîleler**'den mürekkebdir. Aşîretlere mahsûs kaaide-i umûmiyye mûcebince bir ferdin mücrimiyyetinden bütün aşîretdaşları mes'ûl olduğu gibi, bir ferde vukuu' bulan ta'arruzun intikaamını ahz ü istîfâya da bütün aşîretdaşları hamiyyeten mecbûrdur. Aşîretlerin bu kaa'ide-i tekâfüliyye ve râbıta-i te'âvüniyyesi, bâdiyyelerin bir zâbıta-i ictimâ'iyyesi hükmündedir. Mülkümüzde aşîret hâlinde yaşayan insânlar yalnız **Bâdiyye**'de cevelân eden **Urbân**'dır. **Kürdler** arasında hakîkî aşîretler arasına geçecek bir hey'et mevcûd değildir.

Kaafile, senenin yalnız bir kısmını hayme-nişîn ve seyyâr olarak geçiren, bir tarafdan zirâ'atle meşguul olmakla berâber, dîger cihetden de gerek kendi hayvânâtını ve gerek tüccâr ve zürrâ'ın ağnâmını yaylakdan bir ücret mukaabilinde kışlağa nakil ve ra'yeden, kışlakdaki aşîretlerin ta'arruzundan emîn olmak içün zînüfûz bir **kaafile-sâlâr**'ın kumandası altında müctemi'an ve müsellâhan dolaşan bir hey'etdir. **Milli, Karakeçi, Mîrân, Tayy** hey'etleri bu kabîldendir.

Aşîreti terkîb eden **kabîleler** hemneseb oldukları hâlde, kaafileyi teşkîl eden kabîleler muhtelif unsur ve mezheblere mensûb olabilirler. Aşîretin re'îs-i umûmîsi kabîle re'îsleri gibi asabadan olmak lâzımeden iken, kaafilenin sâlârı zînîm ya'nı dahîl bir âileden de olabilir. Aşîret hey'et-i ictimâiyyeden hâric bir hayât-i husûsiyyeyi câiz bulunduğu hâlde, kaafile hey'e-i medeniyyeye karşı bir vazîfe-i iktisâdiyye îfâsiyle mükellefdir. **Elcezîre** hudûdundaki vilâyetlerin zirâ'atden daha ehemmiyyetli bir vâsıta-i serveti vardır, ki tensîl-i ağnâmdır.

Ağnâm sürülerinin bakaa ve tekessürü ise, kışın kışlağa gitmelerile kaaimdir. Bu hidmet-i ictimâ'iyyenin îfâsını kaafileler der'uhde etmişdir.

Hizib, kuvvetli hâmîlerle za'îf mahmîlerin müzâheret-i mütekaabilesile teşekkül etmiş hey'etlerdir. Bu hey'etlerin menşe-i ictimâ'îsi aranırsa, **Çakırcalı** gibi haydutların ta'arruzâtından bir melâz-i sıyânet bulamayan köylülerin bu haydutları bir bedel mukaabilinde kendilerine hâmî ittihâz etme-

Levent Şahverdi Arşivi

lerile tekevvün etdiği anlaşılır. Her zamân ve mekânda etrâfa ilkaay-i dehşetle halkı kendilerine cizyegüzâr eden birtakım hûn-rîz çeteler eksik olmamışdır. Hükûmetin himâye-i fi'liyyesinden mahrûm kalan her köy veyâhûd nâhiyye bu çetelerden birine arz-i teslîmiyyet ederek dîgerlerinin tecâvüzünden vikaaye-i nefse mecbûr olmuşdur.

Derebeğleri nâmı verilen sınıf, bu nevi' çetelerin serkerdelerinden başka birşey değildir. Bir hizbe dâhil olan köyler, o hizbin rü'esâsına her sene mu'ayyen mıkdâr nakid, hayvânât ve eşyây-i sâireyi vermeğe mecbûrdur. Bu cizyelere **Kürdistân**'da «khugi» ve «khasırti» nâmları verilir, Ahvâl-i fevkalâdede kemmiyet-i mu'ayyene hâricinde mebâliğ de taleb olunabilir. Bir hizbe **Kürd, Süryânî** ve **Ermeni** köyler dâhil olabilir. Bu köyler muhâlif hiziblere karşı yekdîgerini kardeş gibi müdâfa'a ederler. Hizbe **Kürdistân**'da «bend», «**Arnavudluk**'da «fîs» nâmı verilir.

Aşîretler, kaafileler, hizibler esâsen te'âvün kaaidesi üzerine teşekkül etmiş hey'etlerdir. Şu kadar var ki bu hey'etler birbiriyle ale-d-devâm muhâsama etmekde, iğtinâm, katl-i nüfûs, ihrâk-ı büyût gibi an-cemâ'atin icrâ kılınan cinâyetler temâdî eylemektedir. Bu cinâyetler münferiden irtikâb olunan cürümlere kıyâs olunamaz. Berikiler nakaayis-i şahsiyyenin, ötekiler teseyyübât-i ictimâiyyenin netîceleridir.

Memleketin ığtişâşât-i müstemirresine bâdî olan bu cemâat-i ze'âye hakkında bir nizâm-ı mahsûs tanzîm etmek kuvve-i teşri'iyyenin vazîfesi olduğu gibi, bunların tehzîb-i tedrîcisi içün mu'ayyen ve devâmlı bir siyâset-i ma'kuule ta'kîb eylemek de kuvve-i icrâiyyenin borcudur.

Aşîretlerin, kaafilelerin, hiziblerin sâha-i coğrafiyyelerini ayırmak müşkil değildir. Aşîretler **Bâdiyye**'de, kaafileler Bâdiyye ile ma'mûrenin nukaat-i ittisâlinde, hizibler ma'murelerde mütemekkindir. Aşîretler **Arabistân** vilâyetlerinde, kaafileler **Arabistân** ve **Kürdistân**'da, hizibler **Kürdistân** ve **Arnavudluk**'da mevcûddur.

Aşîretler Nizâm-Nâmesi'inde aşîretler, kaafileler, hizibler ta'rîfât-i kaanûniyye ile biribirinden tefrîk edildikten sonra, bu hey'etlerin herbiri hakkındaki ahkâm-i nizâmiyye ayrıca ta'yîn edilmelidir.

Aşîretler hayme-nişîn çobanlıkla müte'ayyiş oldukları ve sâha-i cevelânları ma'mûreden uzak bâdiyyeler olduğu içün, tedricen iskânları esbâbına tevessül edilmekle berâber, şimdilik şekl-i hâzırlarını kabûl etmek zarûrîdir. Ma'amâfih gerek aşîretler miyânesinde gazveler tahaddüs etmemek, gerek aşîretlerin kaafileler ve sâir köylülere ve yolculara ta'arruzuna meydân bırakmamak içün her işlerinde tesânüden ve mütekâmilen hareket eden bu cem'iyyetleri rü'esây-i mes'ûle irâesine mücîb tutmak lâzımdır. Bir aşîreti terkîb eden kabîlelerin intihâb ve irâe edecekleri re'îs-i mes'ûllerle, bunlar tarafından intihâb olunacak re'îs-i umûmî yâhûd şeyh-i aşîretin hey'et-i mes'ûlesini teşkil eder.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu hey'et-i mes'ûleden aşîretin sâha-i cevelânında hâdis olacak bütün cürümlerin fâ'illerini der-destle hükûmete teslîm ve zurûr ve ziyânları tazmîn edeceklerini ve aşîret mensûbelerinin dîger aşâire tecâvüz etmemesi için bezl-i mesâ'î etmekle berâber, vukuu'bulacak musâdemelerden şahsen ve mâlen mes'ûl olacaklarını ve hükûmete verilecek vedî resmini ve rüsûm ve tekâlîf-i sâireyi tahsîl ü te'diyye eyliyeceklerini mutazammın bir ta'ahhüdnâme alındıkdan sonra, aşîretin kaanûna muvâfık sûretde teşekkül etdiği tasdîk olunmalıdır. Aşîretlerin sâha-i cevelânları ma'mûreden ve kaafile cevelângâhlarından gaayet uzak olmak üzere ta'yîn ve tahdîd edilmeli; ve bu hudûdu tahattî eden aşîretlerin rü'esây-i mes'ûlesi dûçâr-i mücâzât edilmelidir. Aşîretlerin sâha-i cevelânları tedrîcen tazyîk ve bu sâhalar kabîlelere mahsûs küçük sâhalara tefrîk edildikçe, efrâd-i aşîret de yavaş yavaş **mülkiyyet-i hâssa fikri**'nin uyanacağı ve bu sûretle tedrîcen **ikaamet-i aşâ'ir mes'elesi**'nin kendiliğinden husûle geleceği tabî'îdir.

Bundan başka, rü'esây-i mes'ûle irâe edemiyen serserî aşîretlerin çadırları musâdere olunarak, hükûmetçe tensîb olunan mahallerde cebren iskân edilecekleri de Nizâm-nâmede tasrîh olunmak iktizâ edeceğinden, bu cihet de, iskân-i aşâ'ir husûsunu taht-i te'mîne almış olur. Aşîretler tarafından îkaa' edilen yağmagerliklerin zurûz ve ziyânları, evvelâ rü'esây-i mes'ûleden, anlar elegeçmediği takdîrde sâir mu'teberân ve efrâd-i aşâirden tahsîl olunmalıdır.

Efrâd ve rü'esây-i aşâ'irin kefâlet-i müteselsile ile yekdîgerine merbûtiyyeti aşîretlerce bir örf-i kadîm ve mu'teber olduğundan, bu kaa'ide muhâlif-i hukuk addolunamaz.

Kaafileler'e gelince; bunlar, birer müessese-i iktisâdiyye olduğundan re'îslerinin beheme-hâl taraf-i hükûmetden ta'yîn edilmesi lâzımdır. Mücâvir kaafileler tarsîd olunarak, ümerây-i askeriyyeden mû'temed ve zîvukuf bir **kaafile-sâlâr**'ın ma'iyyetine verilir; ve ağnâm sâhiblerile emânetçiler arasındaki münâsebât, bir zâbıta-i kaanûniyye ile ihkâm edilirse, hem teksîr-i hayvânât husûsu taht-i emniyyete girerek memleketimizin büyük bir menba'-i serveti ve hem de ağnâm rüsûmunda ketmiyyât vukuu'una meydân verilmiyerek ağnâm vâridâtı birkaç misline iblâğ edilmiş olur.

Kaafilelerin de sâha-i cevelânları tahdîd ve bilhâssa kurây-i mezrû'aya takarrüb etmeleri men'edilmek; ve kaafileler yüzünden tahaddüs edecek fenâlıklardan da kaafile-sâlârlar ve kabîle re'îsleri gerek şahsen ve gerek mâlen mes'ûl tutulmak husûsları da Nizâm-nâmede tasrîh edilmelidir.

Hizibler'in i'tisâfâtını men' için de, bunlar hakkında ledî'l-hâce, **Çeteler Nizâm-nâmesi**'nin tatbîk edileceği, Nizâm-nâmede gösterilmelidir.

(Diyârbekir — Haziran 1909)

Levent Şahverdi Arşivi

— II —

Ziya Gökalp'ın Neşredilmemiş Âile Mektupları'ndan

— 1 —

(sabit kalemle)

BİSMİLLÂH(*)

Kızım **Senihe** ve **Hürriyet Hanımlar**'a

Sevgili Kızlarım,

Vapora bindik. Gidiyoruz. Hiç merak etmeyiniz. Gideceğimiz yerde ben hiç sıkılmayacağım. Ayrılık çok devam edemez, muvakkattir. İnşâallah yakında birleşiriz. Benim düşündüğüm, yalnız sizin üzülmemenizdir. Sakın kederlenmeyiniz. Mektebe devama başlayınız. **Vâlide**'nizin kederlenmemesine son derecede dikkat ediniz. **Türkân**'a, **Fatma**'ya iyi bakınız. Size gittiğim yerden derhal mektup yazarım. Birşeye ihtiyacım olursa isterim. Benim için hiç merak etmeyiniz. **Vâlideniz**'e çok selâmlar. **Türkân**'ın, **Fatma**'nın gözlerinden öperim. **Selime**'ye, **İkbal**'e de selâmlar. Arkadaşlarımdan soran olanlara da çok selâmlar.

Allaha ısmarladık sevgili yavrularım. Son sözüm, **Vâlideniz**'e iyi bakınız!

(27 Mayıs 1335 te İstanbuldan gemi ile Malta'ya doğru sürülürken)

Babanız

Ziya GÖKALP

— 2 —

(sabit kalemle, bir kâğıdın iki yüzüne yazılı)

Sevgili Kızlarım **Senihe** ve **Hürriyet Hanımlar**'a

Sevgili Kızlarım

Perşembe (29 Mayıs 1335=1919) akşamı sâlimen **Mondros**'a vâsıl olduk. Bizi karargâhda güzel bir yerde müsafir etdiler. Bulunduğumuz yer gayet havadar ve her taraf yeşillikdir. İyi muamele görüyoruz. Sıhhatim yerindedir. Esbab-i istirahatimiz te'min edilmişdir. Burada kalacağımız için mektubu aşağıdaki adrese gönderiniz. Mektub **İngiliz Postahanesi**'ne verilecek ve zarf açık olacakdır.

Valideniz'e çok çok selâmlar ederim Her hafta mektub yazacağım. Siz de her hafta yazınız. **Türkân**'ın, **Fatma**'nın gözlerinden öperim. Valideniz'e

---

(*)Rahmetli Gökalp, bütün mektuplarının başına eski harflerle «Bismillâh» remzi olan işareti koymuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

çok hürmet ve riayet ediniz. Kalbi müsterih olsun. Buranın **Büyükada**'dan farkı yokdur. Sizin orada istiharatde olmanızdan başka endişem yokdur.

Valdieniz'in sıhhatine itina ediniz. **Türkân**'ın beslenmesini de unutmayınız. Mektebe devam ediniz, yahud bir muallim'den ders alınız. **Selime** ve **İkbal**'e de selâm ederim. Hulâsa, beni rahatda bilerek orada kendi işlerinizi intizama sokunuz. Bâki sıhhat ve âfiyetiniz.

Baban
Ziya GÖKALP

(Fransız harfleriyle adres:)
Zia Bey Gueuk-Alp. C/O B.H.Q.
Mudros
Aegean

— 3 —
(sabit kalemle)

Sevgili **Zevcem,**

Bugün posta haricinde **Istanbul**'a gidecek bir vapor var. Bu mektubu şu vaporla gönderiyorum. Görüyorsunuz ki mektub yazmakta hiçbir fırsatı kaçırmıyorum. Sizin merakda kalmanızı istemem. Ben ruhumu hiç üzmüyorum. Allahın inayetiyle ümidliyim. Biz yakında yine kavuşacağız. Bu ümidledir ki vücudum da âfiyetdedir. İnsanın ruhu meserretli bulundukça vücudu da sıhhatli olur. Bu sözleri yazmakdan maksadım, kalbini şen tutarak vücudunu hastalandırmamanı istemekdir. Senin ufak bir rahatsızlığın, çocukları da hasta eder. Ben de burada ye'simden hastalanırım. Hülâsa, sinirlerine hâkim olarak sıhhatine ve çocukların sıhhatine iyi bakmalısın. Senden beklediğin en büyük lûtuf budur.

Gazeteler ve mektublarımız geliyor. Fakat eşya henüz gelmedi. İhtimal ki yarınki posta ile çıkacakdır. İki gün sonra yine mektub yazacağım. Çünki posta vaporu vardır.

Senihe'nin, **Hürriyyet**'in, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Zeki**'nin gözlerinden öperim. **Nedim Beğ**'e, **Feyziye Hanım**'a **Hocahanım**'a, **Zekeriyya Beğ**'e selâmlar ederim. **Südne**'nin, **Selime**'nin, **İkbal**'in hâtırlarını sorarım. Bâki, âfiyet ve istirahatinizi temenni ederim, aziz zevcem!

Salı, 15 Temmuz 1335(1919).

Zevciniz
Ziya GÖKALP

— 4 —
(sabit kalemle)

Kızlarım **Senihe** ve **Hürriyet Hanımlar**'a Pazartesi, 25 Ağustos 1335(1919)

Sevgili Kızlarım,

Bu hafta mektub ve gazete almadım. Posta geldi. Herkes âilesinden sıhhat haberi aldı. Ben sizden hiçbir haber alamadım. Zaif kalbli bir adam olsaydım, çok müteessir olacakdım. Fakat, ben, teessürü de, endişeleri de yendim. Küçük bir tesadüf, ehemmiyetsiz bir sebeb mektubların gecikmesini

Levent Şahverdi Arşivi

intac edebilir. Fakat, bundan sonra mektub yazmakda hiçbir ihmalinizi kabul edemem. Mektublar vaktiyle **Sefârethane**'ye verilirse gecikmez.

Evvelleri haftada birkaç mektub gönderiyordunuz. Şimdi haftada bir mektubunuzu bile alamıyorum. **Sefarethane**'ye haftada birkaç mektub göndermek mümkindir. Fazla olarak, İngiliz postasına da başka mektublar verilebilir. Bunlardan bazısı gelmese de, hiç olmazsa birkaçı gelir. Hâsılı, beni mektubsuz bırakmamağa son derece dikkat etmelisiniz. Gazeteler de mektub yerine geçtiği için onları da unutmayınız. Ben burada mektublarınızı almadan yaşayamam. Maddî ve mânevî hiçbir sıkıntım yokdur. Fakat, mektubunuzu almadığım zaman dünya gözüme zindan oluyor.

Geçen hafta bir paket içinde iki don, iki mintan, altı çorap, bir boyunbağı geldi. **Zekeriya Beğ**'den de bir paket İnci memuası geldi. Bunların geldiğini geçen mektubumda yazmışdım. Fakat, o mektubu belki almamışsınızdır diye tekrar yazıyorum. **Feyziye Hanım**'a, **Hocahanım**'a, **Nedim Beğ**'e ve bütün arkadaşlara selâm. **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Şerefin** gözlerinden öperim. **İkbal**'e de selâm. Çok mektub yazmayı unutmayınız sevgili kızlarım.

Pazartesi, 25 Ağustos (1335/1919)

Babanız
Ziya GÖKALP

— 5 —
(sabit kalemle)

Refikam **Vecihe Hanım**'a Pazartesi, 1 Eylül 1335(1919)

Sevgili Zevcem,

Bu mektubumu (5 Eylül 1919 Kurban) Bayram'da alacağını umarım. Hepinizin bayramı mübarek olsun. Çocuklarımızı benim tarafımdan öp. Senin dudakların benim de dudaklarımdır.

Bu hafta yine mektub alamadım. Fakat gazetelerle mecmualar geldi. Bu kâğıdlar da benim için mektub yerine geçiyor. Bana hepinizin kokusunu getiriyor. Bunları görünce, sıhhat haberinizi almış gibi oluyorum. Ben sıhhatdeyim. Mektublarınızı aldığım zaman istirahatim de yerindedir. Sakın mektublarınızı kesmeyiniz. **Sefarethane**'ye, postahaneye ayrı ayrı mektublar veriniz. Biri gelmezse bâri öteki gelsin. Bir satır yazıya bile razıyım. Sıhhatiniz haberini versin, kâfidir. Bununla beraber, uzun mektublar da isterim. Nasıl yaşıyorsunuz, ne haldesiniz, tafsilâtiyle yazmalısınız.

Ben burada kendimi **Diyarbekir**'de sanıyorum. **Fiskayası** gibi yüksek bir mevkideyiz. Karşımızda deniz, tıpkı **İstanbul'un Halici** gibi karanın içine girmiş. Bu deniz bir ırmak kadar ince; **Diyarbekir**'deki **Çay**'ı andırıyor. Irmağın ötesinde bir köy var ki **Kıtırbıl**'a benzer. Sabah, akşam köylülerle hayvan sürüleri bu denizi ayaklarıyla geçerler. Görüyorsun ya, deniz değil âdeta

Levent Şahverdi Arşivi

bir ırmak. **Diyarbekir**'den **Kıtırbıl**'a nasıl geçilirse, bu tarafdan da karşıyakaya öyle geçiliyor. Yalnız burada **kelek** yok. Felek yalnız onu unutmuş! Karşıyakanın sağ tarafında bir köy var ki, Diyarbekir'in **Sa'adiköyü**'ne benzer. Sol tarafındaki köy de **Sünbülü**'yü andırır. Hâsılı karşımda **Dicle**'yi, **Bostanlar**'ı, **Kıtırbıl**'ın arkasındaki yamaçları görüyorum(1). Sanki **Fiskayası**nın üstündeyim. Bulunduğumuz yer böyle. Etrafıma bakdıkca **Diyarbekir**'i, oradaki evimizi, evimizdeki eski bahtiyarlığı hâtırlıyorum. Bu bayram hürmetine inşâallah yine o günlere kavuşuruz, Sevgili **Vecihem!**

Çocukların resmi hâlâ gelmedi. 1 Eylül 1335(1919)

Zevcin
Ziya GÖKALP

— 6 —

(sabit kalemle)

Kızlarım **Senihe** ve **Hürriyet Hanımlar**'a Pazartesi, 1 Eylül 1335(1919)
Sevgili Kızlarım,

Hepinizin (Kurban) Bayramını tebrik ederim. Bir baba için âilesinden uzakda bayramlar geçirmek, çok acıdır. Fakat, ne çare, kader böyle imiş. İki bayramdır bu acıyı çekiyorum. İnşâallah sonu hayir olur. Bu hafta 25 Ağustos tarihine kadar gazeteler geldi «**İnci**» ve «**Diken**» mecmuaları da geldi. Fakat, hiçbir mektub gelmedi. Demek ki iki haftadır mektub alınıyorum. Bu hafta arkadaşlara da mektub çıkmadı. Yalnız bir tanesine İngiliz postası vasıtasıyla bir mekub geldi. Anlaşılıyor ki bu hafta **Sefarethane**'ye verilen mektublar vapora verilememiş. Postaya verilen mektublar ise vapora verilebilmiş. Siz de her hafta postaya bir mektub verseniz, bu gibi gecikmelerde işe yarar. Fakat, **Sefarethane**'ye mektub vermeyi de terketmeyiniz ha!. Çünki, postaya verilen mekublar geç geliyor, **Sefarethane**'ye verilenler çabuk geliyor.

Bu haftaya bakmayınız, müstesnadır. İki haftadır mektubunuzu almadığım için, mektublarımın elinize gelip gelmediğini bilmiyorum. Sıhhatim, istirahatim iyidir. Sizinkinden haberim yok. Allahın inayetine güveniyorum. Anneniz nasıldır? Siz, **Türkân, Fatma** ne haldesiniz? İki haftadanberi buna dâir sizden bir satır olsun yazı almadım. Annenize çok çok selâmlar ederim. **Nedim Beğ**'e, **Feyziye Hanım**'a, **Hocahanım**'a, **İkbal**'e selâmlar ederim. Arkadaşlara da selâm. **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Şeref**'in gözlerinden öperim.

İki hafta evvel bir mıkdar İngiliz parası istemişdim. Henüz gelmedi.

1 Eylül Sene 1335(1919)

Babanız
Ziya GÖKALP

— 4 —

Levent Şahverdi Arşivi

— 7 —
(sabit kalemle - MÜZE'de)
«Bismillâh»

Kızım **Hürriyet Hanım**'a Pazartesi, 8 Eylül 1335(1919)

Sevgili Kızım,

İki mektubunu aldım. Birinin tarihi 29 Ağustos, ötekinin tarihi 2 Eylüldür. Resimlerinizi de aldım. Çok sevindim. Buranın bütün kuşları, çiçekleri, kelebekleri, **sana, Fatma**'ya, **Türkân**'a selâm söylüyorlar. Derslerine çalışdığına memnun oldum. **Annen**'e, **Ablan**'a itâat etdiğine, **Türkân**'ı, **Fatma**'yı sevdiğine de çok mahzûz oldum. Bundan dolayı sana bir şi'ir yazıyorum. Sen de cevabını yaz. Şâir olacağım demiyor muydun? Sözünde durmalısın.

RÜZGÂR'A

Rüzgâr, rüzgâr nereye
Görünmez kanadını
Açmışsın, gidiyorsun?

İnerken bu dereye
Gönlümün feryadını
Elbet işidiyorsun!

Uğrarsa eğer yolun
İçine **İstanbul**'un
Ferah saç diyarıma!

Git, evime selâm ver,
Götür benden öpüşler
Sevgili kızlarıma!

BULUD'A

Bulut, bulut karadan,
Denizden geliyorsun,
Penbe kanadların var..

Çıkarak **Marmara**'dan
Gökde yükseliyorsun,
Yer senden çiçek umar...

Yurdun çam civarı mı?
Dağlarda yürüyorsun
Koklayıp kana kana.

Evimi, kızlarımı
Geçerken görüyorsun
Bir haber yok mu bana?

8 Eylül 1335(1919)

Baban
Ziya Gökalp

— 8 —
(sabit kalemle, ufak bir kâğıda — MÜZE'de)
«Bismillâh»

Kardeşim,

Buraya geldik. Çocukların resmini gönderdim. İki hafta evvel alınmışdır. Çocuklar rahatdır. Sizin oraya gitmenizi bekliyorlar. İnşâallah yakında gidersiniz. Sıhhatim çok iyidir. Sinirlerim çok sağlamdır. Zaten insan ma'neviyyetini kuvvetli bulundurursa sıhhati de çok iyi olur.

Görüşmek isteyince daha çok mâni' olmağa çalışırlar. Binâenaleyh, sabırsızlık göstermeseniz daha iyi olur. Tabi'atiyle görüşmek daha iyi. **Senihe, Hürriyet, Fatma, Türkân** ellerinizden öperler. Birâderiniz

22 Eylül (1335=1919) (*) **Ziya**

(*) Rahmetli Mehmed Nihad GÖKALP Beğ'in, bu mektubun arkasına yazdığı hâtıra notu aynen şöyledir:

— 5 —

Levent Şahverdi Arşivi

— 9 —

(resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple)

Kızlarım **Senihe, Hürriyet** ve **Türkân Hanımlar**'a

Polverista. Pazartesi, 6 Teşrinievvel 1335(1919)

Sevgili Yavrularım! Bu hafta senden 19 Eylül tarihli bir mektub aldım. **Hürriyet**'le **Türkân**'dan da 24 tarihli mektublar geldi. Senin ve **Annen**'in 24 tarihli mektublarınız gelmedi. Yoksa, yazmadınız mı? Siz postacının yolunu bekliyorsunuz da, ben beklemiyorum mu sanıyorsunuz? Ben burada rahat isem de, sizin halinizi düşünerek müztarib oluyorum. Siz de sıkıntı içinde olup olmadığınızı yazmıyorsunuz. Geçen hafta elli dört İngiliz lirası geldi. Bana para göndermekle sizin parasız kaldığınızı düşünerek ıztırap çekiyorum. Artık sizden para istemem. Çünki burası ucuzluk.

Şimdi burası yaz gibi. Sabah pencereleri açınca, pencerelerimdeki saksılar, çiçeklerinin güzel kokularını içeriye dolduruyor. Bu ânda size masa başında mektub yazarken, bütün **Malta** şehri gözümün önündedir. Güzel manzaralar görmek için pencerenin yanına gitmeğe bile hacet yok. Yerimiz, **Malta**'nın en yüksek mevkiidir. Üsera karargâhlarının en iyisinde oturuyoruz. Şimdi harb esirlerini bırakıyorlar. Tabiî sulh olunca sıra bize de gelecek. Sizden en çok istediğim, **Anneniz**'i teselli etmekdir. Kederlenmesine mâni olunuz. Merak etmesine meydan vermeyiniz. Görüyorsunuz ki, ben mektub yazmakda hiç kusur etmiyorum.

Hayatım size lâzımdır diye son derece sıhhatime itina ediyorum. Âilem olmasaydı, sıhhatimi aslâ düşünmiyecekdim. Belki de hastalanmayı, hattâ ölmeği arzu edecekdim. Fakat, insanın bir âilesi, henüz küçük yavruları bulunursa sıhhatine bakması, hastalanmamağa çalışması en mukaddes bir vazifesi olur. Ben bu vazifemi ifaya çalışıyorum. Anneniz de sıhhatinin sizin için elzem olduğunu düşünerek vücudunu yıpradacak kederlerden, meraklardan sakınmalıdır. Her insan istediği gibi hareketde hürdür. Fakat, ana ve baba oldukdan sonra, insanlar evlâdlarının esiridirler. Yavrularının saadeti için, analar ve babalar hasta olmamağa, uzun müddet yaşamağa mecburdurlar. İşte, ben gerek **Anneniz**'e ve gerek size faideli olabilirim diye sıhhatime kıymet veriyorum. Sizin saadetinize sebeb olabilir diye âfiyetimi esirgiyorum. Annnizden de bunu istemelisiniz.

«**Malta**'da **Polverista** kışlasından yazup **Sen-Klemen** kampında bulunduğum zaman merhum **Ağabeğim**'in (bana) gönderdiği ilk mektubdur. **Ağabeğim**'in **İstanbul**'dan **Limni** adasındaki **Mondros** limanına ve oradan **Malta**'ya İttihatçı arkadaşlarıyla beraber İngilizler tarafından getirildiklerinde **Polverista** kışlasına yerleştirilmişlerdi. O sırada ben de **Sen-Klemen** kampında idim. **Malta**'ya muvasalatını işte bu kâğıdla bana bildirmişdi. Tarihi **22 Eylül Sene 1335** olacakdır. Senesini yazmamışdır.»

«Ziya Gökalp'ın Kardeşi **Nihad GÖKALP**»

Levent Şahverdi Arşivi

Anneniz'e çok hürmet ve riayet ediniz. Hâtırını aslâ kırmayınız. Buranın kuşları, kelebekleri ve çiçekleri **Hürriyet**'e, **Türkân**'a, **Fatma**'ya selâm ederler. **Şeref**'e ve **Beyhan**'a da selâm gönderirler.

Amcanızın (Nihad Gökalpın) hepinize selâmı var.

Babanız
Ziya GÖKALP

— 10 —

(resmi esir mektubu kâğıdına, mürekkeple)

Kızlarım **Senihe, Hürriyet** ve **Türkân Hanımlar**'a

Polverista. Perşembe, 9 Teşrinievvel 1335(1919)

Sevgili Kızlarım! Bu hafta dokuz mektub aldım. Bazısı eski. Üç tanesi yeni. 27 ve 29 Eylül tarihli olan bu mektublarda **Malta**'ya geldiğimizden haberdarsınız. **Senihe**'nin 19 Eylülden sonra mektubu yok. Bu tenbellik niçin? **Hürriyet**, başkasına yazdırıyorsa da sen kendin yazabilirken niçin ihmal ediyorsun? Her hafta mektubunu isterim. Bana senin elyazınla yazılmış mektublar daha hoş geliyor. Mektubların resmî sözlerini bilmediğin için duyduğunu, düşündüğünü yazıyorsun. Şimdi annen de biraz yazı bilseydi, ondan da elyazısıyla mektub isterdim. **Hürriyet** de öyle. Ben hepinizden ayrı mektublar isterim.

Yalnız sözler kalbin aynası değildir, yazı da ruhun bir aynasıdır. Başkasına mektub yazdırıldığı zaman, kitabet yapayım diye, söylenen sözleri başka türlü yazar. Halbuki, kalbden gelen sözler ayniyle yazılmalı. Sen kitabet bilmediğin için, doğru yazıyorsun. Senin imlânı da öğrendim. Her nasıl yazsan okuyabiliyorum. İmlâyı da konuştuğun gibi yazıyorsun. Kâtiblerin imlâsı da, ifadesi de yanlışdır. İnsan duyduğu gibi yazmalı!.

Sen artık vaktini boş geçirme! Derslerine çalış. Ben gelince sizi kendim okutacağım. **Hürriyet**'in, **Fatma**'nın tahsiline de dikkat et. Mektebde başka çocukların ahlâkına uymasınlar. **Istanbul**'daki ahlâk pek fena. Biz kendi memleketimizin ahlâkını muhafaza etmeliyiz. Asıl Türk ahlâkı bizim memleketdedir.

Sıhhatim çok iyidir. Mektublarınızı aldıkca ruhum da rahat olacakdır. Elli dört liranın geldiğini birkaç defa yazdım. Mektublar belki gelmemiş diye tekrar yazıyorum. Artık hiç para göndermeyiniz. Gazete de göndermeyiniz. Çünki vermiyorlar. Kış için bir kostüm istemişdim. Kalın fanilelerim var. İnce iç fanileleri çok yıkanmakla darlaşıyor. Geniş olmak şartiyle bunlardan gönderirseniz iyi olur. Battaniye, yorgan gibi şeyler de istemem. Zaten eşyanın birçoğu yolda gaib oluyor. Beyhude para sarfetmeğe lüzum yok.

Yemeklerimiz iyi. Vaktimiz hoş geçiyor. Mevkiimiz **Malta**'nın en güzel yeridir. Esirlerin en tâli'leri, buraya yerleşdirilenlendir. Vâkıa, bülbülü altun kafese koysanız yine vatanım diye feryad eder. Fakat, sıhhate muvafık bir yerde bulunmak, havadar, müferreh bir mevkide yaşamak da iyi birşey-

Levent Şahverdi Arşivi

dir. Âilesini düşünen babalar hasta olmamağa çalışırlar. Hasta olmamak için de havadar ve ferahlı bir mesken lâzım. İşte bundan dolayı halimizden memnunuz. Tabiî en büyük memnuniyetimiz, âilelerimize kavuştuğumuz zaman olacak. Bu ise inşâallah yakındır.

Nedim ve **Zekeriya Beğler**'e, **Feyziye** ve **Hocahanımlar**'a, **İkbal**'e selâm. Çocukların gözlerinden öperim. Amcanızın selâmı var.

Babanız
Ziya GÖKALP

— 11 —

(resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple)

Zevcem **Vecihe Hanım**'a Perşembe, 11 Kânunuevvel 1335(1919)

Sevgili Zevcem!

Bu hafta posta tarikiyle 29 Teşrinisani tarihli bir mektubunu aldım. **Sefarethane**'ye verdiğiniz mektubları bugün alacağım. Bu hafta sucukla pasdırma paketi de geldi. Demek ki son zamanlarda gaibizim yok. Kırk İngiliz lirasıyla geceliklerin, beş kitabın, peynirin geldiğini evvelce yazmışdım. Gazete ve mecmua göndermeyiniz dediğim halde, yine gönderiyorsunuz: Posta defterinde geldiğini, fakat verilemiyeceğini okuyoruz. Artık beyhude göndermeyiniz.

Bu hafta **Salvator**'dakilerle ve diğer umum harb esirleriyle birleşdik. Bizim eskiden oturduğumuz binaya hepimiz sığışamazdık. Yakınımızda gayet geniş **Verdala** adlı büyük bir binaya nakletdik. **Salvator**'dakiler ve umum esirler de hep oraya geldiler. Burasının bağçesi de gayet genişdir. Bağçede eski esirler tarafından birçok çardaklar, köşkler, kafesler, sedirler yapılmış. Arıkovanı bile var. Hâsılı, burada hem rahatız, hem de birçok arkadaşlarımıza ve milletdaşlarımıza kavuşduk. **Feyzi** ve **Zülfi Beğler** de yanımızda. **Kardeşim**'in gelmesi de yakındır(2). Bu hafta **Almanyadaki Dayızâdemiz Nedim Beğ**'e mektub yazacağından **Fatma**'ya yazamıyacak. Çünki onlar, yalnız bir mektub yazabiliyorlar.

Bizim üç ayda bir yer değişdirmemiz hem seyahat, hem de bir tebdilhava gibi oluyor. Bundan başka yeni insanlar görüyoruz. Burası kış için daha iyi. **Veli Necdet Beğ** de burada. Şimdi o, karargâhın posta memurluğunu yapıyor, mektublarımızı o toplayup dağıdıyor. **Halil Beğ**'le oturuyoruz. **Kardeşim** yanımızdaki odadadır. Sıhhatım gayet iyidir. Burada sıkılmaya hiç imkân yok. Çünki, konuşacak hesabsız insanlar var.

Ben üzülmediğim gibi, sen de artık üzüntüyü bırak. Bana derdli, firaklı sözler yazma Ne yapalım. Daha bir iki ay sabır lâzım! Mini mini **Türkân** seni teselli ediyor. Bu bize Allahın bir nimetidir. Ya o da olmasaydı, sen nasıl teselli bulacakdın? Küçük melek seni meşgul ediyor. **Hürriyet**'in derslerine çalışması da beni çok memnun etdi. Bâri **Senihe** de evde çalışsa!

Levent Şahverdi Arşivi

Sen de dişlerini mutlâka yaptır! Dişlerini yaptırmazsan yemekleri hazmedemezsin. Vücudunu toplayamazsın. **Türkler** artık erkekli kadınlı sinirsiz yaşamalıdırlar. Sinirlilik, imanın zaifliğinden gelir. Sinirim var diye insan sıhhatini tehlikeye atamaz. Senin sıhhatin bütün bir âilenin istinatgâhıdır. Küçük yavrularımız orada, ben burada hep senin sıhhatine muhtacız. Sen gidemezsen dişçi eve gelebilir. Bana lüzumsuz sarfetmekde olduğunuz paraları dişciye ver. Dişlerini yaptırmadan bana göndereceğiniz hiçbir şeyi kabul etmiyeceğim. Zaten pasdırma geldi; henüz ağzıma koymadım. Sen orada dişsiz tegaddiden mahrum kal! Ben burada rahat edeyim! Bu olamaz!

Meclis, memleketin hukuku noktasından bizi istiyecek zannediliyor(3). **Fuad** ve **İhsan Beğ**'e, **Halim Sâbit, Râgıb, Ali Beğler**'e, **Feyziye** ve **Hocahanımlar**'a selâm. **Senihe**'nin, **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Zekiye**'nin, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. **İkbal**'e de selâm. Allaha ısmarladık Sevgili Zevcem!

Zevcin
Ziya GÖKALP

— 12 —
(mürekkeple)

Zevcem **Vecihe Hanım**'a Cuma, 2 Kânunusani 1336(1920)

Sevgili Zevcem!

Dün sana ve çocuklarımıza iki mektub yazarak postaya vermişdim. Bugün bu mektubu yazıyorum. Sıhhatim çok iyidir. Bugün postaya taahhüdlü verilen mektublarınızı alacağımı ümid ediyorum. Çünki taahhüdlü mektubların saat ikiden sonra tevzi edileceğini haber verdiler. Taahhüdsüzler daha evvel dağılmışdı.

Sulh yakında bitecek(4). O zaman biz de inşâallah geleceğiz. Ben gelinsonra kalmak yahud gitmek kararını beraber veririz. Bundan sonra da mekceye kadar **Diyarbekir**'e gitmeyiniz. Beni orada bekleyiniz. Ben geldikden tublarımı muntazaman alacaksınız. Ahvalimi yine eskisi gibi mütemadiyen size yazacağım.

Dişlerinizi yaptırınız. Tedavinize dikkat ediniz. **Senihe**'nin, **Hürriyet**'in, **Fatma**'nın, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. Beni mektubsuz bırakmayınız Sevgili Zevcem!

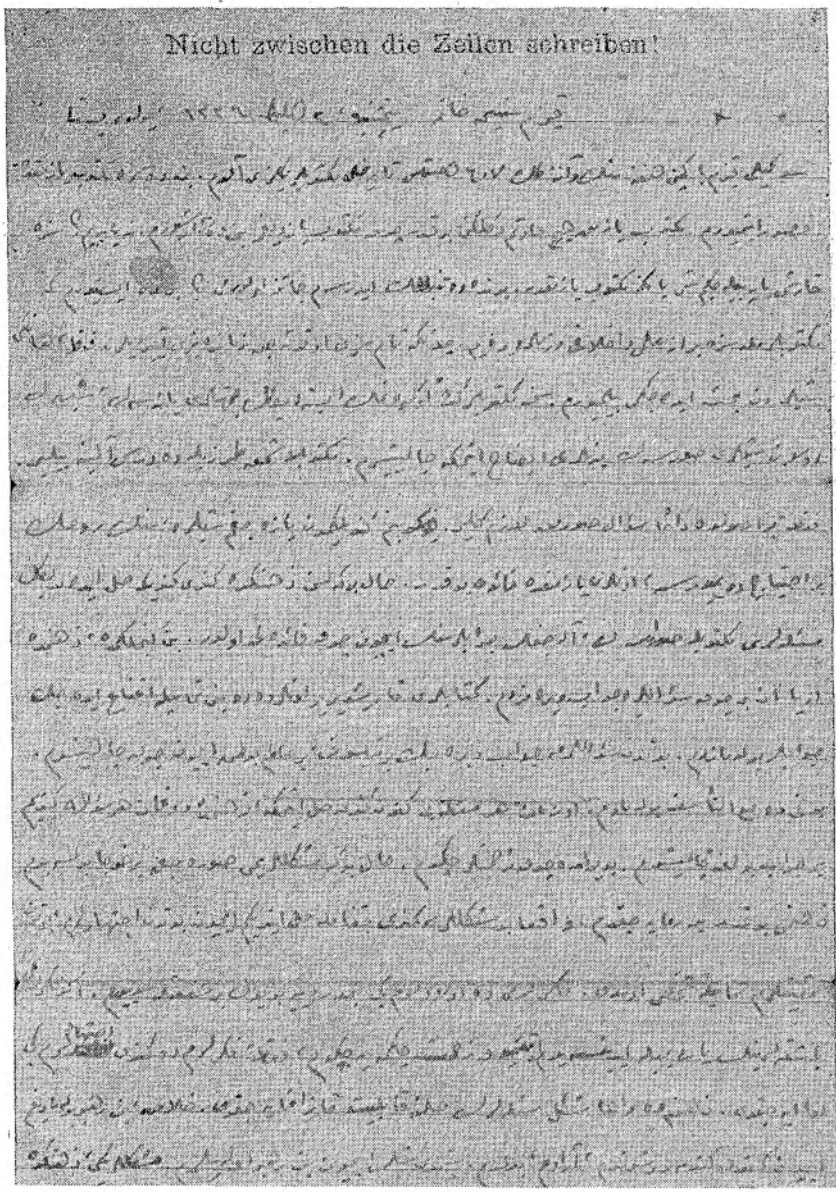
Zevcin
Ziya GÖKALP

— 13 —
(Malta'da alınmış olan ve (yarı sola bakan en güzel fotoğrafının arkasına mürekkeple)

Kızım **Senihe Hanım**'a 12 Kânunsâni 1336(1920)

Sevgili Kızım! Bu kartı **Yeni-Verdala**'da yazıyorum. Sıhhatim, rahatim çok iyidir. İnşâallah yakında kavuşuruz. Sıhhatimin iyi olduğunu resmimden de anlayacaksınız.

Levent Şahverdi Arşivi

Gökalp'ın Elyazısı

2 Eylül 1336(1920) tarihinde Polverista (Malta)dan kızı Senihe Hanıma yazdığı mektup.

Levent Şahverdi Arşivi

Anneniz'e çok çok selâmlar. **Kardeşim**'e de çok selâm. **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. Şimdilik Allaha ısmarladık.

(Fransız harfleriyle:)

Zia-Gueuk-Alp, New-Verdala, Malta.

Baban

Ziya GÖKALP

— 14 —

(Malta'da çekilen kendi fotoğrafının arkasına, mürekkeple)

Kızım **Hürriyet Hanım**'a 12 Kânunsânî 1336(1920)

Sevgili Kızım! Sen çok akıllı bir kızsın, **Türkân**'ı çok seviyorsun. Ona çukolata alıyorsun. İşte ben de sana resmimi gönderiyorum. Yakında inşâallah kendimi de getiririm.

Annen'e, çok selâmlar ederim. **Amcan**'a da çok selâmlar. **Seniha**'nın, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim, Sevgili Kızım.

(Fransız harfleriyle:) Baban

Zia Gueuk Alp, New-Verdala — Malta. **Ziya GÖKALP**

— 15 —

(Resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple — MÜZE'de)

Kardeşim **Nihad Beğ**'e Perşembe, 12 Şubat 1336(1920) **Yeni-Verdala.**

Sevgili Kardeşim! 28 Kânunsâni tarihli bir mektubunuzu aldım. **Refikam**'la **Senihe**'den de 27, 28 Kânunsâni ve 1 Şubat tarihli altı mektub geldi. Bu mektubların yedisini de taahhüdlü olarak postadan aldım. Evvelce aldığım mektubları da tarihleriyle beraber cevablarında yazmışdım. Demek ki **Sefarethâne**'ye verilenler de, postaya bırakılanlar da geliyor. Mektubların bu suretle devamını isterim.

Istanbul'da fiatlar buraya nisbetle hakikaten yüksek. Bundan sonra paket istemem. Âilemin gıdalarına halel gelmemek şartiyle masrafların azaldılması muvafık olur. Fakat, her şeyden evvel bu dünya tatlı dil dünyasıdır. Tatlılıkla her hakikat kolayca kabul etdirilebilir. İktisadî işlerin tanzimi esnasında mevhum cihetler de gösterenler olur. Meselâ, **Hakkı Efendi**'ye yazacağınız mektub, para talebine müteallikse, hiç lüzum yokdur. Çünki, onda on paramız bulunsaydı, durmaz gönderirdi. Adamcağız beyhude üzülmesin.

Yarın yeniden **Polverista**'ya göçediyoruz. Yarın dediğim, mektubun tarihi itibariyle bugündür. Evet, bugün oraya nakledeceğiz. Dâirelere taksimimiz şimdiden taayyün etmiş. Her dâireye beş kişi yerleşecek. **Ben, Kemal, Muammer, Memduh, Mâcid Beğler** 25 Numrolu Dâire'ye isabet etmişiz. Bilirsiniz ki, bu dâire, odaları ayrı ve geniş olmak itibariyle, dâirelerin en iyisidir. ***Derviş*** ve ***Hüsni Beğler***'in oturdukları dâiredir. Hâsılı oraya da memnunen gidiyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Dünyada benim için sıkılmak imkânı yokdur. Elverir ki orada âilemin sıhhatde ve rahatde bulunduğundan emin olayım. İnsaniyyetin medenî tekâmülüne, milletimin harsî tekâmülüne kuvvetli imanım var. Bu iki tekâmülün neticesi vatanımız için şübhesiz hayirdir. İşte benim nikbinliğim, bu iki esasa istinad ediyor. Bazıları gibi, yalnız hissen, mizacen, nikbin değilim. Hissen ve mizacen nikbin olduğum gibi, ilmen ve felsefeten de nikbinim. Bence, **Türkler**'i kurtaracak böyle ilmî bir nikbinlikdir. **Mütareke**'denberi birçokları bedbin oldu. Ben hayirli neticeleri dâima bekledim. Zaman, ümid'lerimin haklı olduğunu gösterdi. Şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da dâima vecd içinde yaşayacağım.

Bazı ilâçlar vardır ki, şekerle tatlılaşdırıldıkdan sonra içirilir. Bugün çekmekde olduğumuz ıztırabları da tatlılaşdıran mefkûredir. Mefkûre ile beraber olunca bütün kahırlar çekilebilir. Mefkûrem yükseldikce ben sıkıntılarımı unuturum. Ben, bahtiyarlığı sevgi ile mefkûrede bulan bir adamım. Bundan dolayıdır ki vecdim artar, eksimez.

Refikam'a çok selâmlar. **Senihe**'nin, **Hürriyet**'in **Fatma**'nın, **Türkân**'ın, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. **Nedim, İhsan, Hâşim, Hayri, Emin, Bekir, Ragıb, Sırri, Haydar Beğler**'e selâmlar. Hepinizi Allaha ısmarladım, Aziz Kardeşim.

Kardeşin
Ziya GÖKALP

— 16 —
(Resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple — MÜZE'de)

Kardeşim **Nihad Beğ**'e Pazartesi, 23 Şubat 1336(1920), **Polverista.**

Sevgili Kardeşim! Bu hafta 5, 7, 8, 12 tarihli altı mektub aldım. Dördü **Refikam**'dan, ikisi **Senihe**'den. Benim sıhhatim, rahatım iyi. Arkadaşlar da hep rahatdadır. Hepsi size selâm ederler. **Feyzi, Zülfi, Veli Necdet Beğler** de rahatdırlar. Çok selâmları var.

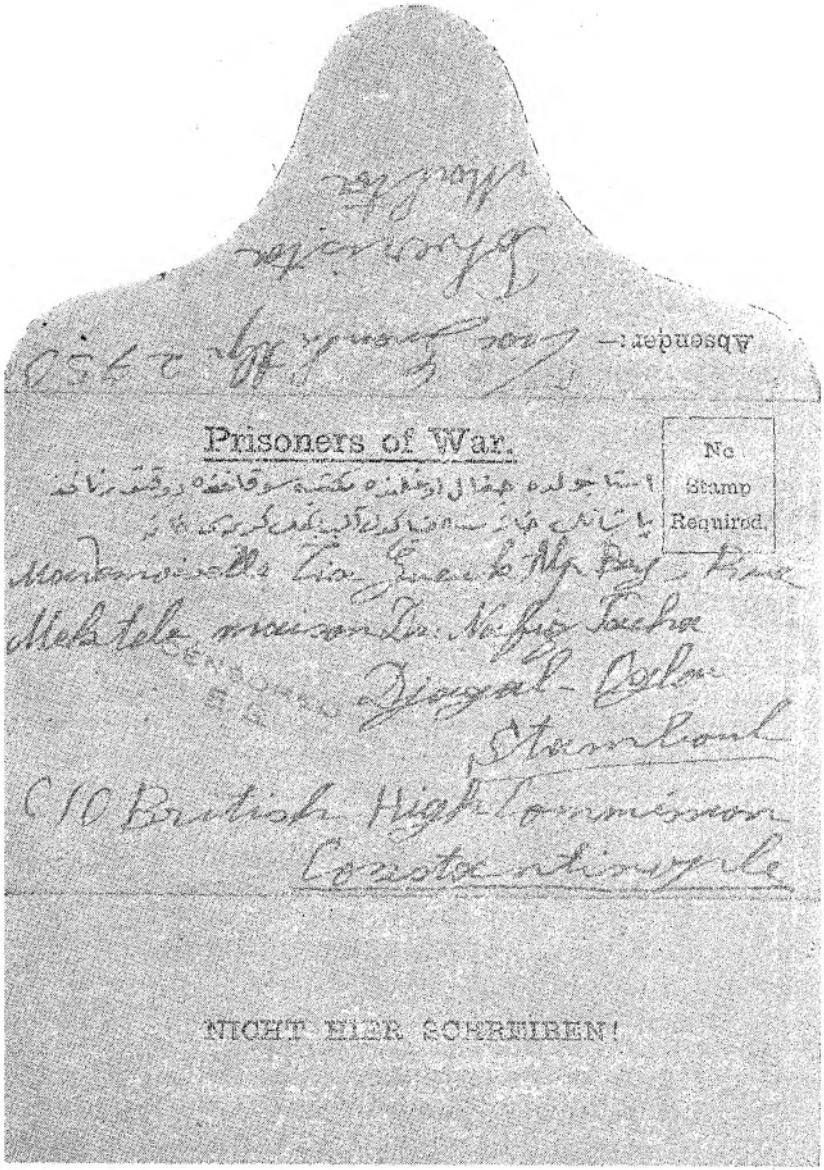
Şimdi **Polverista**'dayız 25 Numrolu Dâirenin güneşli odasındayım. Yine haftada bir defa kırlara gezmeğe çıkıyoruz. Bugün de gezme günümüzdür.

Paris'e ısmarladığım kitablar geldi. Bir haftadanberi **Felsefe Dersleri**'ni takib ediyoruz. **Türkler'in İctimaî Tarihi**'ni de görüyoruz. **Tekye** devam edemedi. Çünki, musiki bilenler yok. Şimdi herkes kendi kitablarıyla, mütalea, ders yahud tercümeleriyle meşgul.

Sulha dâir iyi haberler geldikçe seviniyoruz. Bazen gelmek söz'leri de çıkıyorsa da, inanan pek az. Ders arkadaşlarımız, **çabuk gidersek Felsefe Kitabını bitiremiyeceğiz diye endişe ediyorlar.** Hâsılı okumak, öğrenmek ârzusu, bazan gelmek ârzusuna galebe çalıyor.

Orada hastalıklar çok. Mümkin olduğu kadar hıfzıssıhhaya riayet edilse iyi olur. Bazıları gazete havadisleri yazıyorlar. Bu suretle biraz malûmat ala-

Levent Şahverdi Arşivi

Ziya Gökalp'ın Fransızca elyazısı
(Malta Mektupları kapağında)

Levent Şahverdi Arşivi

biliyoruz. **Nâdi Beğ** göndermekde devam etsin. Arkadaşlardan kimse mektub yazmıyor. Mecmualar pek ruhsuz.

Burada havalar iyi gidiyor. Orada çok kar yağdığını yazıyorlar. Çocuklar çok üşülüklerini söylüyorlar. Hâlbuki biz burada güneşin hararetli nurları içindeyiz.

Artık hiç paket ve kitab istemem. **Paris**'den, **Londra**'dan kitab getirtmek daha ucuz oluyor. Burada kendi dâiremizde hususî birşey yapdık. Lezzetli yemekler yiyoruz.

İyi bir sulh olacağına itimadım var. Ahval gitdikçe iyileşiyor. **Almanlar**'ın memleketlerinde muhakemesine râzı olmuşlar. Aynı usulün **Türkler**'e de teşmili zarurîdir.

Bu hafta sizin mektubunuz çıkmadı. Postadan gelen mektublar hep taahhüdlü idi. Bazısı taahhüdlü, bazısı taahhüdsüz olsa daha iyi olur. **Sefarethâne** mektubları da muntazaman gelmeğe başladı. Posta ile beraber aldık.

Refikam'a çok selâmlar. **Senihe**'nin, **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. **Nedim, İhsan, Halim, Hâşim, Bekir, Emin, Sabri, Ragıb, Sırrı, Fuad, Ali Beğler**'e selâm. **Feyziye** ve **Hocahanımlar**'a ve **İkbal**'e de selâm. Cümlenizi Allaha ısmarladım Muazzez Kardeşim.

Kardeşin
Ziya GÖKALP

— 17 —

(Resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple — MÜZE'de)

Kardeşim **Binbaşı Nihad Beğ**'e — Perşembe, 11 Mart 1336(1920)

Aziz Kardeşim! — **Polerista.**

Bu posta ile yedi mektub aldım. İkisi **Refikam**'dan, üçü **Senihe**'den, biri sizden, bir kart da **Fatma Hanım**'dan. Sizin mektubunuz 14 Şubat, kartın tarihi ise 25 Şubatdır. **Selânik**'den yazdığınız mektubu almadım. Size her hafta kart yahud mektub yazıyorum. Gelmemesi şâyan-i taaccübdür. Belki adresden dolayı alamıyorsunuz. Burada, postadaki mektublar ve paketler gaib olmak ihtimali var diye bir ilânda bulundularsa da, bu hafta posta mektublarının gelmesi bu ilânı fi'len tekzib etdi. Şimdiye kadar kimsenin postada hiçbir şeyi gaib olmamışdır. Binaenaleyh, yine posta ile de mektub göndermekde devam ediniz. Taahhüdlü mektubları da bugün alacağız.

Evvelce de yazdığım gibi, taahhüdlü ve taahhüdsüz **mektubların sansürleri** ayrı olduğu için, hepsi ayni zamanda verilemiyor. Bunun için mektubların hem taahhüdlü, hem de taahhüdsüz yazılmasını bildirmişdim. Şimdi gazeteleri de vermeğe başladılar. «**Yenigün**» (5) evvelce geliyordu. Galiba şimdi gelmiyor. **Sefarethâne** postası az ücret aldığı için o tarikle mecmua ve gazete gönderilebilir.

Hastalığı hep selâmetle geçirdiğinize memnun oldum. Zaten kalbim bu hastalıkdan dolayı endişede idi. İnşâallah başka türlü hastalıklardan da he—

Levent Şahverdi Arşivi

piniz âzâde kalırsınız. Hıfzıssıhhaya çok dikkat etmek lâzım. Tedavinize himmet eden doktorlara da çok teşekkürler ederim. Çocuklar daha bir müddet mektebe gitmeseler iyi olur.

Burada hastalık yok. Hepimiz sıhhatteyiz. Havaalr çok iyi gidiyor. **Feyzi Beğ**'e hepiniz mektub yazdığınız için, verdiğim haberle yeni birşey öğretmiş olmadım. **Feyzi** ve **Zülfi Beğler** de iyidirler. Selâm ediyorlar.

Taahhüdlü mektubları bugün alacağım için otuz İngiliz lirasının gelip gelmediğini şimdiden bilemem. Buna dâir gelecek postada yazabilirim.

Refikam'a çok selâmlar. **Senihe**'nin, **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. **Refika Hanım**'a, **Nedim Beğ**'e, **İhsan, Haydar Rifat, Bekir, Hâşim, Halim, Nâdi, Emin Beğler**'e ve **Doktor Beğler**'e selâm ederim.

Gönderdiğiniz dört kitabı aldığımı çokdan bildirmişdim. Demek ki o mektubumu almamışsınız. «**Akşam**» gazetesindeki arkadaşlara da selâmımı tebliğ ediniz. Gönderdiği kitabdan dolayı **Emin Beğ**'e teşekkür etdiğimi de lûtfen söyleyiniz. Cümlenizi Allaha emanet etdim, Sevgili Kardeşim!

Kardeşin
Ziya GÖKALP

— 18 —
(mürekkeple)

Zevcem **Vecihe Hanım**'a Pazartesi, 12 Nisan 1336(1920), **Polverista**

Sevgili Zevcem!

Bu hafta mektub alamadığım için merakdayım. Fakat bu sözü size merak vermek için yazmıyorum. Benim, mektub almazsam, merak etmekliğim tabiîdir. Çünki siz emin bir mevkide değilsiniz. Halbuki ben gerek âb-ü-hava itibariyle, gerek sair cihetlerce hiç endişe edilmeyecek bir mahaldeyim. Sizin merak etmenize hiç bir sebeb yokdur. Benim de merak edişim , telâş derecesinde değildir. Çünki ben Allaha mütevekkilim. Fazla merakdan ne faide hâsıl olur? İnsan daima kederlerine, meraklarına hâkim olmalı! Mektubunuzu aldığım zaman kalbime emniyet, gönlüme istirahat geliyor. Sizin orada rahat olduğunuzu mektublarınızda okudukca hiçbir endişem kalmıyor. Çocuklarımızın resmi daima karşımdadır. Onlara bakdıkca kalbim sızlar.

Bu ayrılık ne acı şeymiş! Her felâkete tahammül eden ben sizin ayrılığınıza dayanamıyorum. Bereket versin ki zihnimi meşgul edecek işler bulabiliyorum. Birinci işim **Felsefe Dersleri** okutmakdır. Gitdikce dinleyenler çoğalıyor. Zaten burada faideli olarak yalnız iki şey yapabiliyorum. Birisi her posta günü size mektub yazmak, ikincisi de bildiğimi başkalarına öğretmekdir. Bu iki işin haricinde gönlümü şen tutacak şeylerle meşgul oluyorum. Kitab okuyorum. Konuşuyorum. Fal açıyorum. Düşünüyorum. Gezip dolaşıyorum. Tabiatin güzelliklerini seyrediyorum. Hâsılı kendimi sıkmamağa çalışıyorum.

— 15 —

Levent Şahverdi Arşivi

Çünki sizin yanınıza geldiğim zaman ruhumu da, vücudumu da sağlam getirmek niyetindeyim. İleride size faideli olabilmek için sıhhatimi muhafaza etmek bir vazifemdir. Beni maddî sebeblerden ziyade manevî sebebler hasta etdiği için, bilhassa manevî hıfzıssıhhaya riayet ediyorum. Bunun esası, kalbi yalnız meserrete ve muhabbete açık bulundurup, kindarlığa ve kaygılara karşı kapamakdır. Kulaklarıma yalnız iyi sözleri dinlemeğe, gözlerime yalnız iyi şeyleri görmeğe, zihnime de yalnız iyi fikirleri düşünmeğe müsaade ediyorum. Hiçbir his, hiçbir fikir muhabbet rengine bürünmeden ruhuma giremez. İşte ben de sıhhatimi böyle muhafaza ediyorum. Sizin de gerek maddî ve gerek manevî sıhhatinize dikkat etmenizi ve benimle meşgul olmayarak, çocuklarımıza bu vakitlerinizi hasretmenizi isterim.

Kardeşim'e çok selâmlar. **Senihe**'nin, **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın **Fatma**'nın **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. Allaha ısmarladık Sevgili Zevcem!

Kocan
Ziya GÖKALP

— 19 —
(mürekkeple)

Zevcem **Vecihe Hanım**'a 22 Nisan 1336 (1920) (Polverista)

Sevgili Zevcem! Bu postadan birçok mektublarınızı aldım. Son mektubun tarihi 7 Nisan. Yazlık elbisem, iki kitab ve sâir şeyler de tamam olarak geldi. Gazeteleri de aldım.

Bir odada üç çocukla beraber vakit geçiriyorum, diyorsun. Benim de yegâne arzum, o odada sizinle beraber olmakdır. Ben aranızda eksiğim. Fakat, kalbim, gönlüm, ruhum yanınızdadır. İnşâallah gerçekden de beraber oluruz. O vakit istersen **Yeşilköy**'de, istersen baba-yurdumuzda, istersen yine **Ada**'da otururuz. Hangi bağçenin hangi ağacında olursa olsun biz yine tatlı yuvamızı kuracağız. Yavrularımız ne kadar çok cıvıltı yaparlarsa o kadar çok sevineceğiz.

Size az mektub yazacağımı hâtırına getirme. Siz az yazsanız da, ben yine elimden geldiği kadar çok yazacağım. Geçen posta günü odamız sıvanıyordu. Eşya hep ortaya toplanmışdı. Bundan dolayı bir mektub eksik yazdım. Şimdi odamız penbe renkli bir sıvaya büründü.

Orada siz hâlâ kışdan çıkmadınız. Biz burada ilkbahardan yaza geçmek üzereyiz. Burada çok güzel çiçekler var. Her sabah güzel tulû'lar, her akşam da güzel gurublar seyrediyoruz. Ben sabahları erken kalkarım. **Okutacağım dersi** erken hazırlarım. Mektubları, kartları da bu vakit yazarım. Herkesin uyuduğu saatler benim çalışma zamanımdır. Herkes uyanınca konuşma zamanı gelir. Herkes aklına geleni söyler. (Ağaoğlu) **Ahmed Beğ**'in kahkahaları koridoru doldurur. Sıkılmaya vaktimiz, düşünmeğe zamanımız yokdur. Yeni gelenler de bu hale yavaş yavaş alışacaklar. En ziyade sıkılanlar, **çabuk gideceklerine ümidî olanlardır.**

— 16 —

Levent Şahverdi Arşivi

Ümid insanlara sabırsızlık veriyor. Bir kere bu ümid kesilince artık tevekkül başlar. Tevekkülle beraber şetaret de doğar. Ben ilk gündenberi şetaretimi bir ân gaib etmedim. Dünya bu halde kalmaz. **İstikbal iyi olacak. Çünki, daima ileri giden iki şey var: Biri ilim, öteki mefkûre.** Bunlar insaniyetin iki kanadıdır. İnsanlık bazan düşer. Fakat, bu kanadlarla yeniden yükselebilir.

Kardeşim'e selâmlar. **Senihe**'nin, **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allaha ısmarladım Sevgili Zevcem!

Kocan
Ziya GÖKALP

— 20 —

(Malta adaları haritası bulunan postakartı arkasına, mürekkeple — MÜZE'de)

(Fransız harfleriyle:)
Zia Gueuk-Alp, No. 2759
Polverista-Barracks á Malta

Kardeşim Nihad Beğ'e 25 Mart 1336(1920)

Sevgili Kardeşim!

Bu hafta **Refikam**'dan yalnız Şubat tarihli bir mektubla, **Senihe**'den **10 Mart tarihli bir mektub aldım. Sıhhatim çok iyidir. On bir yeni arkadaş** yanımızdadır. Âilemin nerede kalacağını düşünerek merak ediyorum. Arkadaşların hepsi selâm ederler.

Ben de soranların cümlesine selâm ederim. **Refikam**'a çok selâmlar. **Senihe**'nin, **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. **Feyziye Hanım**'a, **Nedim Beğ**'e selâm. Hepinizi Allaha ısmarladım, Sevgili Kardeşim.

Kardeşin
Ziya GÖKALP

— 21 —

(Renkli bir İngiliz müzesi resmi bulunan postakartı arkasına, mürekkeple)

Kızım **Hürriyet Hanım**'a 6 Mayıs 1336(1920)

Sevgili Kızım!

Bugün Hıdır-Ellez yahud Hızır-İlyas günüdür. **Istanbul**'da olsaydım seninle beraber **Dil**'e giderdik. Yanko'nun Gazinosu'nda kuzu kebabı yerdik. İnşâallah gelince yine seni gezdiririm. **Fakat**, şimdi de **Amcan**'la beraber parka gitmelisin. Gezmek sıhhat için çok iyidir.

Annen'e, **Amcan**'a çok selâmlar. **Senihe**'nin, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın gözlerinden öperim. Sevgili Kızım!

Baban
Ziya GÖKALP

Levent Şahverdi Arşivi

— 22 —

(Renkli bir İngiliz yapısı resmi bulunan postakartı arkasına, mürekkeple)

Kızım **Hürriyet Hanım'a**, 24 Mayıs 1336(1920)

Sevgili Kızım!

1 Mayıs tarihli mektublar aldım. Sıhhatim, râhatim çok iyidir. Sizin istirahatınızı düşünüyorum.

Annen'e, Amcan'a selâmlar. **Senihe'nin, Türkân'ın Fatma'nın** gözlerinden öperim. Cümlenizi Allaha ısmarladım Sevgili Kızım!

Baban
Ziya GÖKALP

— 23 —

(Köpek başı resimli bir postakartı arkasına, mürekkeple — MÜZE'de)

(Fransız harfleriyle:)

Zia, 2759

Polverista Malta

Kardeşim **Nihad Beğ'e** 27 Mayıs 1336(1920)

8 Mayıs tarihli mektubunuzu aldım. Yazlık elbisem geldi. Gazeteler de geliyor. Evvelki resimde olduğu gibi, bu resimde de çocuklar hep hüzünlü durmuşlar. Ben ise hiç de mahzun değilim. İstikbalin iyi olacağına kaniim. Sıhhatim, rahatım, iyidir.

Refikam'a selâm. Çocukların gözlerinden öperim. Cümlenizi Allaha ısmarladım, Sevgili Kardeşim.

Kardeşiniz
Ziya GÖKALP

— 24 —

(resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple)

Kızım **Senihe Hanım'a** Pazartesi, 7 Haziran 1336(1920), **Polverista.**

Sevgili Kızım! 14 Mayıs tarihli mektubundan sonra yeni mektubunu almadım. İhtimal ki posta gelmişdir. Paskalya olduğu için dâireler işlemiyor. Bundan dolayı bu hafta mektub almamız gecikdi.

Gelirsem bu kerre **Türkân'ın** gürültülerinden rahatsız olacağımı yazıyorsun. Ben sizin gürültülerinizden rahatsız olmadım. Çocukların oynarken çıkardıkları gürültüyü severim. Fakat, bir evdeki çocuklar kavga etmemelidir. Kardeşler arasında kavga olmamalıdır. Benim istediğim bu idi. Şimdi de seninle **Hürriyet** iki arkadaş gibi daima konuşmalısınız. **Türkân'la Annen** nasıl ahbablık ediyorlarsa, siz de öyle hareket etmelisiniz. **Türkân,** mâdem ki kart alamıyacağım korkusuyla söz dinliyor. O halde ona her türlü iyi huyları aşılayabilirsiniz. Terbiye etmek, yalnız çocuğu kötü huylardan vazgeçirmek değildir, onu iyi huylara alışdırmak da lâzımdır. **Türkân** gibi zeki çocuklara çok dikkat etmelidir. Çünkü o her gördüğünü, her işitdiğini taklid eder. Çocuk bir kere yaptığını ve söylediğini tekrarlar. Bundan itiyadlar

Levent Şahverdi Arşivi

husule gelir. Bir çocuğu terbiye etmek isteyen, evvelâ kendisini çocuğa sevdirmelidir. Sonra ona aslâ darılmamalı, üzerine bağırmamalıdır. Tatlı sözlerle ona yapabileceği veya yapamıyacağı şeyler anlatılmalıdır.

Meselâ, bebekleriyle oynarken oynadığı yeri kirletirse, tekrar bebeklerle oynayabilmek için kirletdiği yeri kendisinin temizlemesi lâzım geldiğini ona anlatmalıdır. Söz dinlemezse, ikinci defa bebekle oynaması men'edilmeli. O, bebekleriyle, oyuncaklarıyla serbest oynayabilmek için verilen emirleri dinlemeğe mecbur olur. Nasıl ki (Malta'da Babandan sana) kart gelmeyecek diyorsunuz, söz dinliyor. Çocuk cezadan değil, annesinin, babasının ablalarının sevgisini gaib etmekden korkmalıdır. Çocuk, her ne yapsa bu sevgilerin baki kalacağını kafasına yerleşdirirse, artık hiçbir söz dinlemez. Bu hale, şımarıklık derler. Çocuğun büyüklerini yalnız sevmesi kâfi değildir, onlara hürmet etmesi de lâzımdır.

İşte **Türkân**'ı bu usullerle büyütmelisiniz: Ne hırpalamak, ne şımartmak. **Hürriyet** senin yanında tatlı diller, güzel masallar bulsaydı vaktini kapı önünde geçirmezdi. Bunu tahminle söylüyorum. Hâsılı ben istiyorum ki hep beraber karşılıklı sevgiler arasında en bahtiyar bir âile gibi yaşayasınız. Beni de aranızda farzederseniz, bu saadetiniz tekmil olur. İnşâallah yakında gerçekten yanınızda bulunacağım. Ben yanınıza gelinceye kadar, sen beni **Hürriyet**'de, **Hürriyet** beni sende görebilir. Siz beni **Anneniz**'de, **Anneniz** beni sizde bulabilir. Hâsılı benim saadetim, sizin orada dünyanın en bahtiyar âilesi gibi tatlı muhabbetlerle, kardeş oyunlarıyla ve eğlenceleriyle yaşamanızdır. Ben geldiğim zamanda oyunlarınızın şetaretli gürültülerinden şikâyet etmiyeceğime şimdiden söz veririm. Fakat kavga çıkarırsanız darılırım.

Annen'e, **Amcan**'a selâm. **Hürriyet**'in **Türkân**'ın **Fatma**'nın, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. **İkbal**'e selâm. Allaha ısmarladık Sevgili Kızım.

Baban
Ziya GÖKALP

— 25 —

(İtalyan Riviyera'sına âit renkli bir resim bulunan postakartı arkasına, mürekkeple)

Kızım **Hürriyet Hanım'a** 28 Haziran 1336(1920)

Sevgili Kızım! Bu hafta mektub almadım. Belki yarın posta gelir.

Sizin ahvâlinizi düşündükce ruhum muztarib oluyor. Resminize bakdığım zaman «Biz ne zamana kadar bu felâketi çekeceğiz?» der gibi oluyorsunuz. Sizden dolayı halim harabdır. Sıhhatim, râhatim iyidir. Fakat bunlar neye yarar? Âilem istirahatde olmadıkdan sonra ben sıhhati ne yapayım?

Annen,e **Amcan**'a selâmlar. **Seniha**'nın, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allaha emanet eyledim Sevgili Kızım!

Baban
Ziya GÖKALP

Ziya Gökalp — F. 3

Levent Şahverdi Arşivi

— 26 —
(resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple)

Kızım **Seniha Hanım**'a Salı, 17 Ağustos 1336(1920), **Polvesrista**

Sevgili kızım! 31 Temmuz tarihli mektubundan sonra, yeni posta gelmedi. Yalnız mektub aldığım yahud yazdığım zaman kim olduğumu, kimlere muhabbetle bağlı bulunduğumu hâtırlıyorum. Başka vakitler, dalgın, kendimden habersiz bir hayat yaşıyorum. Size taallûk eder bir işim olmadığı zaman uyanıklığı ne yapayım? Zamanımın birçok kısımları okumakla yahud uyumakla geçiyor. Gezmekten, dolaşmaktan da bir zevk alamıyorum. Fakat, mektub geldi mi, derhal uyanıyorum. Ruhumun kuvveti artıyor. Gözlerimin nuru bile âdeta çoğalıyor. O zaman, hayat ne imiş, ben kim imişim, şimdi nerede bulunuyorum, bunları hep hâtırlayabiliyorum. Bir de mektub yazarken kendi şahsiyetime sahib oluyorum.

İnsan ruhen yalnız bulunmak ne kadar fena imiş! Bir ruh başka ruhlara muhabbetle bağlı bulundu mu, artık onlarsız yaşayamaz. Onlardan ayrı bulunduğu zaman, binlerce insanın içinde bile olsa, yine yalnızdır. Günlerce kalbim ateşsiz, ruhum güneşsizdir. O halde, mektub yazmakda hiç tenbellik yapmayınız. Vakıa, şimdiye kadar muntazaman mektublarınızı aldım. Hiçbir hafta beni mektubsuz bırakmadınız. Yalnız evvelleri daha çok yazardınız. Ne ise, şimdi buna da razıyım.

Yalnız, yaşayışınıza dair daha çok tafsilât verseniz, daha iyi olur. Benim bazan şikâyet damarım tutar da böyle derdli sözler yazarım. Sakın bunu benim daimî halim sanmayınız. Ben bilâkis, herkesden daha şen, daha beşûş, daha meserretliyim. Çünki, ruhumda tevekkül ve teslimiyet duyguları kuvvetlidir. Bir felâkete karşı tedbir olmayınca sabırdan, teslimiyetden başka çare yoktur. Tedbirin yapamıyacağı şeyi, zaman yapabilir. O halde, işi zamana bırakmak lâzım. Zamanla merhametsizler de merhamete muhtac olurlar. O zaman şefkat lüzumunu anlarlar. İnşâallah bir gün yine adâlet hâkim olur. Haksızlıklar nihayet bulur. O zaman biz de bu felâketlerden kurtuluruz.

Annen'e, **Amcan**'a, selâmlar. **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın **Fatma**'nın, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. **İkbal**'e de selâm. Cümlenizi Allaha emanet eyledim. Sevgili Kızım!

Baban
Ziya GÖKALP

— 27 —
(resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple)

Kızım **Seniha Hanım**'a Perşembe, 2 Kânunevvel 1336(1920)
Polverista

Sevgili Kızım! Bu hafta 15 Teşrinisani tarihli iki mektub aldım. Biri **Annen**'den, biri senden. **Annen**'in mektubunda **Hürriyet**'le **Türkân**'ın sözleri

Levent Şahverdi Arşivi

ve imzaları da var. Sizi mektubsuz bırakmadığımı yazıyorsun. Elimden başka türlü bir hizmet gelmiyor. Yalnız mektub yazmağa iktidarım var. Bunda da kusur edersem, dünyanın en vahşî insanı olurum. Mümkün olsa her gün mektub yazmakdan bile usanmam. Fakat, haftada yalnız iki posta günü var. Sonra bu kadar çok mektub yazmakta da bir faide yok. Çünki, yazacak hiçbir havâdis, hiçbir yenilik yok. Ajans, gazete havadislerine gelince, bizim burada öğrendiklerimizi siz de oradaki gazetelerde görüyorsunuz. Haftada yazdığım dört mektuba bile söz bulmakda güçlük çekiyorum.

İnsan duygularını sözlerle anlatamaz ki! Sözler cansız markalardır. Canlı duyguları bu markalarla hakkıyla göstermek nasıl mümkün olabilir? Bununla beraber, elimizde de sözden ve yazıdan başka vâsıta yok. Şimdilik birbirimizi mektupla göreceğiz, mektupla işiteceğiz. Mektup geldiği zaman âdeta hepinizle ayrı ayrı görüşmüş, konuşmuş gibi oluyorum. Bu mübarek kâğıd parçası hasret derdine ilâç, iştiyak yarasına merhem oluyor.

Sizin mektublarınız olmasaydı ben, bu felâket senelerini metanetle geçiremiyecektim. Bu kadar acı musibetlere tahammül etdiren sizin mektublarınızdır. Mektubların kendi üzerimde tecrübe ettiğim bu faideli tesirini bildikden sonra, ben hiç mektub yazmakda kusur gösterir miyim? Sizin de orada merak, endişe, heyecan içinde benden bir haber almak ihtiyacında olduğunuzu bilmiyor muyum? Bundan başka, mektub yazmak sizinle konuşmak olduğu için, gönlümün bir eğlencesidir. Mektub aldığım zaman, ruhumun metaneti ne kadar yüksek olursa mektub yazdığım günlerde de o derece yüksek bulunur. Demek ki mektub yazmak kuvvetlendirici bir ilâç gibi ruhuma şifa veriyor. Hâsılı, mektubu almak kadar yazmak da tatlıdır. Bunun için mektub yazmakda hiç tenbellik etmedim ve etmiyeceğim İnşâallah yakında kavuşuruz da mektublaşmağa artık ihtiyacımız kalmaz.

Anne'ne, **Amca**'na selâmlar. **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Şeref**'in **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. **Nedim, Halim Beyler**'e **Feyziye, Hocahanımlar**'a selâm. **İkbal**'e de selâm. Cümlenizi Allaha emanet eyledim Sevgili Kızım!

Baban
Ziya GÖKALP

— 28 —

(Yüzü yarı sağa dönük fotoğrafının arkasına, mürekkeple)

Kızım Seniha **Hanım**'a — 24 Kânunsâni 1337 (1921)

Sevgili Kızım!

29 Kânunevvel ve 1 Kânunsâni tarihli mektublarla kartları aldım. Cevablarını da dört gün evvel yazdım. O zamandanberi posta gelmediği için yine bu mektublara cevab yazıyorum. Yakında inşâallah kavuşuruz. Ayrılık acıları artık mektublarla teskin olunmuyor.

— 21 —

Levent Şahverdi Arşivi

Anne'ne, Amca'na selâm. **Hürriyet'**in, **Türkân'**ın, **Fatma'**nın gözlerinden öperim. **İkbal'**e selâm, Sevgili Kızım.

Babanız
Ziya GÖKALP

— 29 —

(Mürekkeple, Malta'dan yazdığı son mektup)

Zevcem **Vecihe Hanım'**a Pazartesi, 28 Mart 1337(1921) **Polverista**

Sevgili Zevcem! Geçen hafta altmış dört kişinin serbest bırakıldığını, fakat isimleri henüz gelmediğini yazmışdım. Evvelki gün isimler geldi. **Ben de hürriyete nâil olanların içindeyim.** Allaha bin şükür birbirimizi göreceğiz. Yavrularıma da kavuşacağım.

Fakat, şimdi **Istanbul'**a gelmek niyetinde değilim. Buradan **İtalya'**ya geçeceğim. Oradan hareketimi telgrafla bildiririm. **Diyarbekir'**e yahud **İhsan Hanım'**ın yanına gideriz. Henüz kararlaşdırmadım. Kararımı sonra yazarım.

Sıhhatim çok iyidir. Burada borç para bulmak da kolaydır. Binaenaleyh, bu cihetleri merak etmeyiniz. **Gideceğimiz yerde Muallimlikden başka bir iş yapmayacağımdan, kitablarımı da beraber getirmelisiniz. Kardeşim** sizi getirir. **Veli Necdet** ve **Tevfik Hâdi Beyler'**in âileleri de gelecek. Onlar da size refakat edebilirler.

Daha önümüzde zaman var. Sabırlı olunuz. Vaktiyle giderken şaşırdığınız gibi, şimdi de meserretden telâşa düşmeyin. Şaşkınlık ve telâş iyi değildir. Daima soğukkanlı olmalı. Sinirlerin de deliliğine bir nihayet vermeli. İnşâallah yakında birleşince, artık sinir buhranlarınız kalmaz. Çünki ben burada sinir tababetini, ruh doktorluğunu tahsil ettim: Bu fenne dair yeni çıkan kitabları okudum. Sinirlerimi tedavi için buna ihtiyaç vardı. Esaretten de bir sinir hâli peyda oluyor. Lehül-Hamd, şimdi sinirlerim çok kuvvetlidir. Bir araya gelince hiçbir sıkıntımız kalmayacak.

Kardeşim'e selâm. **Seniha'**nın, **Hürriyet'**in **Türkân'**ın, **Fatma'**nın, **Şeref'**in, **Beyhan'**ın gözlerinden öperim. **Nedim Bey'e, Feyziye, Hocahanımlar'a, Fuad, Ali, Halim Beyler'e** selâm ederim, Sevgili Zevcem!

Kocan
Ziya GÖKALP

---

(1) **Fiskayası.** Diyarbekir şehrinin doğu sınırını çizen ve Dicle vadisine keskin inen meşhur uçurumlu kayalıktır. Burada geçen yerlerden: **Çay,** Dicle, **Kıtırbıl,** Diyarbekir'in doğukuzey yanında ve Dicle'nin sol kıyısındaki köy; **Sa'dideyü** ile **Sünbüllü** de şehre en yakın köylerdir. **Bostanlar,** Dicle adalarında ve kıyısındaki kumsallarda bulunan karpuz ve kavun bostanları. **Kelek,** şişirilmiş keçi tulumlarından yapılan ve Diyarbekir'de 4-5 ton odun taşıyabilen sal.

(2) Harp esirlerini daha önce Malta'dan serbest bıraktıklarından, Mısır cephesinde İngilizlere esir düşen **Mehmed Nihad Bey** de, 1920 başlarında serbest bırakılmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

Ziya Gökalp'ın Malta Mektupları'nda adları geçen şahıslar:

Ahmed Bey, Ağaoğlu, Profesör, Mebus. (ölü)
Ali Bey, Azerbaycanlı, Dr. Hüseyinzâde, meşhur Türkçülerden (ölü)
Bekir, bir subay (ölü)
Beyhan, Dr. Beyhan Ülgen, Gökalp'ın yeğeni Feyziye Hanım'ın kızı (sağ)
Derviş, bir subay (ölü)
Doktor Beyler, Dr. Musa Kâzım ve Dr. Hüseyinzâde Ali Beyler (ölü)
Emin Bey, Mehmet Emin Erişirgil, Profesör, eski Dahiliye Vekili (sağ)
Fatma, Gökalp'ın kardeşi Albay Nihad Gökalp'ın kızı (sağ)
Feyzi Bey, eski Diyarbekir Mebusu ve Nafia Vekili, Gökalp'ın dayısı oğlu (ölü)
Feyziye Hanım, Gökalp'ın ablası Sâcide Hanım'ın kızı (sağ)
Fuad Bey, Profesör, Fuad Köprülü (sağ)
Haci Âdil Bey, Meclis-i Mebusân Reisi, Edirne Mebusu (ölü)
Hakkı Bey, Diyarbekirli Attarzâde Hakkı, eski İttihat ve Terakki muarrihası (ölü)
Halil Bey, Halil Menteşe, eski Adliye Nazırı (ölü)
Halim/Halîm Sâbit Bey, Kazanlı Profesör Halim S. Şibayoğlu, Diyanet İş. âzası (ölü)
Hâşim Bey, Gökalp'ın dostu, tüccar(*) (ölü)
Haydar Bey, meşhur Avukat Haydar Rifat, Divaniharpte Gökalp'ın avukatı idi (ölü)
Hayri Bey, Istanbulda ev komşusu, memur (ölü)
Hocahanım, Gökalp'ın büyük kızı Senihe'nin hususî hocası Ümmiye Hanım (sağ)
Hüseyin Tosun Bey, İttihatçı, Bursa Mebusu (ölü)
Hürriyet, Gökalp'ın ortanca kızı Hürriyet Gökalp (sağ)
Hüsnü Bey, Hüsnü Paşa, Gökalp'ın dostlarından (ölü)
İhsan Bey, Mardin Mebusu, eski İttihatçılardan (ölü)
İhsan Hanım, yukarıdaki İhsan Beye işaret olan ad(**)
İkbal, Gökalp'ın evinde emekdar hizmetçi (sağ)
Kâzım Efendi, Üniversite Memurlarından (ölü)
Kemal Bey, Kara-Kemal, eski İaşe Nâzırı (ölü)
Mâcid Bey, memur, âile dostu (ölü)
Memduh Bey, Memduh Şevket Esendal, Mebus, edib (ölü)
Muammer Bey, eski İttihatçılardan, Vâli (ölü)
Nâdi Bey, Yunus Nâdi, «Cumhuriyet» gazetesi sahip ve başmuharriri (ölü)
Nedim Bey, Nedim Ülgentürk, Gökalp'ın yeğeni Feyziye Hanımın kocası eczacı yarbayı (ölü)
Nedim Bey, Diyarbekirli Ârif Efendi'nin oğlu Nedim Pirinççi (sağ)
Râgıb Bey, Râgıb Özdemiroğlu, eski Mebuslardan (sağ)
Sabri Bey, eski Ziraat Vekili (ölü)
Selime, hizmetçileri (ölü)

(*) Gökalp Diyarbekir İdadisinde merasim yapılırken **«Yaşasın millet!»** diye bağırdığı için tevkif edilmiş ve Saray tarafından Ziya'nın tahkikatına Ceza Reisi **Ramiz Molla** memur kılınmıştı. Bu zât, Ziya'yı kurtarmak için, sözünü tevil ederek **«Padişahım milletinle çok yaşa»** şekline koyan adam olup, bu Hâşim Beyin babasıdır.

(**) **Gökalp, Malta**'ya sürüldüğü zaman, eski İttihatçılardan olan **İhsan Beğ, Gökalp**'ın âilesiyle yakından alâkadar olmuştur. Fakat, sansürden bu zâtın hakikî adını saklamak ve **Istanbul'da İngilizler**'in yakalamasına meydan vermemek için mektuplarda adına bir **«Hanım»** sıfatı takılmıştı. Sonradan Millî Hükümetin **Mardin Mebusu** oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Seniha, Gökalp'ın büyük kızı Seniha Göksel (sağ)
Sırrı Bey, İskân-i Muhacirîn Müdürmuavinlerinden ve Mülkiye mezunu (ölü)
Sudi Bey, Lâzistan Mebusu (ölü)
Şeref Bey, eski Diyarbekir Mebusu Şeref Uluğ, Gökalp'ın akrabalarından (sağ)
Südne, Gökalp'ın küçük kızı Türkân'ın sütninesi **Emine** Hanım (ölü)
Şeref, Gökalp'ın yeğeni, Feyziye Hanımın oğlu (ölü)
Tevfik Hâdi Bey, Vâli (ölü)
Türkân, Gökalp'ın küçük kızı Türkân Yurtcanlı (sağ)
Veli Necdet Bey, eski Diyarbekir Mebusu (sağ)
Zekeriya Bey, eski Türk Ocağı mensuplarından (sağ)
Zeki Bey, Gökalp'ın büyük kızı **Senihe**'nin sütkardeşi, memur (ölü)
Zülfi Bey, eski Diyarbekir Mebusu, Zülfizâde Zülfi Bey (ölü)

---

(3) Burada anılan «**Meclis**», 12 Ocak 1920 de Istanbulda toplanacak olan son Osmanlı Mebusan Meclisidir.

(4) Buradaki «**Sulh**», 30 Ekim 1920 Kars Zaferimiz ile 2/3 Aralık 1920 Gümrü Muahedesini müteakip ve Birinci-İnönü Zaferini kazanacağımız sıralarda bizi **Londra Konferansı**'na çağıracakları şayiasına göre umulan bir barıştır.

(5) Yunus Nâdi Bey'in Ankara'da çıkardığı günlük siyasi gazete, ki 29 Ekim 1923 te Cumhuriyetin ilânıyla «**Cumhuriyet**» adını almıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

— III —

FELSEFE DERSLERİ

BAŞLANGIÇ

İlim ve Felsefe

Bidâyette bütün bilgiler Felsefenin içindeydi. Felsefe, hem nazarî, hem amelî olmak üzere **umumî bir ilim** demekti. İki hedefi vardı. Birincisi: Bütün eşyayı **ilâhî ve insânî bütün şey'leri** îzâh etmekden, ikincisi: **Güzel**'i aramak ve **iyi**'yi yapmak işlerini idâre etmekden ibâretti. Bugünse, Felsefenin işi mahdûdlaştı. Çünki, husûsî ilimler, müstakil bir hayât yaşamak üzere, birer birer, ondan ayrıldılar. **Euklides** vâsıtasile Riyâziyât; **Arşimed** vasıtasile Mihanik; **Galile** vâsıtasile Hikmet; **Lavazziye** vâsıtasile Kimya; ve bu asrın rûhiyatcıları ve garîziyâtcıları vâsıtasile de Garîziyât (Fiziyoloji) ve Rûhiyât ilimleri, sırasile Felsefeden müstakil birer ilim oldular.

O hâlde, her şey'den evvel, bu ilimlerin mevzû'ları Felsefenin mevzûundan nasıl ayrıldığını ve bu ikisinin bize hazırlayıp verdiği bilgilerin aralarında ne gibi farklar bulunduğunu görmeliyiz.

1. — İlim

1. İlmin Menşe'i. İlim, bilmek ârzûsundan doğmuşdur. **2. İlmin Mevzû'u.** Zekânın bilmek istediği şey', eşyânın hikmetleri: Sebebleriyle kaanûnlarıdır.

A. a) İbtidâ, eşyânın sebebleri bizim irâdelerimize benzeyen birtakım irâdelerde aranmışdır (İlâhiyât Devri); **b)** Sonradan bu sebebler gizli kuvvetlerde görülmüşdür (yanlışlıkla Mâba'dettabîavî adı verilen devir); **t)** En sonra bu sebebler, vâkı'alardan evvel gelen dîger vâkı'alarda aranmışdır (Müsbetcilik Devri).

B. Tabî'î Kaanûnlar. Bu kaanûnlardaki vuzûhun derecesi, hâdiselerin katışıklığının derecesiyle değişir.

3. İlmî Bilginin Seciyyeleri. — Bu bilgi, a) Mürekkebin basîte; **b)** Husûsiyyetin umûmiye; **t)** Olaganın zarûriye ircâ'ından ibâretdir. **th)** Bunlardan başka, ilmî bilgi vâzıh, aklî, gayr-i-şahsî olmalı ve tahkîk, isbât, tedrîs edilebilmelidir.

4. İlmî bilgi, ihtisâsî (sensationel) bilgi ve tedrîbî bilgi arasındaki farklar.

5. İlmin ta'rîfi.

Levent Şahverdi Arşivi

1. İlmin Menşe'i. İlim bilmek ârzûsundan doğmuşdur.

İlmin menba'ı bilmek ârzûsudur. Bu ârzû o kadar tabî'îdir ki, her ferdde ve her yaşda görülür. **Aristo**'nun dediği gibi, biz bilmeyi, yalnız bilmek için severiz. Bundan başka, biz bilmeyi, eşyânın bilgisini, yaşayışın amelî ihtiyâclarını tatmîne yaradığı için severiz. Nihâyet, biz bilmeyi, ekseriyetle hakîkatin keşfile az veyâhûd çok şiddetde bedî'î bir duygunun refâkat etmesinden dolayı da severiz.

2. İlmin Mevzû'u. Zekânın bilmek istediği şey', eşyânın hikmetleri, ya'ni sebebleriyle kaanûnlarıdır.

O hâlde, bilmek, kelimenin dolgun ma'nâsiyle, sâdece eşyânın mevcûd bulunduğundan haberli olmak değildir; belki onları îzâh etmek, ya'ni hikmetlerini bulmakdır. Fakat, bu hikmetler, zekâların aldıkları tezhîbin derecesine göre çok değişir.

A. a) İbtidâ eşyânın sebebleri bizim irâdelerimize benzeyen birtakım irâdelerde aranmışdı (İlâhiyat Devri).

İbtidâî kavimler için ve çocuklar için, bütün hâdiseler bizim irâdelerimize benzeyen birtakım irâdelerle îzâh edilir. Onlara göre, dünyâ, kînlerine ve heveslerine az çok tâbi' birtakım **İlâhlar**'la doludur. Bizi ta'accübe düşüren sa'âdetli veyâ felâketli vak'alar, bu İlâhların irâdelerinden doğar. Bu türlü görüş, antropomorfizmle fetişizmin bir zaferi demekdir.

b) Sonradan bu sebebler gizli kuvvetlerde görülmüşdür (yanlışlıkla Mâba'dettabi'a-vî denilen devir.

İlâhlara olan îmân za'îflayınca, Ortakarınlarda (Kurûn-i-Vustâ'da) olduğu gibi, bu İlâh'ların yerine **bâtınî kuvvetler** ve **gizli hâssalar** konulur. Bu yeni sebebler, eşyânın dışında değil, bir türlü selîka (sevk-i tabî'î) gibi onların içinded'r.

Meselâ, afyonun insânı uyutması, onda uyutmak hâssasının bulunmasından dolayıdır; âteşin ısıtması, onda ısıtmak hâssasının bulunmasından dolayıdır. Cıvanın barometro borusunda yukarı doğru çıkması, tabî'atin boşluğa karşı tiksinmesinden dolayıdır.

Bu îzâhların kusurları.

Bu îzâhların büyük kusurları, tamâmiyle hayâlî ve isbâtı imkânsız sebeblere yapışarak, karanlığı karanlıklar vâsıtasıyla îzâh etmesi ve bu sebebler üzerine te'sîr edemiyeceğimizden, tamamiyle kısır olmasıdır. Bununla berâber, bu îzâhlardan ikincisi, birincisinden daha yüksekdir. Çünki, bu ikinci îzâhla, dünyâ bize sâbit kaanûnlara tâbi' gibi görünüyor. Zîrâ **bâtınî kuvvetler**in te'sîri yeknesakdır; İlâhların te'sîri gibi değişici değildir.

t) En nihâyet bu sebebler, vâkı'alardan evvel gelen diğer vâkı'alarda aranmışdır.

Bugün kabûl etdiğimiz îzâh tarzı ise, büsbütün başkadır. Bizim için, bir vâkı'a, ondan evvel gelen ve onun zarûrî bir şartı bulunan dîger bir vâkı'ayı keşfetmedikçe, izah edilmiş değildir. İşte bu evvel gelen vâkı'aya **sebeb** adını veriyoruz. O hâlde, gerçekden se-

Levent Şahverdi Arşivi

beb, ilim adamı için, ne İlâhî bir irâde, ne de batınî bir kuvvet değildir; belki başka bir vâkı'adan ibâretdir(*). Şimdi, bir vâkı'anın başka bir vâkı'aya sebeb olduğunu hangi bir işâretle tanıyacağız? Bu işâret, birinci vâkı'a göründükçe, gaaib oldukca, yâhûd değişdikçe, ikinci vâkı'anın da derhâl görünmesinden veyâ gaaib olmasından veyâhûd değişmesinden ibâretdir.

B. Tabi'î Kaanûnlar.

Bu kaanûnların vuzûhlarının derecesi, hâdiselerin mürekkebliklerinin derecesiyle değişir.

İki hâdiseyi, ya'ni **sebeb-hâdise** ile **netîce-hâdise**yi birbirine bağlayan sâbit ve zarûrî münâsebete **tabi'î kaanûn** adı verilir. Havânın tazyîkiyle barometro borusunda cıvanın yükselmesi gibi.

Zekânın keşfetdiği kaanûnların hepsi, ayni derecede, kat'î ve vâzıh değildir. Bu kaanûnların en mükemmelleri, doğru ölçülere istinâd edenler ve riyâzî düstûrlarla ifâde olunabilip düstûrlarının doğruluğu dâimî tecrübelerle isbât edilebilenlerdir. Bu gibi kaanûnlara, tedkîk olunan vâkı'aları bi-n-nisbe basît bulunan Mihânik ve Hikmet ilimlerinde râstgelinir. Hayâtî ilimlerin kaanûnları daha az kat'îdir. Hâdiseleri nâmütenâhî derecede mürekkeb olan ve sebeblik râbıtaları daha çok güçlüklerle bulunabilen ma'nevî ilimlerde ise, daha az kat'îdir. Şu iki kaanûnun karşılaşdırılması, mes'eleyi kolayca îzâh eder: **Harâret cisimleri inbisât etdirir ve afyon uyutur.**

Tecrübe, birinci kaanûnu kolayca tasdîk ederek gösterir ki oldukça geniş hudûdlar içinde bir cismin inbisâtının **emsâl**'i sâbitdir. Fakat, tecrübe ikinci kaanûnda bize, ne afyonun dâimâ uyutabileceğini ve ne de husûle gelecek uykunun keyfiyyet ve müddetini bildiremez. Bu ikinci kaanûn ancak çok nisbî olmak üzere, sâbit ve zarûrî olan bir münâsebeti ifâde eder.

Bu kaanûnlara gelince, bunlar da daha umumî kaanûnlara bağlanarak îzâh edilir. İlmin mefkûresi, bütün kaanûnları ihtivâ edebilecek en yüce bir kaanûnu keşfetmekdir.

3. İlmî Bilginin Seciyyeleri.

Ne vakit ki, zekâ, bu sûretle vâkı'alar bilgisinden sebebler ve kaanûnlar bilgisine yükselir; o vakit âdî yâhûd tedrîbî bilgiden, doğru ma'nâsiyle ilmî bilgiye yükselmiş olur. Bu bilginin alâmetleri üç türlü ircâ'dan: Mürekkebden basite, husûsiyyetden umûmîye ve olagandan zarûrîye ircâ' edilmekten ibâretdir.

İyice anlamak için, vâkı'alar zümresiyle onu îzâh eden kaanûnu dikkate alalım ve tahlîl edelim. «Parmaklarımın arasındaki bir taşı bırakırım: Düşer. Ayni sûretle bir ma'den parçasını, bir tahta parçasını bırakırım: Onlar da düşer. Su dolu bir kabı tersine çeviririm: İçindeki mâyi akar. Havâda bir kurşun yuvarlağı ile bir mantar yuvarlağı müsâvî olmayan çabukluklarla düşerler. Boşlukda ise ayni çabuklukla düşerler. Kutubda, İstivâhattın-

(*) İleride bu sebeb fikrine ve onu ta'kîb eden kaanûn fikrine yeniden gelerek, bunların ma'nâsını ve şümûlünü daha iyi vâzihleşdirmeğe çalışacağız.

Levent Şahverdi Arşivi

da, Kutubla İstivâhattı arasında düşen cisimlerin ta'kîb etdiği hat, durgun suların sathına amûddur. Ve bu hattı uzatmış olsak, arzın merkezine râst-gelir. Serbest düşen bir cisim, müsâvi ve birbirinden sonra gelen zamânlarda üç kerre, dokuz kerre büyük mesâfeleri kat'eder. İşte **vâkı'alar** şunlardır ve onlardan çıkan **kaanûn** da budur: **Bütün cisimler arzın merkezine doğru düşmeğe başlamalarından itibâren, geçen zamânlarla tenâsübli bir sûretde artan çabukluklarla düşerler.**

Başlangıcını ve sonunu gösterdiğimiz ameliyyenin seciyyeleri nelerdir?

a) Birinci seciyyesi, mürekkebden basîte ircâ' olunmasıdır.

Evvel emirde, vâkı'alardan, onları idâre ve îzâh eden kaanûna geçiş, **mürekkebin basîte ircâ'ı** demekdir. Vâkı'aları nazara alalım: Hiç bir şey' bunlar kadar tenevvü'lü olamaz. Ben, sulb cisimlerle, bir taşla, bir demir parçasıyla, bir kurşun parçasıyla, bir tahta parçasıyla, ilâh; tecrübe yapdım. Mâyi' cisimlerle tecrübe yaptım. Gazların da yerin câzibesine tâbi' olduğunu tesbît etdim. Muhtelif muhîtlerde, havây-i-nesîmînin muhtelif tekâsüf derecelerinde, tahliyye vâsıtasıyla azaltılan havâda, âletlerimizin istihsâline müsâid olduğu derecede mükemmel olan boşlukda tecrübeler yapdım. Kutba yakın, Kutubdan uzak, muhtelif mahallerde tecrübeler yapdım. Ne kadar muhtelif olurlarsa ve olabilirlerse olsunlar, bütün bu hâllerde müşterek bir unsûr buldum ki, başlangıçtan i'tibâren geçen zamânla mütenâsib bir çabuklukla yerin merkezine doğru bir düşüşden ibârettir. Ne zâman ki vâkı'aları gözden geçirmekten vazgeçerek, onları idâre eden kaanûnu düşünmeğe başladım, bütün zarfları ve hâlleri, bütün ferdî ve husûsî tenevvü'leri ihmâl ederek, yalnız müşterek hâssayı muhâfaza etdim.

b) İkinci seciyyesi, husûsîden umûmîye ircâ' olunmasıdır.

Mürekkepten basîte olan bu geçiş, ayni zamânda, husûsîden umûmîye ircâ' olunmakdır. Kaanûnun îzâha me'mûr olduğu vâkı'alardan herbiri, fezânın mu'ayyen bir noktasında, zamânın mu'ayyen

Levent Şahverdi Arşivi

— IV —

(MUALLİM ile TALEBE MUHAVERESİ)

Muallim — **'Iyâl, kimlerden mürekkebdir?**

Talebe — Karı ve koca ile çocuklarından mürekkebdir.

Muallim — **Ehil, kimlerden mürekkebdir?**

Talebe — Yaşamakda olan bir büyükbaba ile onun oğullarından ve torunlarından ve hepsinin karılarından mürekkebdir.

Muallim — **Bir ehlin içinde kaç 'ıyâl mevcuddur?**

Talebe — Bir ehlin içinde evlenmiş kaç erkek varsa, o kadar 'ıyâl mevcud olur.

Muallim — **Evin kızları evlenirlerse bir 'ıyâl teşkil etmezler mi?**

Talebe — Kızların vücuda getirecekleri 'ıyâller, gelin olarak gidecekleri bir âilenin uzvu olurlar(1).

Muallim — **Ashâb-i-ferâiz hangi akrabâlardır?**

Talebe — Kur'ân-i-Kerîmin vâris olarak gösterdiği oniki akrabâdan ibaretdir. Bunların dördü erkek ve sekizi kadındır. Erkek olanlar: Baba, dede, ana cihetinden kardeş, koca; kadın olanlar: Karı, kız, kızın kızı, bababir kızkardeş, anabir kızkardeş, ana-bababir kızkardeş, ana, büyükana.

Muallim — **Akrabâlardan ilk vâris olanlar hangileridir?**

Talebe — Ashâb-i-ferâizdir.

Muallim — **Ondan sonra?**

Talebe — 'Asaba gelir.

Muallim — **Daha sonra?**

Talebe — Zevî-l-erhâm gelir.

Muallim — **Türk hukukunda kaç türlü mirâs usulü vardır?**

Talebe — Mülkdeki mîrâs usulü başkadır, arâzideki mîrâs usulü başkadır. Meselâ, mülkde erkek evlâd iki hisse alır, kız evlâd bir hisse alır. Arazide ise müsavî hisse alırlar.

Âilenin Tekâmülü

Muallim — **Âile ilk insanlarda ne suretle başlamışdır?**

Talebe — Zevî-l-erhâm suretinde başlamışdır. Yani ilk akrabâlar, yalnız ana cihetinden kandaş olanlardır.

Muallim — **Âilenin tekâmülünde ikinci devir nedir?**

Talebe — Âile tekâmülünün ikinci devrinde baba cihetinden akrabâlar kıymet kazandığından merkezî âile, 'asaba olmuşdur. İslâmiyetden evvel Arablar'da yalnız 'asabanın vâris olduğunu görüyoruz.

---

(1) Bundan sonra gelen 3. yaprak yoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

Muallim — **Bugünkü günde âilenin hangi dâiresi merkezî mâhiyeti hâizdir?**(2).

(Talebe — .....) intikal etmez. Avrupa'da âilenin gittikçe bu şekli alması da, istikbâl hakkındaki bu keşfi te'yid ve tasdik eden bir delildir.

Ev

Muallim — **Âilenin ikametgâhına ne ad verilir?**

Talebe — «Ev» denilir.

Muallim — **Evin muhtelif nevi'leri var mıdır?**

Talebe — Vardır: Pâdişahların evine «saray», zenginlerin evine «konak», fakirlerin evine «kulübe» denilir.

Muallim — **Evle vatan arasında ne gibi müşabehetler görürsünüz?**

Talebe — Ev âilenin vatanıdır, nasıl ki vatan da milletin evidir.

Muallim — **İnsan ne zaman mes'ud olur?**

Talebe — Müstakil bir vatana ve müstakil bir eve mâlik olduğu zaman.

Muallim — **İnsan niçin evini çok sever?**

Talebe — Çünkü ev âile mefkûresinin yaşadığı yerdir. Âile sofrası, günde iki defa ruhları birleşdiren vecidli bir içtima'dır. Bayram günleri, Ramazan ve Kandil geceleri bu içtima' daha galeyanlı olur. Düğün ve mâtem gibi vakalar bu içtimâ'ları daha çok heyecanlı kılar. Bu vecidlerden, galeyanlardan âile mefkûresi doğar. Çocuk bir mefkûreyi ve millî harsı terbiye tarikîle kendi evinde alabilir. Vatanı bize sevdiren millî harsla millî mefkûrenin tecellîgâhı olduğu gibi, kendi evimizi bize sevdiren de millî harsla âile mefkûresinin tecellîgâhı olmasıdır.

Muallim — **Eve niçin ocak namı verilir?**

Talebe — Ruhumuzdaki mukaddes ateşi oradan aldığımız için.

Muallim — **Bir evde müteaddid ehillerin ve 'ıyâllerin beraber yaşaması mı daha iyidir?**

Talebe — Hayır! Her 'ıyâlin ayrı bir yuvada yaşaması daha müreccehdir. **Dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz.**

---

(2) Bundan sonra gelen 7. yaprak yoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

— V —

ELCEZİRE AŞİRETLERİ

Birinci Mebhas

Tarifler ve Istılahlar

İctimaî zümrelerin tasnifi.

İçtimaî zümreler, birbiri içine konulmuş muhtelif büyüklükde kutular gibidir. Bu zümrelerden bir tanesi içtimaî vicdan, tesanüd ve teşkilât itibariyle kendisinden büyük ve küçük olan zümrelerden daha kuvvetli bulunur. Bu en kuvvetli zümreye **Cemiyet** adı verilir. Cemiyetden daha büyük olup, cemiyeti içine alan zümreye **Câmia**, cemiyetden daha küçük olup cemiyetin içinde bulunan zümrelere **Cümey'a** adları verilebilir. Bu tasnifden anlaşılıyor ki, **«İçtimaî Uzviyet»** teşbihine mâsadak olan yalnız cemiyetdir. Cümey'alar, bu uzviyetin muhtelif uzuvları yahud teşrihî unsurları mesabesindedir. Câmialara gelince, bunlar ictimaî vicdanları ve tesanüdleri zayif bulunmak hasebiyle içtimaî bir uzviyet mahiyetini henüz alamamış olan zümrelerdir.

İçtimaî zümrelerin tasnifi.

Cemiyetlerin de hayvanlar ve nebatlar gibi cinsleri ve nevileri vardır. Cemiyetler ibtida **«Aşiret»** ve **«Millet»** namlarıyla iki büyük cinse ayrılır. **Millet**, iki türlü cümey'alardan mürekkebdir. Birincisi **hıttavî**«territorial»cümey'alardır ki «vilâyet, livâ, kazâ, nâhiye, köy» gibi birbiri içinde bulunan arazi kıtalarıdır. İkincisi **meslekî**«professionel» cümey'alardır ki, taksîm-i a'mâlden ve ihtisasdan doğmuş olan **hârife**«corporation»lerdir. ,

Millet büyük bir zümre olmakla beraber, bunu içine alan daha büyük câmialar da vardır. Meselâ, **Türkiye Türkleri** bir millettir. Fakat, umum Türklerden müteşekkil **Türk Kavmi**, bir câmiadır. Bunun gibi, mensub bulunduğumuz **İslâm Ümmeti** ve **Avrupa Beynelmileliyyeti** de birer câmiadan ibaretdir. Görülüyor ki bir zümrenin gerçekden bir millet olabilmesi için, cemiyet mâhiyetinde olması, içtimaî bir uzviyet halini alması şarttır.

Aşiretlerin cümey'a, cemiyet ve câmiaları.

Aşiretler de birbiri içinde bulunan zümrelerden ibaretdir. Fakat bu zümreler ne *hıttavî*, ne de meslekîdir. Bir taraftan âileye, diğer tarafdan siyasî bir hey'ete benzeyen **siyasiyyen-âilevî** «politico-familial» zümrelerdir. Bu zümreler, aralarında kan dâvası takib eden ve birbiriyle gazve yapan **ak-**

Levent Şahverdi Arşivi

raba hey'etleridir. Bu zümrelerin muntazam bir teselsülünü **Câhiliyyet Arabları**'nda görebiliriz. **Câhiliyyet Arabları** «**ensâb**»a çok ehemmiyet verirlerdi. **Hazreti Ömer** ilk defa olarak İslâm nüfusunu tesci1 etdirirken, isimleri bu ensâb kadrolarına kaydetdirdiğinden, bu kadrolar resmî bir mahiyet kazandı. Binaenaleyh, biz de tedkiklerimize esas olmak üzere bu ıstılahları kabul ediyoruz. Câhiliyyet devrindeki **Arablar**'da aşîrî zümrelerin adları aşağıdaki suretde sıralanmışdı:

1 — **Kavim,** en büyük zümredir ki şa'bları muhtevidir.

2 — **Şa'b,** kabileleri muhtevidir.

3 — **Kabile,** 'imâreleri muhtevidir.

4 — **'İmâre,** batınları muhtevidir.

5 — **Batın,** fahızları muhtevidir.

6 — **Fahız,** en küçük cümey'a olmakla beraber bu da sonradan «**fusayle**»lere ayrıldı.

Bu ıstılahların eski Arab aşiretlerine tatbîki.

Eski **Arablar**'da bu kadrolara tekabül eden zümreleri tedkik edelim: ARABLAR'ın mecmuu bir **kavim**'dir. Bu kavim iki **şa'b**'dan mürekkibdir ki, birinin adı KAHTÂN, diğerinin adı ADNÂN'dır. Bu şa'blardan herbiri de iki kabileyi muhtevidir. KAHTÂN şa'bındaki kabileler HİMYER ile KEHLÂN, ADNÂN şa'bındaki kabileler MUDAR ile REBÎ'A'dır. Bunlarda, ehemmiyetine mebni, MUDAR kabilesini elealalım: Bu kabile iki 'imâreyi muhtevidir: KUREYŞ, KİNÂNE. Bunlardan da KUREYŞ 'imâresini alalım: Bu 'imâre iki batından müteşekkildir: BENÎ-FAKHZÛM, BENÎ-ABDİMENÂF. Bunlardan da BENÎ-ABDİMENÂF'ı alalım: Bu da iki fahızdan müteşekkildir. BENÎ-HÂŞİM, BENÎ-ÜMEYYE. BENÎ-HÂŞİMden de sonraları BENÎ-ABBASE ve BENÎ-EBÎTÂLİB fusayeleri doğmuşdur.

Bu ıstılahların fransızca karşılıkları.

Bu ıstılahların fransızcada karşılıkları vardır: **Fahz'a** eski Romalılar **gens,** eski Yunanlılar géné adlarını verirlerdi. **Batın**'ın mukabili **Phratrie, 'imâre**'nin mukabili **tribu**'dür. **Kabile**'ye **confédération, şa'b**'a **peuplade, kavim**'e **éthne** yahud **peuple** kelimeleri mukabil olabilir. Eskidenberi fransızca **tribu** kelimesi lisanımıza **aşîret** tabiriyle tercüme edilmektedir. Fakat, yukarıdaki ıstılahlar gösteriyor ki, bunun arabcada mukabili **'imâre**'dir. **Aşîret** kelimesine gelince, bu ibtidaî zümreler arasında en kuvvetli olan yani «**cemiyet**» mahiyetinde bulunana verilecek umumî bir unvan suretinde kullanılabilir. Fransızcada bu istimale tekabül edecek kelime şimdilik yokdur.

Cemiyetlerin ilk hüceyresi.

Umum cemiyetlerin ilk hüceyresi **semiye «clan»**dir. Fahız, semiyenin bir nevidir. Semiye totemsiz olursa **fahız** adını alır. Diğerlerine **«totemli semiye»** adı verilir. Bütün hayvan ve nebat uzviyetleri hüceyrenin muhtelif

Levent Şahverdi Arşivi

suretlerdeki terekküblerinden husule geldiği gibi, bütün cemiyetler de semiyenin muhtelif şekillerdeki tecemmu'larından vücuda gelmişdir. Cemiyetlerdeki her teşkilât, her zümre istihale etmiş bir semiyedir.

Cemiyetlerin tenasülü.

Cemiyetler de, hayvan ve nebat uzviyetleri gibi tenasül ederler. İki ictimaî vicdan izdivac edince, ikisinden bir tek ictimaî vicdan husule gelir. Demek ki cemiyetlerin bir araya gelmesi bir izdivac mahiyetinde değildir; iki cemiyetin izdivacı, içtimaî vicdanlarının birleşmesi demekdir. Böyle bir hal vukuunda doğan cemiyet yalnız kalır; çünki doğuran cemiyetler cümey'alar suretinde onun dahilinde kalırlar. Bu suretle cemiyetler tenasül ettikçe hacmen büyürler: Meselâ, **semiyelerin** izdivacından bir **batın** doğar, **batınlar'ın** izdivacından bir **'imâre, 'imâreler'in** izdivacından bir **kabile** doğar.

Cemiyetlerin tekâmülü.

İçtimaî vicdanların izdivacından çıkan netice, yalnız eski cemiyetlerden hacmen daha büyük cemiyetlerin doğması değildir. Cemiyetlerin her izdivacı, içtimaî tekâmülün bir merhalesi hükmündedir. Meselâ **batın** halindeki bir cemiyet, **semiye** halindeki bir cemiyetden daha mütekâmildir. **'İmâre** enmuzecindeki aşîret de **batın** enmuzecindeki aşîretten daha müterakkidir. Bunlar gibi, **kabile** suretindeki bir cemiyet de **'imâre** suretindeki bir cemiyetden daha yüksekdir.

Aşîretlerin tasnifi.

Bu esaslar malûm olunca aşîretlerin tasnifi kolaylaşmış olur. Bu tasnif şu vechiledir: 1) **Semiyevî aşîretler**; 2) **Batni aşîretler**; 3) **'İmârevî aşîretler**; 4) **Kabilevî aşîretler.**

1) Semiyevî aşîretler.

Semiyevî aşîretlere **«totemli aşîretler»** adı da verilebilir. **Avusturalya'nın** aşîretleri bu enmuzece mensuptur. Bir içtimaî tekâmülün en aşağı derekesini teşkil eden bunlardır. Bu taifelerde semiyeler münferid ve tamamiyle müstakil değildirler. Semiyeleri ihtiva eden batınlar ve batınları ihtiva eden 'imâreler de mevcuddur. Her 'imâre dâima iki batını muhtevidir. Fakat bu batınlar ve 'imâreler ancak câmia mahiyetindedirler. Cemiyet mahiyetini haiz olan yalnız semiyedir. Semiyenin ehemmiyetini gösteren, totem sahibi olmasıdır. 'İmârenin totemi yoktur. Batının ise bazan silik bir izi kalmışdır. Bunun menşei de, vaktiyle batının bir semiye mahiyetinde bulunmasıdır. İleride «Cümey'aların Tevellüdü» bendinde göreceğimiz veçhile, batın evvelce bir semiye idi. Batının inkısamında yeni semiyeler husule gelince, batın cemyet halinden câmia haline geçmişdir. Binaenaleyh, evvelce mâlik olduğu totem, artık bir vazifesi kalmadığından, zevale yüz tutmuştur. **Totemizm** esasen semiye dinidir. Totem semiyenin hem mabudu, hem ceddi, hem timsali, hem de ismidir. Daha doğrusu, ictimaî vicdan totem timsaliyle ifade olunmakdadır. Batının ve 'imârenin de bazı dinî timsalleri varsa da,

Levent Şahverdi Arşivi

semiyenin totemine nisbetle ikinci derecededirler. Demek ki, batnın ve 'imâ. renin tesanüdleri daha zaif, semiyeninki daha kuvvetlidir.

2) Batnî aşîretler.

Batnî aşîretlere **«mütekâmil totemli aşîretler»** adı da verilebilir. **Şimalî-Amerika**'nın aşîretleri bu enmuzece mensubdur. Bunlar teşkilât ve fenniyat itibariyle semiyelerden çok yüksekdirler. Çünkü birincilerde cemiyet «semiye» olduğu halde bunlarda «batın»dır. Batın, semiyelerin imtizacından vücuda gelen daha yüksek bir cemiyetdir. Evvelki enmuzecden bu enmuzece geçmek, ictimaî tekâmülün bir merhalesini kat'etmek demekdir. Bu taifelerde batnın ictimaî vicdanı, semiyeninkinden daha kuvvetlidir. Buna delil, batnın totemi, semiyelerin totemlerinden daha kuvvetli olmasıdır. Ekseriya batnın totemi asıl olup semiyelerin totemleri bunun feri'leri hükmündedir. Bu enmuzecde de, 'imâre iki batna ayrılır. Meselâ TELİNKİTLER, **«Karga»** ve **«Kurd»** batınlarına münkasimdir. HAYDALAR, **«Kartal»** ve **«Karga»** batınlarına ayrılmışlardır. **Durkheim** diyor ki: «Bu batınlara ayrılış, sâdece ismî bir taksim değildir; bu, dâima örfün fi'lî olan bir haletine tekabül eder ve hayatı derin bir suretde tamgalar. Semiyeleri birbirinden ayıran ahlâkî mesafe, batınları ayırana nisbetle az birşeydir.» **Svaton** da diyor ki: «Bir 'imâreyi teşkil eden iki batın birbirine karşı iki yabancı kavim gibidir.» Gerek fahzî aşîretlerde, gerek batnî aşîretlerde nesebin **mâderî** olması kaidedir, müstesnaları da vardır.

3) 'İmâreyî aşîretler.

Bu nevide en kuvvetli zümre, 'imâredir. Batınlarla fahızlar cümey'a derekesine düşmüşlerdir; kabile ile şa'b ise câmia mahiyetinde kalmışlardır. **Afrika** aşîretleri bu nev'a mensubdur. Bu aşîretlerde neseb **zükûrîdir**, totemizm dini zail olmoşdur. **Câhiliyyet Arabalrı**'nda da aşîretler bu enmuzece mensub idiler. Meselâ KUREYŞ ve KİNÂNE aşîretleri birer 'imâre idiler. Bunlardan her aşîretin kendisine mahsus sanemi vardı:

Aşîret	Sanemi
CEDÎS	Keserâ
KELB	Vedd (erkek suretinde)
TEMÎM	Tîm
HÜZEYL	Sivâ' (kadın suretinde)
MEZHİC	Yağûs (arslan suretinde)
ZÎKİLÂ'	Nesr (akbaba suretinde)
HAMDÂN	Ya'ûk (at şeklinde)
TAKÎF	Lât (zühre=venüs menzilesinde)
KUREYŞ ve KİNÂNE	'Uzzâ
EVS ve KHAZREC	Menât ve Zü-ş-Şerâ
EZD	Bâcir
HAVÂZAN	Cehâr

Levent Şahverdi Arşivi

BEKR ve TAGLÎB	Evâl
BENÎ-BEKR	Muharrık
BENÎ-MELKÂN	Sa'd
BENÎ-'ANEZE	Sa'îr
KHAVLÂN	'Amyânis
TAYY	Rizâ
DEVS	Zü-l-Keffeyn.

4) Kabilevî aşîretler. Bu nevide en kuvvetli zümre kabiledir. Bunun 'imâreleri de, batınları ve fahızları gibi, cümey'a derekesine sukut etmişdir. Tedkik edeceğimiz bazı aşîretler bu enmuzece mensubdur.

Aşîretin medlûlü. Bu tasnif bize gösteriyor ki, saydığımız dört nevin her birinde «aşîret»in medlûlü başkadır. Birinci nevide aşîret **semiye**den ibaretdir, ikincide **batın**dır, üçüncüde **'imâre**dir, dördüncüde **kabile**dir.

İçtimaî tekâmül. İçtimaî tekâmülün aşîretlerde nasıl vuku'bulduğunu gördük. Cemiyet en küçük bir zümre halinde başlayarak gitdikçe büyümekdedir. Kabileden sonra **milletler** gelir ki bunlar da **küçük, orta, büyük milletler** suretinde teselsül eder. Meselâ, PRUSYALILAR **küçük** bir **millet**'di, **Alman İttihadı**'nı vücuda getirmekle **orta** bir **millet** oldular. **Avusturya, Rusya** ve sâir kıt'alar **Almanları**'nı da kendilerine ilhaka muvaffak olsaydılar **büyük** bir **millet** olacaklardı.

Cümey'aların tevellüdü. Cümey'aların tevellüdü, hüceyrelerin tekessürü gibi inşıkak tarikıyladır. **Tevrat**'da yazıldığına göre bidayetde **Hazreti İbrahim**'in çadırları, biraderzâdesi **Lût**'un çadırlarıyla beraber konup göçerdi. Fakat, uğradıkları yerlerde mevcud olan sular ve çayırlar bu iki takımın hayvanlarına kifayet etmediğinden çobanlar arasında kavga çıkmağa başladı. **Hazreti İbrahim** bu müşkil hale nihayet vermek için, Biraderzâdesine, birbirinden ayrı olarak konup göçmeyi teklif etdi. İşte, bu vak'a bize semiyenin ne suretle iki semiyeye ayrıldığını gösteriyor.

Cümey'aların tevellüdiyle cemiyetlerin tenasülü arasındaki fark. **Avusturalya** cemiyetlerinde evvelce batınlar birer semiye idi. Bidayette her 'imâre iki semiyeden mürekkepti. Sonradan bu semiyeler büyümekle inşıkak mecburiyeti hâsıl oldu. Fakat, artık eski semiyelerde yani yeni batınlarda ehemmiyet ve kuvvet kalmadı. Cemiyet yahud aşîret mahiyeti yeni semiyelere intikal etti. Bundan dolayıdır ki bu aşîretlerde batınların totemlerini ancak bir iz halinde görüyoruz. **Şimalî-Amerika aşîretleri**'ndeki batınlar ise, başka bir tekâmüle mazhar olmakla, hususî ehemmiyetlerini ihraz etmişlerdir. Bunlarda da evvelce batınlar

Levent Şahverdi Arşivi

semiye iken, yeni semiyeleri doğurarak câmia derekesine sukut etmişti. Fakat, sonraları, her batın dahilindeki semiyeler müşterek bir hayat yaşamakla aralarında müşterek bir vicdan husule geldi. Semiyelerin müşterek vicdanı, batnın müşterek vicdanına nisbetle ikinci derecede kaldı. İşte bu suretledir ki cemiyet mahiyeti batna intikal etdi. Bu minval üzere müşterek hayat sahası tevessü' ettikçe içtimaî vicdanın dâiresi de genişlediğinden, cemiyet mahiyeti müteakiben 'imâreye ve kabileye intikal etmeğe başladı.

Âilenin tekâmülü.

İbtidaî cemiyetlerde, cemiyetin umumî ismi **«aşîret»** olduğu gibi, cümey'anın umumî ismi da **«âile»dir.** İçtimaî tekâmülün birinci merhalesinde, **semiye,** hem aşîret, hem de âile idi. Fakat, sonraları aşîret daha büyük içtimaî dâirelere intikal ederek tekâmül ederken, âile de kendisine mahsus başka türlü bir tekâmül yolu takib etti. Âilenin tekâmülü, aşîretin yani cemiyetin tekâmülünün zıddıdır. Cemiyet gittikçe büyümek suretiyle tekâmül ederken, âile gittikçe küçülmek suretiyle tekâmüle mazhar oldu. **Arab aşîretleri'**nde âilenin şu unsurlardan mürekkeb olduğunu görüyoruz:

1) **Semiye** «clan»; 2) **'Asaba** «agnat»; 3) **Ehil** «famille agnatique».

Arablar'ın bir zamanda **mâderî neseb** devrinden geçdikleri bazı izlerden anlaşılıyor. **Ölüye telkîn yapılırken yalnız anasının ismi zikredilir** ki, o devirden kalma bir âdetdir. **Arablar'**ın gayet eski bir zamanda totemizm dininde oldukları da bazı izlerden anlaşılıyor. Câhiliyyet Devrinde **«siyah-deve»**ye ibadet etmeleri bu zamandan kalmadır. Sanemlerin arasında **«arslan, at, akbaba»** şekillerinde olanların da bulunduğunu yukarıda gösterdik. Bunlar da sanem şeklini almış eski totemler olmak gerek. Aşîret isimleri arasında da **«Esed, Kelb»** gibi hayvan isimleri varsa da, bunlar zümrelere intikal etmiş eşhas isimleri de olabilir. Hâsılı **Arablar'**ın **mâderî neseb'**e riayet ettikleri eski devirde, **Arab âilesi** mâderî semiyeden ibaret imiş. Sonraları, kan dâvası mücadeleleri asabaya kıymet verdiğinden, neseb **pederî** bir mahiyet almış, fakat bunun yanında **mâderî** neseb de devam etmişdir. Bu devirde semiye pederî bir şekil almışdır ki **fahız** namını hâiz olduğunu yukarıda gördük.

İçtimaî zümrelerin en kuvvetlisine **cemiyet** ve ibtidaîlerde **aşîret** nami verildiği gibi, âilevî zümrelerin de en kuvvetlisine **«merkezî mıntaka»** nami verilir. İkinci derekeye sukut eden âilevî zümrelere de **«tâlî mıntakalar»** denilir. **Semiye** devrinde, merkezî mıntaka semiye idi. Batın, eski bir semiye olmak itibariyle, tâlî mıntaka haline sukut etmişdi. Merkezî mıntaka asaba olunca, semiye de tâlî mıntaka derekesine düşdü. Daha sonraları merkezî mıntaka asaba olunca, semiye de tâlî mıntaka haline sukut etmişdi. Merkezî mıntaka **«ehil»** olduğundan asaba da tâlî mıntaka haline sukut etdi. İslâmiyetin zuhurunda **«ehil», «ashâb-i ferâiz»** nâmı verilen akrabalardan mürekkeb oldu. Bunlar: **«Baba, ana, zevc, zevce, oğul, kız, birader, hemşire»** un-

Levent Şahverdi Arşivi

surlarını havi olan bir zümredir ki **Kur'ân-i Kerîm**'de şer'î vârisler olarak zikrolunmuşlardır. **İslâmî ehl**'e kadınlar da dahil olduğundan, bu enmuzec **Câhilî ehil**'den başka bir şekil aldı. Ehlin içinde müteaddid «**'ıyâl**»lar yani zevc, zevce ve çocuklar vardır. Mütekâmil milletlerin tekâmüne bakılırsa, İslâmda da müstakbel âilenin «**'ıyâl**» yani «**izdivacî âile**» olacağı anlaşılıyor. 'Iyâl zevc ve zevce ile çocuklardan mürekkeptir. Zaten, bugün 'ıyâl, ehlin bir unsuru olarak mevcuttur. Fakat, bugün hâlâ **Arablar**'da merkezî âile «ehil»dir. İşte, âilenin bu tekâmülü gösteriyor ki cemiyet, tevessü' ederek tekâmül etdiği halde, âile bilâkis takabbuz ederek tekâmül etmişdir.

Pederşâhî âile, Rus âilesi, Cermen ve Türk âileleri.

Bazı cemiyetlerde asaba feodal bir şekil alır. Asabanın bütün hukuku, bütün velâyeti asaba reisinde toplanır. O zaman bu reis, âilenin bir hükümdar-i mutlakı mâhiyetini alır. Âilenin bütün ferdleri, âile reisinin memlûkları derekesine sukut eder. Âilenin bütün emvali âile reisinin malı olur. Âilenin bu enmuzecine «**pederşâhî âile**» namı verilir. Bu âilede «**peder**», gerçekden bir «**şâh**» mâhiyetindedir. Evlâdlarını, zevcelerini öldürmek, satmak iktidarını hâizdir. Eski **Yunanlar**'da **Romalılar**'da, **Çinliler**'de, **Hindliler**'de bu âilenin enmuzeci mevcuddu. **Arablar**'la **Türkler** bu enmuzecden geçmemiş lerdir. **Arablar**'da asaba mevcud olmuşsa da fedoal bir şekil almamışdır. **Rus** âilesi **Arab** âilesi gibidir. **Islavlar**'da da bu müteaddid 'ıyâllar bir ehil suretinde müşterek bir hayat yaşarlar. Bu **iştirâkî âile**'ye Islavlar «**zadruga**» namını verirler.

Türkler'de ise, **Cermenler**'de olduğu gibi, **baba-soyu** ile **ana-soyu** birbirine müsavi idi. Binaenaleyh asâlet, hem baba cihetinden, hem ana cihetinden aranırdı. Bir delikanlı ile bir gençkız evlenecekleri zaman, yeni bir **ev** tesis ederlerdi. **Khıva**'nın **Teke Türkmenleri**'nde, bu yeni eve «**ak-ev**» derler ki henüz kirlenmediği için bembeyaz olan bir çadırdan ibaretdir. Bundan dolayıdır ki **Türkler**, izdivaca «**evlenmek, ev-bark sahibi olmak**» derler. «**Ak-ev**» Türklerde müstakbel âilenin bir cersumesidir. Bundan istikbalin âilesi olan «**izdivacî âile**» enmuzeci doğacak.

Levent Şahverdi Arşivi

— VI —

GÜZEL TÜRKÇENİN SARFI

BİRİNCİ MEBHAS

Başlangıç

Sarfın Tarifi ve Miyarları

1. — **Sarf**, doğru söylemek, (doğru yazmakdır) (*)

2. — Söylenen ve yazılan kelimelerin, terkîb(lerin doğruluğu) beş miyarla anlaşılır: Halkın istimali, Edib(lerin kullanışı,.....), Eskilik, Akıl.

3. — **Halkın istimali**, miyarların birincisidir. (Ediblerin kullandığı kelimeler) halkın istimaline mugayirse, halkın istimali tercih(olunur. Meselâ halk:) **Gavgaa**'yı **«kavga»**, **çârçûbe**'yi **«çerçive»**, **nerdübân**'ı **«merdiven»** **pâre**'yi **«para»**, **gırbâl**'i **«kalbur»**, **'aybe**'yi **«heybe»** (....) telâffuz eder. Bu kelimelerin doğruları, fasîh şekilleri değildir. (Halkın istimal) etdiği galat şekilleridir. Halkın istimaline mazhar olan(kelimelere **«galat-i meşh)ur»** adı verili.r Eskiler bile **«galat-i meş(hur lûgat-ı fasihden) evlâdır»** diyerek halkın istimalini, (yazı) dilinin miyarı sırasına koymuşlardı.

4. — Halkın istimalinden sonra, **edibler**(in kullandığı kelimeler ve terkibler gelir.) Halkça müstamel birkaç şekli varsa, (bunların doğrusunu bulmak için) ediblerin istimaline ittiba edilir. Meselâ **Tevfik Fikret** yoksuz, yokhsuz, yokhsul, yoksul şekillerinden sonkini tercih ederek, kullanmışdır. O halde, bu kelimenin doğrusu **«yoksul»** şeklidir

5. — Ediblerin istimalinden sonra, **eskilik** nazara alınır. Türkçede **sağır-kâflı** kelimelerin, yeni imlâda **«n»** harfiyle yazılmayup **«ğ»**la yazılması eski türkçedeki şekillerini muhafaza içindir.

6. — Kelimelerin doğru şekillerini zihnî muhakemelerle bulmak melekesine de **«akıl»** adı verilir. Meselâ türkçede **«d»** gibi telâffuz olunan **«tı»**lar, eski türkçede mevcud değildi. **Ada, oda, dağ** gibi kelimeleri **«dal»** harfiyle yazmak telâffuza daha uygundur. O halde akıl vâsıtasiyle, **«d»** suretinde telâffuz olunan «tı» harfini, harflerimiz arasından çıkarabiliriz. **Yeni İmlâcılar** ekseriyetle bu harekete tarafdardırlar.

(*) Eserin 1 inci sahifesinin bir kısmı kopup kaybolduğu için defterdeki 14 tam satırın sonlarına tarafımızdan fikrin ve ifadenin gelişine göre ( ) içerisinde bazı ilâveler yapılmıştır. Diğer yazılar tamamiyle Gökalp'ındır.

Levent Şahverdi Arşivi

Âdi Sarf, Tarihî Sarf

7. — Tedkiklerini lisanın şimdiki şekillerini tesbit ederek, akıl vâsıtasiyle onları izaha hasreden sarf şubesine, «**Âdi Sarf**» adı verilir.

8. — Son zamanlarda, lisanların mebde'lerinden bugünkü şekillerine kadar uğradıkları tahavvüller esaslı bir suretde tedkik olunmağa başladı. Bu tedkika da «**Tarihî Sarf**» namı verildi. Tarihî sarf, âdi sarfdan daha yüksek bir hedef takib eder ve kelimelerin, edatların, terkiblerin teşekkülünü izaha çalışır. Âdi sarf, lisanların menşeine ve tekâmülüne âid olan bu gibi tedkikleri yapmakdan âcizdir. Bu kitabda türkçenin tarihî sarfına dâir bazı misaller de gösterilecekdir.

Lisan, Lehce, Lahin

9. — Bir milletin hususî diline «**Lisan**» denilir.

10. — Her millet müteaddid ülkelere mâlikdir. Her ülkede hususî bir şekilde konuşulan ve komşu ülkelerden ehemmiyetsiz farklarla ayrılan dile «**Lehce**» adı verilir. Bir lisanın ayrı lehceleriyle konuşanlar birbirinin dilini anlarlar. Eğer anlamıyorlarsa, aradaki farkın lehce farkı olmadığına, lisan farkı olduğuna hükmetmek lâzımgelir. Meselâ, **Anadolu**'da, **Azerbaycan**'da, **İran**'da oturan **Türkler**, birbirinin dilini anlarlar. O halde bu diller lehce mahiyetindedirler.

11. — Lehcelerden birisi, ekseriya siyasî ahvalin tesiriyle büyük bir ehemmiyet kazanarak, **yazı dili** haline geçer ve o milletin «**Edebî Lisan**»ı mahiyetini alır. O zaman bu lehcenin yükselmesi karşısında sukuta başlayan diğer lehcelere «**Lahin**» adı verilir. Görülüyor ki, lehceleri ayni lisanın bozulmuş şekilleri addetmek hatadır. Edebî lisan ekseriya **Paytaht**'ta konuşulmak dolayısıyla, diğer lehcelere galebe çalmış olan hususî bir lehceden başka birşey değildir. Edebî lisan bir kerre teşekkül edince, **Devletin resmî lisanı** vücuda gelmiş demekdir. **Paytaht**'ın bu resmî lisanı, mektebler, matbuat ve resmî muameleler vâsıtasiyle memleketin her tarafına yayılacağından, oralardaki lehceleri lahin derekesine indirir.

12. — Yukarıki ifadelere nazaran, her lahin evvelce lehce olduğu halde, sonradan bir edebî lisan gibi tahrîsine çalışmaktan feragat edildiği için, bir yahud birkaç eyalet ahalisi arasında yalnız konuşmağa yarayan bir dil haline geçmişdir.

Lisanların Nevileri

13. — Çok yahud az bir zamandanberi artık konuşulmayan, yalnız bazı edebî âbideleri vâsıtasiyle tanılan lisanlara «**Ölü Lisanlar**» denilir: **Sanskritçe, Eski-Yunanca, Lâtince, İbranîce** gibi.

14. — Bugünkü günde konuşulmakda bulunan lisanlara «**Canlı Lisanlar**» denilir: **Türkçe, Fransızca, İtalyanca** gibi.

Levent Şahverdi Arşivi

15. — Başka bir lisandan iştikak etmediği halde, bilâkis kendisinden daha yeni lisanların iştikakına masdar olan lisana **«Ana Lisan»** adı verilir. Fakat, bu «Ana Lisan» tabiri gitdikce istimalden düşmekdedir. Yakın zamana kadar **Yunanca** ile **Lâtince** ana lisanlardan sayılıyordu. Fakat, bugün bunların da daha eski olan **Ârî** lisanından iştikak etdikleri anlaşılmışdır.

Türkçenin Menşei

16. — Daha eski bir lisanın tagayyüründen husule gelen lisana **«Müştak Lisan»** adı verilir.

17. — En eski **Türk** lisanından **Göktürkçe, Oğuzca, Kıpçakça, Yakutça** namlarıyla dört lisan doğmuşdur. **Göktürkçe**'ye muhtelif zamanlarda **Hakaniyye Türkçesi, Uygurca, Çağatayca, Özbekçe** adları verilmişdir. **Karakırgızlar** da bu lisana mensubdurlar. **Kırgızkazaklar**'la **Şimal-Türkleri** de **Kıpçak Türkçesi**'ni temsil ederler. **Yakutlar, Sibirya**'nın şarkişimalîsinde otururlar. Bizim Türkçemize gelince, bu da **Oğuz Türkçesi**'dir.

18. — **Oğuz Türkçesi, Selçukî** ve **Azerî Türkçeleri**'ne ayrılmışdır. **Kanunî Sultan Süleyman** zamanında BÂKÎ **İstanbul**'da Selçuk lehcesini temsil ederken, FUZÛLÎ de **Irak**'da Azerî lehcesini temsil ediyordu. O zaman, bu iki dil birer lehceden ibaretdi. Fakat, **Paytaht lisanı** olmak dolayısıyla, Selçuk lehcesi **Garb-Türkleri**'nin edebî lisanı olunca, Azerî Türkçesi **Şarkî-Anadolu**'da ve **Irak**'da bir lahin derekesine sukut etdi. RÛHÎ zamanında **Irak**'da da **Selçuk** lisanının yavaş yavaş **Azerî** lehcesini ortadan kaldırdığını görüyoruz.

19. — **Türkiye**'de bu hareket vukua gelirken **Azerbaycan**'da ve **İran**'da Azerî Türkçesi yeni bir lehce mahiyetini muhafaza etmekde idi. Çünki, bu ülkeler **Selçuk** Türkçesinin hâkimiyeti altına geçmemişti. **Harezm** ülkesindeki **Türkmenler**'e gelince, bunlar eski zamanda **Oğuz** türkçesiyle konuşurken, birçok asırlar, **Özbekler**'in siyasî hâkimiyetleri altında yaşadıklarından ve **Özbek** türkçesini edebî lisan olarak kabul etdiklerinden, lisanları **Özbekçe**'ye yaklaşmışdır.

Sâitler ve Sâmitler

20. — **Sâitler dört harfdir: Elif, he, vav, ya. «Elif»** iki türlü okunur: Yarımmedli, medsiz. Yarımmedliye misâl: **Kâtib, şâir** gibi. Medsize misal: **Baş, kaş** gibi. **«Vav»** dört türlü okunur: **Yol, dul, söz, yüz** gibi. Bunun ikinci şekli de yarımmedli yahud medsiz olur: **Hût, kuş** gibi. **«Ya»** iki türlü okunur: **Kırmak, içmek** gibi. İkinci şeklin de yarımmedli ve medsiz suretleri vardır: **Dîvân, iç** gibi. Birçok kereler birbirinden tefrik için, muhtelif suretde okunan bu sâitlere birer işaret konulmuşsa da, şimdiye kadar bu işaretlerden hiçbirisi bir sâite yapışmamıştır. **Türkçenin ahenk kaideleri,** sâitlerin nasıl okunacağını gösterdiğinden, bu işaretlere bir lüzum da yokdur. Zaten işaretlerin sâitlere yapışmaması da, bu ihtiyacsızlıkdan ileri geliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

21. — **Sâmitler otuz üç harfdir: Elif, b, p, t, th, c, ç, h, kh, d, dh, r, z, j, sin, ş, sat, dat, tı, zı, ayin, g, f, kaf, kef, ge, ng, l, m, n, vav, he, y.** Bunlardan «ge» bazan «y» telâffuz olunur: **Beğ, öğle** gibi. Bazan da «v» gibi telâffuz olunur: **Güvercin, güveği** gibi.

[**Tarîhî Sarf.** — «N» gibi telâffuz olunan «ng» harfine «**sağırkâf**» adı verilir. Bu harf, iki harfin, n ve ğ harflerinin birleşmesinden doğmuşdur. Eski türkçede ve bugünkü Azerî lehcesinde hâlâ bu iki harf ayrıca telâffuz olunmakdadır: **Denğiz, bununğ** gibi.]

22. — **Kuvvetli hareke.** — Kuvvetli hareke türkçede kelimelerin sonuna gelir: **Balkon, deniz, gidelim** gibi.

Ahenk Kaideleri

23. — Bazı harfler harekelenince başka harfe tebeddül ederler: «Ka» harfi harekelenince «ğ»ya tebeddül eder: **Balık (balığın, balığa, balığı)** gibi. «Ke» harekelenince «y»ye tebeddül eder:**Ekmek «ekmeği, ekmeğe»** gibi «P» harekelenince «b»ye tebeddül eder: **Çalap: «Çalabın, Çalaba»** gibi. **Mekteb, kitab, kâtib** gibi kelimelerin nihayetindeki harf sâkin iken, «b» yazılırsa da «p» gibi telâffuz olunur. Fakat, bunlar da harekelenince yine «b» gibi okunur. «Ç» harfi harekelenince «c» gibi telâffuz olunur: **Kerpiç, «kerpice»** gibi. **İhtiyac, imtizac** gibi kelimelerin nihayetindeki harf «c» gibi yazılırsa da, «ç» gibi telâffuz olunur. Fakat, bu da harekelendikden sonra «c»ye tebeddül eder.

[**Mukayeseli Sarf** — Selçuk türkçesindeki «ka» harfi Azeri lehcesinde «kh»ya münkalib olur: **Uyku «uykhu», akşam «akhşam», yoksul «yokhsul»** gibi. Ekseriya «tı» harfi de **Azerî** lehcesinde «d» gibi telâffuz olunur: **Taş «daş», taban «daban,», tarak «darak»,** gibi. «Y» harfi de «elif» gibi okunur: **Yılan «ilan», yüz «üz»** gibi. Bazan da bunun aksi vaki olur: **Irlamak «yırlamak»** gibi.]

24. — Türkçede, kelimeler, telâffuzları itibariyle «**sakil** ve «**hafif**» namlarıyla iki kısımdır. Sakile misal: **Dağ, okumak** gibi. Hafife misal: **Gelmek, inek** gibi. Sakil harfler: **Ka, ğa, a, y, vav, sat, tı, zı, dat, kh** harfleridir. **Hafif** harfler de: **Vav, y, kef** harfleridir. Diğerleri hem hafif, hem de sakil okunabilirler, harekelere tâbidirler.

25. — Türkçede bir kelime hafif bir hece ile başlamışsa, onu takib eden heceler umumiyetle hafif olur: **Çiçek, konak** gibi.

26. — Yine türkçede kelimeler, telâffuzları itibariyle «**vâvî**» ve «**yâî**» namlarıyla ikiye ayrılırlar: Harekeleri yalnız zammeden ibaret bulunan kelimelere «**vâvî**» denilir. **Çukur, oğul** gibi. Harekeleri, kesre ile fetheden ibaret olan kelimelere «**yâî**» denilir: **Melek, kadın, kıral** gibi. Bir kelimede zamme ile fethe birleşmişse, son heceye bakılır. Eğer son hece fethe ise, kelime yâî-

Levent Şahverdi Arşivi

dir. **Kucak, bucak, kucaklı, bucaklı** gibi. Eğer son hece zamme ise, kelime vâvîdir: **Yağmur, çamur, yağmurlu, çamurlu** gibi.

Kelimelerin telâffuzları bu âhenk kaideleriyle anlaşıldığından, sâitlere işaret koymağa ihtiyac yokdur.

Kelimenin Tasnifi

27. — **Kelime onbir kısımdır: «İsim», «Zamir», «Sıfat», «Fiil», «İsim»-Fiil», «Sıfat-Fiil», «Edât-Fiil», Kayid», «Râbıta», «Atıfe», «Nidâ».**

Bu kelimelerden nahivce aynı vazifeyi ifa edenler birleşdirilebilir. Bu suretde **kelimeler dört kısma irca olunabilir:**

1 — **İsim: Asıl İsim, Zamir, İsim-Fiil;**

2 — **Sıfat: Asıl Sıfat, Sıfat-Fiil;**

2 — **Fiil: Asıl Fiiller;**

4 — **Edât: Edât-Fiil, Kayid, Râbıta, Âtıfe, Nidâ.**

[**Tarihî Sarf.** — İştikakca bu kelimelerin hepsi iki menşeden, **«İsim»** ile **«Fiil»**den doğmuşdur. **Edâtlar**, âlet derekesine düşmüş isimlerle fiillerden ibaret olduğu gibi, **Zamirler**le **Sıfatlar** da isimlerle fiillerden vücuda gelmişdir. Bu kelimeler umumiyetle, menşeleri olan İsme yahud Fiile irca olunabilirler: Meselâ **«gibi»** kelimesi, eski türkçede «kalıb» mânasına olan «kib» kelimesiyle izafet zamiri olan «i»den mürekkebdir. **«Kendi»** kelimesi de «şehir» mânasına olan «kend» kelimesiyle izafî zamir olan «i» den mürekkebdir. **«Dır»** kelimesi «durur» fiilinden, hâl sîgasını bildiren **«yor»** lâhikası da **«yörür»** fiilinden doğmuşdur. **Bura** «bu-yer», **şura** «şu-yer», **hayır** «hayr» gibi. Tüekçede tahlil usulü, kelimeleri yalnız isimle fiile irca etmekle kalmaz; isimle fiilin müşterek menşelerine kadar çıkabilir:

İsim	Fiil
Göç «Türkmen göçüdür, vara vara düzelir».	**Göç** «buradan başka yere göç!»
Güven «size güvenim yokdur»	**Güven** «bana güven!»
Tat «bu yemişin tadı hoş değil»	**Tat** «biraz bu yemişi tat!»
Tozmak	**Toz**
Şişmek	**Şiş**
Düzmek	**Düz**
Yarmak	**Yar**
Korumak	**Koru**
Kurumak	**Kuru**
Acımak	**Acı**
Ekşimek	**Ekşi**
Donmak	**Don**
Ağrımak	**Ağrı**
Sürümek	**Sürü**

Levent Şahverdi Arşivi

İsimlerle fiillere âid mâdde-i asliyyelerin müşterek menşe'leri olan bu ibtidaî şekillere **«Cezir»** namı verilir. Başka lisanlarda cezirlere kadar çıkmak müşküldür. Türkçede tahlil vâsıtasiyla bazı cezirleri eldeetmek kabil olduğu yukarıki misallerden anlaşıldı. Bu misaller yüzlere kadar çıkarılabilir. Şimdi, bu cezirlerin nasıl teşekkül etdiğini izah kalır. Şimdiki **Türkçe «Eski Türkçe»**den müştak olduğu gibi, o da **«Kadim Türkçe»**den müştakdir. Bu Kadim Türkçenin de daha eski bir lisan itibar olunabilen **«Turanca»**dan, bunun da daha kadim bir lisanlar iştikak etdiği ve bu iştikakın Türkler'in ilk ana-lişanına kadar bu minval üzere çıkdığı aşikârdır. O hâlde, türkçenin cezirleri kısmen, türkçenin ana-lisanı olan bu en eski türkçeden, kısmen de komşu lisanlardan lisanımıza geçtiği idd'a edilemez mi? Ana-lisanların izahına gelince, bu, Lisaniyat ilmine âiddir.]

Edât Alan Kelimeler, Almayan Kelimeler

Türkçede, nihayetine edât kabul etmeyen kelimeler yalnız edâtlardır. İsim, Sıfat, Fiil nevilerine mensub olan kelimeler, nihayetlerine edât alabilirler.

Tenkît

28. — Konuşan adamın sözlerini canlandıran birtakım hareketler, duruşlar, kuvvetli yahud zaif söyleyişlerdir. Kelimeler, fikirlerle hisleri tamamiyle ifadeye kâfi olmadığından, konuşan adamlar bu gibi tavırlarla ifadelerini ikmal ederler. Yazılan bir ibarede ise, bu tavırları ifade için tenkît usulüne müracaat edilir.

29. — **Tenkît,** kelâmın durak yerlerini gösteren taksimat mahallerine birer işaret konulmasından ibaretdir. Tenkît işaretleri şunlardır. Virgül (,), noktalıvirgül (;) iki nokta (:), nokta (.), istifham işareti (?), haykırma işareti (!), iki diş (« »), tire (-), parantez ( ).

Virgül hafif bir duruşa, **noktalıvirgülle iki nokta** orta bir duruşa, **nokta** ise tam bir duruşa alâmetdir.

30. — **Virgül** şu mevkilerde kullanılır:

1) Aynı cümle içinde ayni tabiata mâlik olan kısımları, yani, aynı cinsden olan ve aralarında hiçbir âtıfe bulunmayan muhtelif müsned-ileyhleri, muhtelif müsnedleri, muhtelif mütemmimleri ayırd etmek için. Müsned-ileyhlerin tefrikına misal: **Safvet, itaat, sâdelik, çocukluğa** âid **faziletlerdir.** Müsnedlerin tefrikına misal: **Türkler doğru özlü, mütevazi, kahraman'dırlar.**

2) Fâili müşterek olan fiillerin tefrikına yarar. Misal: **Geldim, gördüm, galebe çaldım.**

3) Kısa ve ayni tabiatde cümlelerin tefrikına misal: **Çocuk oynadı, koşdu, düşdü, ağladı.**

4) Cümlenin mânalı kalmasına mâni olmaksızın hazfedilebilen kelimeler mecmuunun evveline ve âhirine konulur. Misali: **İnsan, yapabildiği kadar,**

Levent Şahverdi Arşivi

insanlara iyilik etmelidir. Nidâ hâlinde olan kelimenin de iki tarafına konulur: **Nerede, ey Yakub'un Rabbi, eski iyiliklerin?**

5) Muzmar bir fiilin mevkiini gösterir: **Hâkim mahkemesine koşar, tabib hastalarına.**

6) Oldukça uzun olan tâbi ve müşabih cümleleri ayırmağa yarar: **Vaktâ ki İspanyollar Amerika'yı baştan başa arayup taradılar, Yerlilerin büyük kısmını yoketdiler, vaktâ ki vahşiyane tama'larının özlediği hazinelere mâlik olduklarını gördüler, birbiriyle hunrizâne ve tahammülfersa bir harbe giriştiler.**

7) Bir sıla cümlesiyle tavsif olunan fâilden sonra konulur: **Hayvanlara zâlimane muamele eden çocuklar, ihtiyarlayınca, bedhâh ve hemcinslerinin felâketlerine lâkayd olurlar.**

31. — **Noktalıvirgül.** 1) Oldukça uzun olan müşabih cümleleri ayırmağa yarar: **Bu güzel memleketde birçok altun ve gümüş maden'leri var; fakat, sâde ve sâdelikleri içinde bahtiyar olan ahalisi, bu altun ve gümüşleri servetlerinden bir kısmı telâkki etmezler; insanın ihtiyaclarını gerçekten tatmin etmeyen şeylere kıymet vermezler.**

2) İkinci derecedeki taksimatı virgüllerle ayrılan bir cümlenin birinci derecedeki taksimatını ayırmağa yarar. (Misal yeri boş bırakı'mış).

32. — **İki nokta.** 1) Söylenen bir kelâmın başına konulur:

Saza bir gün bakar da der ki meşe:
Nice râzi olursunuz bu işe?

2) Şöyle ki, meselâ, gibi kelimelerin sonuna konulur: **Dünya beş kısımdan mürekkebdir; şöyle ki: Avrupa, Asya, ilh..**

3) Naklolunan bir fıkrayı yahud ta'dad olunan bir silsileyi bildiren kelimeler mecmuunun başındaki «**işte**»den évvel yazılır: **Tuğyanlar, zelzeleler, veba, kolera, sarısıtma: İşte insaniyet için en korkunç olan tabiî belâlar.**

4) Takaddüm eden sözü tafsil eden ve onun bir neticesi mâhiyetinde bulunan cümle kısmının başına getirilir: **Hassasiyet, zihin, irade üç melekedir ki bunlar bulunmadıkca insanın tabiatı olduğu halde kalamaz: Hassasiyetsiz, kendi muhafaza-i nefsimiz için bile, lâkayd olurduk, zihinsiz, varlığımızdan bile habersiz kalırdık. İradesiz, ne medhe, ne de zemme lâyık olamazdık..**

33. — **Nokta.** Her cümlenin sonuna bir nokta konulur: **Rüşvet ile Cennet'e girilmez.**

34. — **İstifham işareti.** Nidâlardan ve heyecanlı haykırmalardan sonra gelir: **Heyhat! Veyl mağlûblara!(**)**

35. — **İki diş** (« »). Metin hâlinde zikrolunan sözlerin iki tarafına ko-

---

(**) Yazmanın aslında «**İstifham İşareti**»ne misal unutulmuş ve «**Haykırma İşareti**»ne misal verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

nulur: **Ispartalı bir anne, oğluna bir kalkan verirken diyordu: «Altında yahud üstünde gelmelisin».**

36. — **Tire.** Konuşan iki kişinin sözlerini ayırır: — **Nereye?** — **Gönderdiğin yere.** — **Babama söyle!** — **Cehenneme uğrayacak değilim.** [Haccâc, meclisinde büyük bir âlime ikram etdiği şurub içinde zehir içirtmiş. Zehirlendiğini anlayan bu zât gitmek için ayağa kalkar. Aralarında bu mükâleme cereyan eder.]

37. — **Parantez ( ).** Başka bir cümlenin ortasında bulunup, kendi başına bir mânayı hâiz olan cümlenin iki tarafına konulur. **Arablar** bu iç cümleye «cümle-i mu'tarıza» dediklerinden, işarete de **«mu'tarıza»** adı verilmişdir.

İKİNCİ MEBHAS

İsim

38. — Bir mevcudu, hakikî yahud hayalî bir mâddeyi ifadeye yarayan kelimedir. Şahıslar, hayvanlar, şeyler mevcudlardan yahud mâddelerden oldukları için, isim, bir şahsı, bir hayvanı, bir şeyi tesmiyeye yarayan kelimedir de denilebilir. Misal: **Ahmed, arslan, ağaç.**

Müşterek İsim, Hususî İsim

39. — **İki türlü isim vardır: Müşterek İsim, Hususî İsim.**

40. — Nev'i içinde yalnız bir ferde, bir mevcuda verilen isim (Hususî İsim) dir: **Âdem, Havvâ, Istanbul, Dicle** hususî isimlerdir.

41. — Bir nev'i teşkil eden mevcudlardan herbirine ayrı ayrı kabil-i tatbik olan isimlere **«Umumî İsim»** denilir: **İnsan, koyun, çiçek.**

Hususî İsimlerin Tarihi

42. — **Tarihî Sarf.** — 1) Birinci Devir: **Boy Devri. Oğuz Türkleri** her ferdin boy ismini mukaddem, şahıs ismini muahhar olarak söylerlerdi: **Salur Kazan, Böğdüz Aman** gibi. (Mükerrer:) 1) **Boy Devri: Eski Oğuzlar**'da, âile adı boy ismi idi. Boy ismi şahıs isminden mukaddem gelirdi: **Salur Kazan, Böğdüz Aman** gibi. **Anadolu**'da bazan boy ismi şahıs isminden sonra gelirdi: **Yunus Emre, Tapdık Emre.**

2) İkinci Devir: **Soy Devri.** Boyların inhilâlinden sonra, âile ismi, soy isimlerinden ibaret oldu. Soy ismi, **«oğlu»** yahud **«oğulları»** tabirinin ilâvesiyle başa geçirilirdi: **Karamanoğlu Mehmed Beğ, İsfendiyaroğlu Şemsi Paşa, Aydınoğulları'ndan İsa Beğ gibi.**

3) Üçüncü Devir: **Baba yahud Dede'nin ismine «zâde» lâhikası ilâve edilmekle** başlandı: **Âlî Paşa-zâde, Fuad Paşa-zâde.**

4) Dördüncü Devir: **Babanın ismi** şahıs isminden sonra getirilmeğe başlandı: **Âkil Muhtar, Celâl Muhtar.**

Levent Şahverdi Arşivi

43. — **Âile İsimleri**'nden başka **Meslekî İsimler** de vardır: **Lâkablar, Mahlâslar.**

Lâkablar, bir aybı, bir noksanı ifade etmek üzere halk tarafından konulur: **Sağır Hüseyin Paşa, Topal Osman Paşa, Tilki Ahmed, Bekrî Mustafa, Yavuz Sultan Selim, Lala Şâhin.**

44. — **Mahlâslar,** bir şahsa metbuu, muallimi, ustası yahud kendisi tarafından verilir: **Hayrüddin Paşa,** «Çandarlı Kara-Halil», **Fuzûlî, Bâkî, Nâilî.**

45. — [**Tarihî Sarf. — Eski Türkler**'de çocuklara ad konulmazdı. Bir çocuk onbeş yaşına girip bir kahramanlık göstermeyince, bir ad alamazdı. Bu sebeble, henüz ad almamış olanlara «**Adsız**» denilirdi. Her Adsız, ad almak için bir kahramanlık yapmağa mecburdu. Anadolu Masalları'nda büyük bir rol oynayan «**Keloğlan**», bu Adsızların **Anadolu**'daki şeklinden ibaretdir. «**Şâh-İsmâil Hikâyesi**»nde bu kahramanın onbeş yaşına kadar adsız kaldığını, «**Dede-Korkud Kitabı**»nda «**Boğaç**» adlı kahramanın onbeş yaşına girdikden sonra kendi kendine ad koyduğunu misal olarak zikredebiliriz.

Eski Türkler'de bazı beğler ve hakanlar **Çin İmparatoru**'ndan ad isterler ve bu suretle ona mânevî-oğul olurlardı. **Çin** feodalizminde «metbu=süzeren» baba menzilesinde, «tâbi=vasal» oğul hükmünde idi. Süzeren kendi tâbilerine birer ad vermekle onların babası yani metbuu olduğunu te'yid etmiş olurdu.

İslâmiyyet Devri'nde de, Türk beğleri ve sultanları, **Bağdad**'daki **Abbasî Halifesi**'nden ad isterlerdi. **Abbasî Halifesi,** sultanlara «**e-d-Dîn**», vezirlere ve meliklere «**el-Mülk**», emîrlere «**e-d-Devle**» müntehalı unvanlar verirdi:

Sultanlar: **Celâleddin, Salâhaddin, Rükneddin, Gıyaseddin** gibi.

Melikler ve vezirler: **Nizamülmülk, Amîdülmülk, Kıvamülmülk** gibi.

Emîrler: **Rüknüddevle, İ'timadüddevle, Bahâüddevle** gibi.

Eski Türkler'de, bir beğ hakan olunca yeni bir ad alırdı. Meselâ, **Temüçin** hakan olunca «**Çingiz**» adını aldı. **Salur Han, Kaşgar**'da tahta çıkınca «**Çınak/Çıtak Han**» adını aldı. Bir hakan büyük bir mağlûbiyete duçar olursa, ya türkçe «**Kara**» yahud moğolca ayni mânaya olmak üzere «**Kür**» sıfatını ünvanına ilâve ederdi. Meselâ **Salur Han**'ın «**Kara-Han**» adını alması; **Yelü-Taşı**'nın «**Kür-Han**» unvanını kabul etmesi, birincinin **Şarkî-Türkistan**'dan, ikincinin **Mançuri**'den çıkarılmalarından dolayıdır.

Bir hükümdar, büyük bir zafere nâil oldukdan sonra da yeni bir ad kabul ederdi. **Temür-Leng**'in «**Sâhib-Kırân**» unvanını alması gibi. Bir hükümdar vefat etdikden sonra da, yeni bir ad alır ve eski adın istimali memnu olurdu. Bu sebeblerden dolayı. **Eski Türk** hükümdarlarının müteaddid isimleri vardı. Muhtelif tarihlerden bazısı bir hükümdarın isimlerinden birini, diğerleri de başkalarını zikretdiklerinden, ayni şahsın müteaddid şahıslar zannolunduğu vâkidir. Meselâ, «**Kara Han**» ve «**Çıtak Han**» unvanlarını alan **Salur Han**'la **Buğra Han**'ın ayni şahıs olup olmadığı müverrihlerce şübheli-

Levent Şahverdi Arşivi

dir. Hâlbuki bu **Türk** hükümdarı 249 tarihinde bütün **Garb-Türkleri**'nin Müslüman olmasına rehberlik etmek gibi bir büyük rol oynamışdır.]

46. — Şahıs İsimleri. — İslâmiyetden sonra da, **Türkler** şahıs isimlerini türkçeden almakda devam etmişdir: **Temür, Arslan, Kılıç, Aydın, Orhan, Ayçiçek, İnci, Türkân** gibi. Fakat, ekseriyetle dinimizce mübarek tanılan arabca isimleri tercih etmişdir: **Mehmed, Ahmed, Mahmud, Mustafa, Ali, Bekir, Ömer** ilh.. gibi. Bazan da farsî adlara da rağbet göstermişdir: **Hurşid, Rüstem, hurrem, Dâver, Yâver** gibi.

47. — **Zümre isimleri.** — Türkçede el ve boy adları ekseriyetle hayvan isimleridir: **Akkoyunlu, Karakoyunlu, Alayond**(at), **Başkurd**(arı), **Kazak** (kaz), **Peçenek** (maymun), **Barak** (tüylü köpek), **Teke, Deve'i, Sungurlu, Bağış, Karakeçi, Sarıkeçi, Kırgız**(kırk kaz).

Bazan da nebat ve eşya isimleri olur: **Çavdar, Karaağaç, Karaçay, Kıpçak,** (ağacın içindeki oyuk), **Karlık**(kar), **Oğuz**(ok), **Kangh**(arabalı), **Ağaceri.**

Bazan da sıfatlardan ve fiillerden yapılır: **Uygur**(uyan), **Kaçar, Bayındır** (zengin=bay), **Kayı** (kayan=çığ), **Döger.**

Coğrafî İsimler. — Anadolu'daki köy, nahiye ve kaza isimleri (umumiyetle) el ve boy adlarından alınmışdır: **Bayındır, Kınık, Bozok, (Kayı, Çepni), Döger, İğdir, Karaman, Afşar, Sungurlu.**

(Bazan) **Türkistan**'daki coğrafî isimler ayniyle **Anadolu**'ya

Levent Şahverdi Arşivi

— VII —

Ahlâka ve Terbiyeye Tatbik Edilmiş

MUHTASAR İCTİMAİYAT

Misalleri, diğer medeniyetler gibi Türk medeniyetinden de alınmışdır.
18 Eylül 1920 tarihli resmî programına tevfikan yazılmışdır)

Müellifi

Ziya GÖKALP

MUHTASAR İCTİMAİYAT

Başlangıç

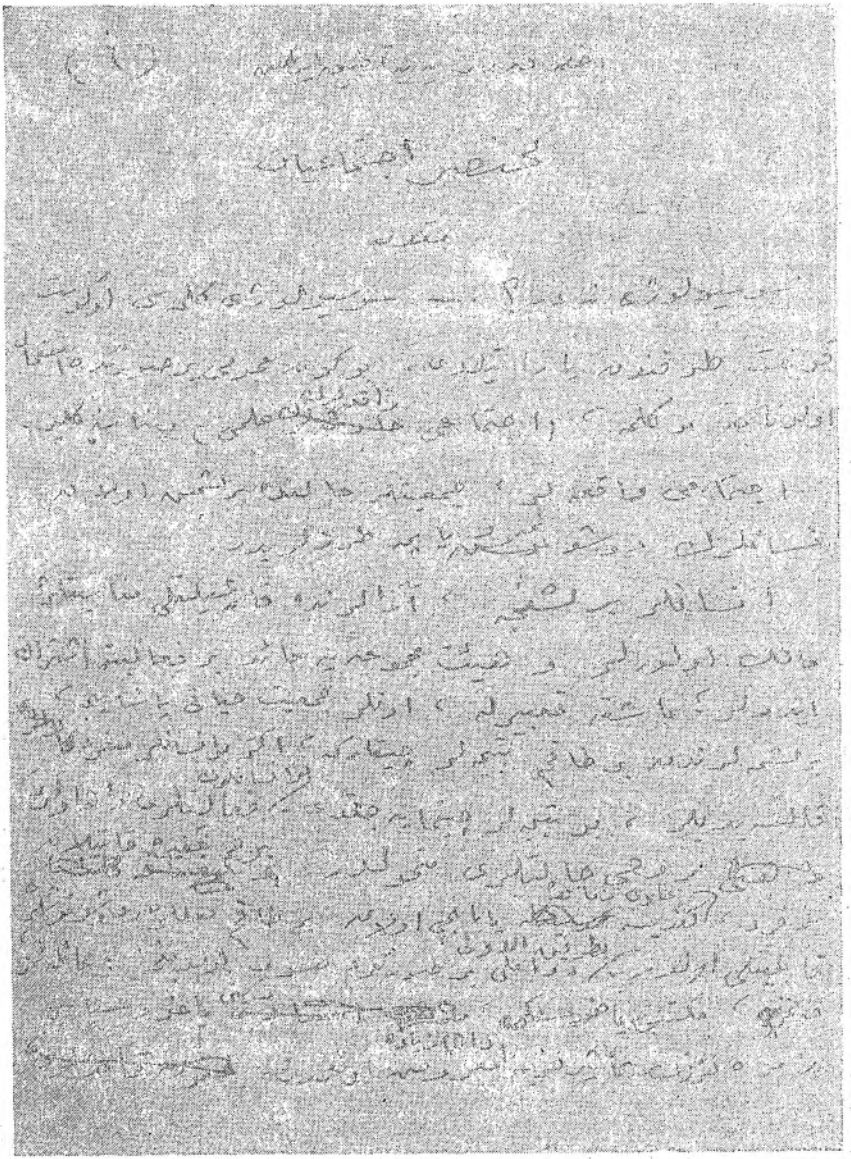
Bu kitab, **Durkheim**'ın ilmî usulüne ve ilmî mezhebine göre yazılmış, muhtasar bir Sosyolojidir. Bununla beraber, bu kitab, mukallidane yazılmamış, muhakkikaane tahrir edilmişdir. Çünki, **Durkheim**'ın ilmî usulünden ve ilmî mezhebinden ayrılmayan bu kitab, tedkik sahası olarak, **Türk, İslâm** ve **Osmânlı** medeniyetlerini kabul etmiş, **Durkheim'ın Sosyolojisi**'ne ilâve etdiği misalleri ve tatbikatı, bilhassa bu medeniyetlerden almışdır. Bu tatbikat, kitabı orijinal bir eser haline koyar.

Bununla beraber, kitabın orijinalliği, yalnız tatbikatının, **Türk, İslâm, Osmânlı** medeniyetlerine münhasır olmasından ibaret değildir. Istılâhları da ekseriyetle türkçeden veyahud arabcadan bulunup alınan bu ıstılahlarla millî bir ilim halini alan Sosyoloji, bu ıstılahlarla, bizim için vâzıh ve mu'nis bir ilim oldu. Gençlerimizin ve genç hanımlarımızın Sosyolojiye daha büyük bir şevkla sarılmaları, Sosyolojinin bu iki suretle millîleşmesindendir. Her memleketde Sosyolojinin ilk vazifesi, ictimaiyat usullerini tatbikle millî medeniyetin tarihini tedkik eylemekdir. Bu eser, Sosyolojinin memleketimize âid vazifesini ifa ettiğini gösterir.

Türk tarihi zamanca birçok unsurlar, mekânca birçok ülkeleri muhtevidir. İçtimaî teşkilâtça da birçok tenevvü'leri vardır. Sosyoloji bu tarihden çok istifadeler edebilir.

Yirmi beş senelik tetebu'un ve on senelik tedrisin semeresi olan bu kitab, tamamiyle İslâmiyetden evvelki Türk medeniyetini mevzu ittihaz etdi. Bu cihetle, bu esere mukallidanedir, denilemez. Bir ilmi, yeni bir sahaya tat-

Levent Şahverdi Arşivi

Ziya Gökalp'ın elyazısıyla
«Muhtasar İctimaiyat»ın «Mukaddime»si

Levent Şahverdi Arşivi

bik etmek, öz milletini diğer cemiyetlerle mukayese ederek bundan ilmî neticeler çıkarmak, o ilmin bütün ıstılahlarını bulmak muhakkikane bir hareketdir.

Yukarıda zikrolunan sebeblerden dolayı, bu kitab, muhakkikane olduğu kadar orijinaldir de.

Bu kitab, hem tercümedir, hem de te'lifdir. Kitabın metni itibariyle tercümedir; Türk medeniyetine âid alup, bu kitaba ilâve olunan müesseselere nazaran te'lifdir; bu ilâveler, bize Sosyoloji kadroları dahilinde Türk hayatını anlatacakdır.

Ahlâk ve Terbiyeye Tatbik Edilmiş

MUHTASAR İCTİMAİYAT

Mukaddime

Sosyoloji nedir?. — Sosyoloji kelimesi **August Comte** tarafından yaratıldı. Bugün umumî bir surette istimal olunan bu kelime, **içtimaî vâkıaların ilmi**, mânasına gelir.

İçtimaî vâkıalar, cemiyetler halinde birleşmiş olan insanların düşünme ve yapma tarzlarıdır.

İnsanlar birleşince, aralarında karşılıklı münasebetlere mâlik olurlar ve hey'et-i mecmuaya âid bir faaliyete iştirak ederler; başka tâbirle, onlar cemiyet hayatı yaşayınca, birleşmelerinden birtakım neticeler çıkar ki, eğer bu insanlar münferid kalsaydılar, bu neticeler çıkmayacakdı. Bu insanların faaliyetleri daha velûd, ruhî haletleri daha mütehavvildir. Bir cemm-i gafire katılan bir ferd, âdî zamanda kendisine yabancı olan birtakım fiillere ve düşünüşlere kabiliyetli olur. Betarîk ül-ûlâ, devamlı bir suretde mensub olduğumuz: Âilemiz, kavmimiz, *mekteb yahud meslek*, dinî yahud siyasî zümrelerimizin tesirlerine daha ziyade maruz oluruz. İçinde yaşadığımız muhite mahsus hukuk kaideleri ve ahlâk, etrafımızdakilerin ictihad ve itikadları bize tahmil edilir ve şahsiyetimizi tayin eder.

Bu hakikate nüfuz eden sosyologlar, ferdler hakkında daha doğru malûmat edinmek için içtimaî vâkıaları tedkik ediyorlar. Sosyoloji, öyle bir ictimaî psikolojidir ki onsuz, ferdî psikoloji nâtamam kalır.

Ferd ve Cemiyet

1. Cemiyetin maddî hayat üzerinde tesiri. — Bir cemiyet veya daha doğrusu ayni seviyeye ulaşmış cemiyetlerin câmiası olan bir medeniyet zümresi, tekniğinin haliyle temeyyüz eder. Atîkıyatçılar, kablettarih cemiyetleri tas-

Levent Şahverdi Arşivi

nife yeltendikleri zaman hacer-i-maktu (yontmataş) devrini hacer-i-mücellâ (cilâlıtaş) devrinden, hacer-i-mücellâ devrini de tunç devrinden ilh.. tefrik ederler. Başka tabirle insanları tekniklerinin halleriyle, sa'ylerinin tarzlarıyla, âletleriyle temyiz ederler. Eğer **Eski-Yunan** ve **Lâtin** medeniyetiyle bizim medeniyetimiz arasındaki farkı ve **Çin** medeniyetiyle **Avrupa medeniyeti** arasındaki ayrılığı ölçmek istersek, her şeyden evvel, tekniğin şekline, sa'yin tarzına, âletlerin haline kıymet vermeliyiz.

Buradaki tefrik usulü vâzıh ve gayrikabili itirazdır. Fazla olarak, biz, ferdlerin düşünüşünün de ictimâî muhitlerdeki tekniğin haline tâbi olduğunu hissediyoruz. Şimendüfere binen, telefonu bilen, caddelerimiz üzerinde otomobille cevelân eden bugünkü çocuklarımız, köle ve cariyelerin değirmenleri çevirdiklerini, hububatı, döğdüklerini, yükleri taşıdıklarını gören **Yunanlı** yahud **Romalı** çocuk gibi düşünemez.

Düşünüş ve icra tarzlarımızda, içinde yaşadığımız cemiyetin tekniğine ne derece tâbi olduğumuzu, hiçbir şey, **Robenson Hikâyesi** kadar tenvir edemez.

Robenson'un kendi adasındaki hali, sadece gençleri birçok nesillerce eğlendiren bir hikâye değildir. Bu, iktisatçılar için hesapsız inkişaflara kabiliyetli olan bir mevzudur. Her ne kadar o iktisatçılar ve ahlâkçılar bu mevzuayı suiistimal etmişlerse de, kahraman **Daniel dö Foe** hakkında ve onun vaziyetiyle, istediği kadar istifade ettiği servet menbalarına dair biraz teemmül, selâmetbahş ve velûd bir hâssayı muhafaza ediyor.

Robenson'un yalnızlığı, zahiri idi. Çünkü, gemi ile hamulesi, onun istitaati dahilinde kalmıştı. Ondan ne kadar az birşey çıkarmış olursa olsun, yaşamasını temin eden o hamule idi; çünkü, o hamule âletlerden ve silâhlardan ibaretti. Beşerî cemiyet, bunlar vâsıtasiyle onun yanında daima hazır idi. Mağaraadamlarından kendi zamanının medeniyetine kadar, yüzlerce ve binlerce nesiller bu âdetlerde muntabi' idiler.

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK KAAMÛSU

hemzé (isim). Elif harfi sâmit olup da başta bulunmazsa, bu şekilde yazılır ve hemze adını alır: **Mü'mîn, te'mîn, cüz'î** gibi(*).

élif (isim). Türk elifbâsının birinci harfidir. Kelimelerin başında bulunduğu zaman, hemze gibi okunur: **Oğul, îmân** gibi. Altında «**vav**» yâhûd «**ya**» sâitleri bulunmazsa üstün okunur: **El, ekmek** gibi. Kelimenin ortasında yâhûd sonunda bulunduğu zamân, kendisinden evvelki sâmiti yukarı çeken bir sâit olur: **Yaz, kara** gibi. || Ebced hesâbında **bir** sayısına, ya'ni **1** rakamına işâretdir.

a (sıfat). Hemzeden sonra, elif gelirse bu şekilde yazılır.

â (nidâ). Severek ve okşayarak çağırmağa yarar: **Â gözümün bebeği!** Tekdîrle berâber çağırmağa yarar: **Â çocuk, rahat dur!** Esef ma'nâsını ifâde eder: **Â kardeş, dünyâda neye güvenilebilir?** || Bir fi'lin sonuna gelince, aceleyi, sabırsızlığı gösterir: **Gelsen â.** — Gaalbde «**yâ**» kullanılır: **Gelse yâ.** — || Tasdîk edâtı olur: **Olur â** [Ba'zan «**yâ**» şeklinde kullanılır: **Olur yâ, olamaz mı?**]

aa (nidâ). [Evvelkinden daha uzun okunur] Ta'accübü anlatır: **A a! Bu nasıl iş?** || Sabırsızlığı bildirir: **Aa! Ben bu işe gelemem.**

abâ (isim). 'Abâ (nın yeni imlâsı).

âbâ u ecdâd **aba ou-édjdad** (isim, cemi'). Atalar dedeler [isti'mâline lüzûm yokdur].

âbâd **abad** (sıfat), Şen, ma'mûr: **Yıkılmış, yapılmış hâne harâbız;**
Âbâd olsak da bir, olmasak da bir!

âbâdân **âbâdan** (sıfat). Şen, ma'mûr: **Allâh yurdumuzu âbâdân eyleye!**

âbâdânlık **abadanlyq** (işârî sıfat), Şenlik, ma'mûrluk.

âbâdî **âbâdi** (isim). Hindistân'ın **Devletâbâd** adlı şehrinde yapılan bir nev'i a'lâ yazı kâğıdı.

abaza **abaza (isim).** İstimnâ.

(*) Eserin aslında, eski harflerle ve kırmızı kalemle yazılan kelimeleri, fransız harfleriyle okunuşları takip etmektedir. Biz, burada eski harflerle kelimeleri dizip koyma imkânsızlığı karşısında, onları en başta şimdiki yazımıza çevirdik ve fransız harfleriyle okunuşları da aslındaki gibi yazarak siyah harflerle gösterdik. Ayrıca, mavi kalemle harf işaretleriyle belirtilen kelime nevilerine âit olanları da (—) içerisine alarak ve tam ibareleriyle andık. Misalleri hep siyah yazı ile gösterdik.

Levent Şahverdi Arşivi

abajur abajour(isim). Lâmba siperi.

abanmak abanmaq(fi'il). Eğilip bir şey'in üzerine kapanmak.

abanoz abanoz(isim). Hindistân'da yetişen pek sert ve siyâh bir ağaç.

âbânî âbâni(isim). İpekten sarı dallara işlenmiş bir nev'i kumâş ki sarık ve kuşak olarak kullanılır.

âb-i hayât âbi-hayat(isim). [Farsça **âb**= su; arapça **hayât**= yaşamak] içenleri ebedî bir sûrette yaşattığı söylenen esâtîrî bir su.

abdal abdal(sıfat). [Arapça **bedîl'in** cem'i olan **ebdâl**'dan] aklı az, budala: **Bu çocuk biraz abdaldır** || Hiçbir şey'e akıl yormayan kalender meşrepli dervîş, kaygusuz dervîş: **Urum abdalları gelir dost deyü.**

abdalca abdaldja, abdalcasına **abdaldjassyna**(sıfat). Abdallara yakışacak bir tavırda: **Abdalca hareket, abdalcasına bir iş.**

abdallık abdallyq(isim), Budalalık || Kaygusuz dervîşlerin hâli, kalenderlik.

abdalımsı abdalymsy(sıfat). Abdala benzeyen: **Abdalımsı bir adam.**

âbdest abdest(isim). [Farsça **âb**=su; **dest**=el] namazdan evvel yıkanması lâzım olan uzuvların yıkanması § **abdest bozmak** = abdesthaneye gitmek || **abdest iktızâ etmek**= düş azmak § **Büyük-abdest**= gusül; **küçük-abdest**= yüz ve dirsekle berâber el ve ayakları yıkamak ve başa meshetmek.

âbdest-hâne abdest-khané(isim). Abdestbozacak yer, ayakyolu.

âbdestsiz abdestsiz(sıfat). Abdest almamış || Abdesti bozulmuş || Haramdan sakınmaz.

âbdestlik abdestlik(isim). Asıl abdest alınırken giyilen bir nev'i kısa cübbe.

âbdestli abdestli(sıfat). Abdest almış || Abdesti bozulmamış.

âbide âbidé(isim). Atalardan yadigâr kalan ve bir kavmin yâhûd bir devrin medeniyyetini tanıttıran mâddî eserler [Mûhît'ül-ma'ârif. Şifâhî yâdigârlara **an'ane** denilir. Yazılı olan yâdigârlara **vesika** adı verilir. Âbidelerin en ehemiyyetlisi olan birinci takımı, umûmî ve husûsî binâlar, zafer tâkları, ma'bedler, saraylar, mezârlar, san'at eserleridir. Bunlardan yalnız zafer tâkları mu'ayyen vak'aları hâtırlatırlar ve inşâlarına sebeb olan hâdiselerin tahkîk ve tenvîrine yararlar. Dîgerleri vak'aları değil, ictimâ'î müesseseleri anlatır: **Ma'bedler**, âid olduğu cemi'iyyetin dinini; **saraylar**, idâre edenlerin âdetlerini ve yaşayış tarzlarını; **san'at eserleri**, zekâî ve bedî'î terakkîlerini bildirir. İkinci takımı, menkul eşyâ ve bilhâssa madalyalarla sikkelerdir.] || San'atça kıymetli olan güzel eser.

abraş abrach(sıfat). [Arapça **ebreş**] alaca benekli (at) || [arapça **ebras**] tüysüz yerlerinde uyuz gibi bir illeti olan (at) § (isim). Mezkûr illet.

âbrû âb-i-rû âbi-roû(isim). [Farsça **âb**=su; **rû**=yüz] şeref, haysiyyet § **âb-i-rû dökmek** kendi şerefini, haysiyyetini çiğnemek.

Levent Şahverdi Arşivi

abla **abla**(isim). [Şark türkçesinde **aba**] büyük heşmîre || Zenciyye hizmetçi kadın.

ablak **ablaq**(sıfat). [Arapça **eblak**] değirmi çehreli || Büyük cüsseli, mehâbetli at.

ablalık **abladyq**(isim). Abla olmak hâli: **Ablalık da annelik kadar güçtür** || ablaya lâyık olan hâl: **Ablalık böyle mi olur?**

abluka **abloqa**(isim). [İtalyanca] muhâsara.

âbanûssiyye **abanossîïé**(isim). [Arapça **âbenûs**] (nebâtât ıstılâhlarından) nebâtlardan bir sınıf, abanozlu nebâtlar.

aburcubur **abour-djoubour**(sıfat). Sıhhate ve zevka uymayan (yemekler) || Saçma sapan (söz).

abuksabuk **abouq-sabouq**(sıfat). Düşünmeden söylenilen saçma sapan (söz).

abona **abona** abone **aboné**(sıfat). (Fransızca) bir gazete yâhûd mecmû'aya peşîn para vererek mu'ayyen bir zamân için müşteri olan.

abonelik **abonélik**(isim). Abone olmak için ta'yîn olunan fi'ât.

âb ü havâ **âbou-hévâ**(isim). [Farsça **âb**=su; arapça **havâ**] bir yerin iklîmi, sıhhî ahvâli: **Âb ü havâsı güzel** || Bir yerin suyu ve havası: **Âdemin cânlar katar âb ü hevâsı câna.**

apaçık **ap-atchyk**(sıfat). [**Ap**, ilk harfi a olan kelimelerin başına gelen mübâlega edâtı] büsbütün açık.

apartıman **appartyman**(isim). [Fransızca] birkaç odayı, kilar, mutbak ve sâireyi muhtevî ve bir âilenin oturmasına elverişli kiralık ev kısmı.

aparmak **aparmaq**(müte'âddî fi'il). [Türkmencede] alıp götürmek: **Geçme nâmerd köprüsünden ko aparsın su seni** || [İstanbul türkçesinde] aşırmak, çalıp çırpmak.

apazlamak **apazlamaq**(lâzım fi'il). [Bahriyye] geminin yelkenleri rüzgârdan şişmek; gemi bordadan esen rüzgârla yavaş yavaş gitmek.

apazlama **apazlama**(sıfat). Apazlama seyir= [Bahriyye] geminin bordadan esen rüzgârla gitmesi hâli.

apâşikâr **ap-achikar**(sıfat). büsbütün âşikâr.

apansız **ap-ansyz** apansızın **ap-ansyzyn**(hâl). Birdenbire.

apalak **apalaq**(sıfat), Oyluğun iç tarafı, budun içyüzü.

apışdırmak **apychdyrmaq**(müte'addî fi'il). Hayvânı çok yormak || Yıldırmak || [Bahriyye] esen rüzgârın istikaameti nazara alınarak bir geminin iki demirinin birden usûlü vechile alınması || Âciz bırakmak || Şaşırtmak.

apışmak **apychmaq**(lâzım fi'il). Bacakları ayrılıp apış üzerine gelmek || Beceremmemek, âciz kalmak.

apis **apis**(isim). [Esâtîr] eski Mısırîlerin ma'bûd ittihâz ettikleri öküz ki

Levent Şahverdi Arşivi

vücûdunun büyük kısmı siyah olmak ve alnında müselles şeklinde bir ak, sırtında karakuş şekline yakın bir beyaz bulunmak şarttı.

apiko **apiqo**(isim). [Bahriyye] denizdeki demirin deniz dibinden ayrılacağı ânda alacağı amûdî vaz'iyyet.

at **at**(isim). Beygir: **Türkün atı kanadıdır** § **atuşağı**= seyis yamağı, ispir § **at oynatmak**= cündîlik etmek || hüner göstermek: **Biz de at oynadırız dur hele meydân olsun!** § **atpazarı**= at çarşısı § **atsineği**= at ve sığır gibi hayvânların apışları arasına girip eziyet veren sinek § **at koşusu**= at koşdurmak sûretindeki yarış § **atkestanesi**= tadı acı ve dâneleri iri bir nev'i kestane § **Atmeydânı**= Sultanahmed Meydânı.

ata **ata**(isim). Baba, peder § **kaynata**= kayın baba § **atalar**= dedeler, ecdâd, eslâf § **atalarsözü**= darb-i-mesel § **Dokuzata**= [Esâtîr] eski Türklerde yeryüzünün göbeğinden çıkıp yükselen bir çam ağacının dokuz dalından doğan ilk dokuz adam ki Türklerin münkasim olduğu dokuz uruğun dedeleri i'tibâr olunur § **yediata**= [Türk Hukuku] bir adamın yedinci göbeğe kadar olan dedeleri || Baba yerini tutan lala, mürebbî § ma'neviyyât sâhasında mürşîd: **Korkud Ata, Hekîm Ata, Helâl Ata.**

atabek **atabék**(isim). Selçukîlerde bir şehzâdenin lalası || Selçukîlerde vezîr || Selçuk feodalizminde Sultân'ın vasalı olan melik: **Fars Atabekleri, Musul Atabekleri, Azerbaycan Atabekleri.**

atabeklik **atabéklik**(isim). Atabek hükûmeti: **Selçukî Sultanlığı zayıflaması üzerine, birtakım atabekliklere ayrıldı.**

ataşe **atacha**(isim). [Fransızca] sefâret ma'iyyetindeki kâtip § **ataşamiliter**= sefâret ma'iyyetindeki askerî me'mûr § **ataşanaval**= sefâret ma'iyyetindeki bahriyye zâbiti.

atak **ataq**(sıfat). Her işe atılan, savruk.

ataklık **ataqlyq**(isim). Atak bir adamın hâli.

atalık **atalyq**(isim). Ata hâl ve sıfatı.

atalık **atalyq**(sıfat). Baba yerini tutan, babalık || Lala, mürebbî || [Türkistân'da] vezîr.

attırmak **attyrmaq**(müte'addî fi'il). Atmağa sevketmek || sıçratmak: **Göbek attırmak.**

atsız **atsyz**(sıfat). Atı olmayan: **Atsız bir adam** || (Hâl) atsız olarak: **Atsız geldik** || [Şark türkçesi] adı olmayan [«**adsız**» kelimesine bak!] **Hârezmşâhlar'dan Atsız.**

âteş **atech**(isim). [Farsça âteş] odun, saman gibi cisimlerin yanmasından husûle gelen harâret ve ziyânın berâber hâli, od || sıtmanın harâreti, hummâ: **Her akşam ateş gelir** || tüfengin boşaltılması: **Ateş etti** § **ateşbalığı**= sardalya yapılan balık § **ateşböceği**= geceleri parıldayan kanadlı böcek § **ateş bahâsına**= pek bahâlı § **ateş püskürmek**= çok öfkelenmek.

Levent Şahverdi Arşivi

âteş-pâre **atech-paré**(sıfat). Pek şiddetli(adam).

âteş-perest **atech-pérest**(sıfat). [Farsça **âteş**=od; **perest**= tapıcı] ateşe-tapan, , mecûsî.

âteş-perestlik **atech-pérestlik**(isim). Mecûsîlik.

âteşci **atechdji**(isim). Vaporlarda ve fabrikalarda ateş yakmakla meşgul kimse.

âteşcilik atechdjilik(isim). Ateşçilerin hâli.

âteş-zebân atech-zéban(sıfat). [Farsça **âteş**=od; **zebân**=dil] pek cerbezeli, sözleri çok te'sîrli: **Nef'î, âteş-zebân bir şâ'irdir** [Bu makaamda **dili ateşten, ateş dilli** gibi ta'bîrler kullanılabilir]

âteş-feşân **atech-féchan**(sıfat). [Farsça **âteş**=od; **feşân**=saçıcı] ateş saçıcı, ateş saçan [türkçesi bulunduğundan isti'mâline lüzûm yoktur].

âteş-gede **atech-guédé**(isim). [Farsça **âteş**=od; **gede**=mekân edâtı] mecûsîlerin ma'bedi ki mihrâb makaamında bulunan ocağında dâimâ âteş yanardı.

âteşlik **atechlik**(isim). Âteş yeri, külhân.

âteşlendirmek **atechlendirmek**(müta'addî fi'il). Âteşi çoğaltmak: **Ocağı âteşle!**

âteşlenmek **atechlenmek**(lâzım fi'il). Âteş almak || öfkelenmek.

âteşli **atechli**(sıfat). Harâretli || öfkeli || sür'atli.

âteşî **atéchi**(sıfat). [Farsça **âteş**=od; **î**= nisbet edâtı] âteş renginde olan: **Âteşî cânfes.**

âteşîn **atéchin**(sıfat). [Farsça âteş=od; **în**= nisbet edâtı] âteşli || pek kızgın harâretli || âteş renginde kızıl.

atkı **atqy**(isim). Arışın üstüne gelen ve mekikle argaç teli || ekin demetlerini yükseğe atmağa mahsûs büyük yaba || omuza veyâ arkaya atılan şâl yâhûd başka bir kumâş.

atlambac **atlambadj**(isim). Çocukların atlama oyunu.

atlamak **atlamaq**(lâzım fi'il). Fırlamak || birisinin üzerinden geçmek || okurken satır geçmek || yazarken yanlışlıkla satırı unutmak.

atlama **atlama**(isim). Atlayış § **atlama taşı**= çamurlu bir yolun veyâ bir arkın bir tarafından diğer tarafına geçmek için konmuş taş.

atlangıç **atlanguytch**(isim). Atlama taşı.

atlanmak **atlanmaq**(lâzım fi'il). At gibi kalkmak, şahlanmak || at edinmek, atlı olmak, ata binmek || geçilmek, unutulmak: **Bu yazıdan bir satır atlanmıştır** § **atlanan atlanana**= kaçan kaçana.

atlayış **atlaïych**(isim). Atlamak fi'li, atlama.

atlı **atly**(sıfat). Ata binmiş [süvârîden farkı vardır. Şu atın süvârîsî denilir, atlısı denilmez. (Süvârî) tek başına kullanıldığı zamân askerin atlı kısmına delâlet eder] § **atlıkarınca**= karıncanın bir büyük nev'i § **atlıkaraca**

Levent Şahverdi Arşivi

= çocukların binmesine mahsûs tahtadan tekerlekli at § (Şark türkçesi) adlı [**Atila**'nın İskandinavyalılarca adı olan **Atlı** kelimesi bu ma'nâda olsa gerek].

atmaca **atmadja**(isim). Avcıların kuşlara saldırdığı bir nev'i vahşî kuş.

atmacacı

atmak **atmaq**(müta'addî fi'il). Fırlatmak || bırakmak || (beniz) solmak || mühimsemek: Yarına atmak. Baştan atmak, perendeden atmak, cân atmak, söz atmak, taş atmak, top atmak, göz atmak.

atma **atma**(isim). Atmak fi'li, atış [bak: Atmak].

âtî **âtî**(sıfat). [Arapça isim-i fâ'il] gelecek olan, önde bulunan: **Zamân-i âtîde**= gelecek zamânda § önde, aşağıda yazılmış bulunan: **ber-vech-i âtî, vech-i âtî üzere** [Türkçesi bulunduğundan isti'mâline lüzûm yoktur] § (isim). İstikbâl, gelecek: **Âtîsi karanlık.**

âtî'l-beyân **âtilbéïan** âtî'z-zikr **âtîzzikr**(sıfat). Aşağıda beyân olunan, zikrolunan [isti'mâllerine lüzûm yokdur].

âtiyen **âtiïen**(hâl). Önde, ileride, aşağıda. **Âtiyen beyân olunacağı üzere** || yakında, karîben, gelecekde [isti'mâline lüzûm yokdur].

atıcı **atydjy**(sıfat). İyi silâh atan, nişâna urmada mehâretli, nişâncı.

atış **atych**(isim). Atmak fi'li ve tarzı, atma || nişâncılık || tefâhür için söylenen yalan || yalancı va'ad.

atıştırmak **atychdyrmaq**(müta'addî fi'il). Aleyhde bulunmak || acele ile yemek.

atışmak **atychmaq**(müta'addî fi'il). Birbiriyle sözle kavga etmek.

atılmak **atylmaq**(lâzım fi'il). Atmak fi'line dûçâr olmak || i'tibârdan, kıymetden düşmek, unutulmak || ileri varmak.

atılma **atylma**(isim). Atılmak fi'li, atılış [bak: Atılmak].

atılış **atylych**(isim). Atılmak fi'li, atılma [bak: Atılmak].

atım **atym**(isim). Tüfengin, topun boşaltılması, atılması, endâht || kurşun menzili || silâhın bir def'a atılması için ıktızâ eden barut ve sâire: **Bir atım barut.**

âsâr **assar**(isim, cemi'). [Arapça **eser**'in cem'i; arabca sîga, çemi'] eserler || hâdiseler [lüzûmsuz].

âsâr-i şa'riyye **assar-i-cha'rïïé**(isim). [Arabca **âsâr**= eserler; **şa'r**= kıl; **yy**= nisbet edâtı; **e**= te'nis edâtı] [Hikmet] mâyi'lerin sulb cisimlerle temâsda bulunduğu noktalarda mâyi'lerin sathına ârız olan mu'akkarlık veyâ muhaddeplik [**şa'rî hâdiseler** denilebileceğinden bu terkîbin isti'mâline lüzûm yokdur].

âsâr-i mehdiyye **assar-i-mehdïïé**(isim, cemi'). [Arabca **âsâr**= eserler; **mehd**= beşik; **yy**= nisbet edâtı; **e**=te'nis edâtı] [Kozmoğrafya] bilhâssa ayın câzibesi te'sîri ile arz mihverinin mu'ayyen bir müddet zarfında tâm bir

Levent Şahverdi Arşivi

mahrût resmeylemesinden doğan tabî'î hâdise [**mehdî hâdiseler** denilebileceğinden isti'mâline lüzûm yokdur].

âsim **assim**(sıfat). [Arabca sîga] günahkâr, günahlı [lüzûmsuz].

ac **adj**(sıfat). Tok olmayan § **acgözlü**= gözü aç olan, kanâ'atsiz, harîs.

aclık **adjlyk**(isim). Tok olmayanın hâli, ac olanın hâli.

âcil **adjil**(sıfat). [Arabca sîga]Va'deye merbût, sonraya kalan, «'âcil»in zıddı [**mü'eccel** kelimsei buna ihtiyaç bırakmaz].

âcilen **adjilen**(hâl). [Arabca sîga] âcil olarak [lüzûmsuz].

acenta **adjenta** acente **adjenté**(isim). Vapor veyâ sigorta şirketlerinin dîger bir mahalde bulunan vekili || bu vekile mahsûs binâ.

acentelik **adjentélik**(isim). Acente olanın hâli: **Acentelik ediyor.**

acur **adjour**(isim). Uzunca bir nev'i hıyar ki kabuğu oyuklu olur.

acı **adjy**(sıfat). Tatlı mukaabili || sızı, derd || ağrı, elem || musîbet § **acı söz**= tekdîr || **acı dil**= tekdîrli lisân || **yürek acısı**= büyük keder, büyük yas || **Cân acısı**= şiddetli acı || **kuyruk acısı**= kîn || **acısını çıkarmak** = bir işde gâib etdiğini dîger işde kazanmak: Telâfî etmek.

acıağac **adjy-agadj**(isim). Kavasiya.

acıelma **adjy-élma**(isim). Elma gibi yemişi olan adaçayı nebâtı.

acıbadem **adjy-badem**(isim). Tadca acı bir badem nev'i.

acıtmak **adjytmaq**(müta'addî fi'il). Ağrı vermek || keder vermek.

acıkmak **adjyqmaq**(lâzım fi'il). açlık duymak.

acımak **adjymaq**(lâzım fi'il). Merhamet etmek, merhamete gelerek kederlenmek.

acındırmak **adjyndyrmaq**(müta'addî fi'il). Merhamete getirmek, acımasına sebeb olmak.

acınmak **adjynmaq**(lâzım fi'il). Başkalarının kendine acımasına sebeb olmak.

acıçaça
acıhıyar
acırga
acımtırak
acıklı
acımarol

Levent Şahverdi Arşivi

ZİYA GÖKALP'A ÂİT 4 VESİKA

1910 yılında **Selânik**'te Ziya Gökalp İttihat ve Terakki Fırkası Merkeziumûmî âzası iken açılan **«İttihat ve Terakki İdadîsi»**nde, mütefekkirimizin teklifiyle, memleketimizde ilk defa mektep programlarına konulan **«İlm-i İctimâ'»**(Sosyoloji) dersinin hocalığına başlarken, Maarif Müdüriüğüne verdiği haltercümesiyle beraber, **Diyarbekir Mülkiye İdadîsi**'nin Dördüncü Sınıfından aldığı **«Tasdiknâme»** ve iki adet vesikanın suretlerini, ilk defa burada neşrediyoruz. Elimizdeki **«Hâltercümesi»** müsveddesinde sorular yazılmamıştır. Fakat, verilen cevaplardan bunların mâhiyeti kolayca anlaşılmaktadır. Bütün bunların asılları bizdedir.

1) Z. Gökalp'ın Resmî Hâltercümesi

«**(1)** İsim ve mahlâsım **Mehmed Ziya**, pederimin isim ve mahlâsı **Mehmed Tevfik Efendi**'dir. **Pederim**in lâkabı **Müftîzâde**'dir. **Diyarbekir Vilâyeti Evrâk Müdiriyeti**'nde uzun müddet bulunduğu için şöhreti **Evrâk Müdiri** idi. Gerek ben ve gerek pederim yalnız mahlâslarımız ile yâdolunuruz. Müftîler tevâlî etdikce **Müftîzâde** lâkabları çoğaldığından, tefrîk lüzûmuna mebnî, **Tevfikefendizâde** ta'biriyle telâkkub ederim. Pederimin Beyliği ve Paşalığı yoktur, her ikimiz de **Efendi** unvâniyle yâd olunurz. Pederim memûrînden idi. Son memûriyyeti **Diyârbekir Vilâyeti Nüfûs Nezâreti,** son rütbesi **Sâniyye Sınıf-i-Sânîsî** idi. Aslen **Diyarbekirli**'dir. Berhayât değildir. Dînen **İslâm** ve tâbi'iyyeten **Osmânlı**'dır. Pederi cihetinden **Müftî Hâci Hüseyin Efendi âilesi**'ne, vâlidesi cihetinden **Müftî Derviş Efendi âilesi**'ne mensûbdur.»

«**(2)** Mahall-i vilâdetim **Diyarbekir**'dir. Târîh-i vilâdetim 1293 sene-i-hicriyyesi ve 1292 sene-i-mâliyyesidir.»

«**(3)** Mebâdî-i tahsilim **Diyarbekir**'dedir. **Diyarbekir Rüşdî-i Askerîsi**'nden 1306 senesinde şehâdetnâme aldım. Bir sene kadar hususî tahsil gördükden sonra, **Diyarbekir İ'dâdî-i Mülkîsi** açıldı. 1307 senesinde **İ'dâdî-i Mülkî**'nin İkinci Sınıfına dâhil oldum 1310 senesinde Mektebin Dördüncü Senesinden tasdîknâme alarak **Dersaâdet**'e geldim. Müsâbaka imtihanını vererek **Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlîsi**'ne dâhil oldum.»

«**Baytar Mektebi**'nin Üçüncü Senesi'nde iken politika mes'elesinden taht-i tevkife alınarak, on ay **Taşkışla**'da ve iki ay **Mehterhâne**'de bâ-İrâde mahsûsa kaldıktan sonra, mahall-i vilâdetim olan **Diyarbekir**'e nefyedildim. **Baytar Mektebi**'nde ulûm-i tabi'iyyeye mahrem olduktan sonra ulûm-i içtimâiyyeye merak etmiş, psikoloji ve sosyolojiye dâir birçok kitablar okumuş-

Levent Şahverdi Arşivi

tum. Menfâ hayatında mütâleadan başka bir medar-i teselliye mâlik olmadığım için, bir tarafdan ulûm-i tabi'iyye ve fenn-i tıbba, diğer tarafdan ilm-i rûh, ilm-i ictimâ, mâba'de-t-tabi'iyye ve fenn-i terbiyye gibi ulûm-i felsefiyyeye dâir fransızca kitablar celb ederek tetebbu'âtle meşgul oldum. Farsî ve Arabî lisanlarına da vukufum olduğundan, ulûm-i cedîde hakkındaki tetebbu'âtımı âsâr-i İslâmiyye mutâleasıyla tehzîbe gayret ettim. Fransızca lisanında yüzlerce cild kütüb-i ilmiyye ve felsefiyyeyi anlayarak mutâlea ettiğim ve ıstılâhâtın mukaabil-i tâmlarını bulmak için kütüb-i kelâmiyye ve tasavvufiyyeyi de nazar-i tetebbu'dan geçirdiğim için, tercümede iktidar-ı kâfîye mâlikim. Fakat, tekellüm ve tahrîrle uğraşmadığım için, o cihetlerdeki bızâ'am nâkısdır. **Farsî**'yi bütün gavâmızıyle, **Arabî**'yi **mehmâemken** bilirim. **Çağatay** ve **Azerbaycan** türkçeleri hakkında tetebbuâtım, gazetelerde bazı ilmî ve edebî makaaleler yazmış isem de, kitâb suretinde matbu' bir eserim yoktur.»

«(4) 4 Teşrinisâni sene 319 târihinde fahrî olarak **Ticâret Odası Kitâbeti**'ne ta'yîn edildim. 13 Temmuz sene 321 tarihinde yüz yirmi kuruş ma'âşla **Meclis-i İdâre-i Vilâyet Başkâtib Refâkati**'ne ve ilâve-i memûriyyet olarak **Mülkiyye Müstantıklığı**'na ta'yîn edildim. 6 Nisan sene 324 târîhinden 1 Kânunevvel sene 324 târîhine kadar, muvakkat memûriyyetlerden **Esfel ve Şem'hâne Muharrirliği** vazîfesini de üç yüz elli kuruş ma'âşla îfâ ettim. 1 Teşrinsâni sene 324 târihinde üç yüz kuruş ma'âşla **Diyarbekir Vilâyet Gazetesi Muharrirliği**'ne ta'yîn olundum. 1 Kânun(evvel) sene 324 târîhinde **İttihâd ve Terakkî Cemiyeti Merkez-i Umumîsi** tarafından **Diyarbekir, Van, Bitlis** Hey'et-i Merkeziyyelerini teftîşe memûr edildiğim için, uhdemde bulunan **Meclis-i İdare ve Ticâret Odası Kitâbetleri**'le **Vilâyet Gazetesi Muharrirliği**»nden istifâ ettim.»

«325 senesinde **Dersaâdet**'de **Dârülfünûn** ulûm-i dînîyye-i âliyye ve Edebiyât Şu'beleri ilm-i ruh **Muallimliği Vekâleti**'ne altı yüz kuruş maâşla ta'yîn edildi isem de, mezkûr maâşla ve Vekâlet suretiyle **Istanbul**'da idâre-i ma'îşet edemiyeceğimden, memuriyyet-i mezkûreyi kabul etmedim. 5 Temmuz sene 326 tarihinde **Diyarbekir Vilâyet Maârif Müfettişliği**'ne tayîn edildim.»

«(5) Bâlâda arz etdiğim isti'fâdan başka hiçbir sûretle infisâlim ve işten elçekdirilişim vuku'bulmamışdır. Ma'rûz politika mes'elesinden başka, hakkımda hiç bir zaman zan ve şikâyet vuku'bulmamışdır. Taht-i muhakemeye alınmamış ve ceza görmemişimdir. Memuriyetlerime âid berâet mazbatası sureti merbutdur. **Rüşdî-i Askerî**'den aldığım şehâdetnâme ile **İ'dâdî-i Mülkî**'nin Dördüncü Senesinden aldığım tasdîknâme **Baytar Mektebi**'nde kalmış ve **Rüşdî-i Askerî**'nin defterleri zâyi' edilmiş olduğundan, mezkûr mekteblerden suretleri merbut birer tasdiknâme almağa mecbur oldum.»

Levent Şahverdi Arşivi

2) Z. Gökalp'ın İdadî Tasdiknamesi

«Bismillâh»

Diyarbekir
Mekteb-i İ'dâdî-i Mülkisi
Aded 38

Dördüncü Sene İmtihân-i Umûmî Numroları
1309-1310 Sene-i Dersiyyesi

Tarih	Arabî	Farsî	Türkçe	Fransızca	Hisâb	Hendese
10 On	10 On	10 On	10 On	8 Sekiz	9,6 Dokuz ondaaltı	10 On

Coğrafya	Hüsn-i-Hat	Resim	Ulûm-i Dîniyye	Ahlâk Numrosu
6 Altı	8,8 Sekiz ondasekiz	9 Dokuz	9 Dokuz	7 Yedi(*)

Yekûn	Derecesi
107,4 Yüzyedi ondadört	İkinci

Diyarbekir İ'dâdîsinde 73 Nurmo ile mukayyed iken müddet-i tahsîliyye-yi ikmâl etmeksizin mektebi terkeden **Ziya Efendi**'nin 1309-1310 Sene-i Dersiyyesi İmtihân-i Umûmîsinde Dördüncü Senede tedrîs olunan derslerden bâlâdaki numroları kazanarak Beşinci Seneye terfi eylediğini mübeyyin tasdiknâmedir.

Fî 5 Eylül sene 326 (1 ve 2 kuruşluk damga pulları üzerindeki mühür)
«Diyarbekir Mekteb-i İ'dâdî-i Mülkisi Müdîriyeti

3) İttihad ve Terakki Cemiyeti Müfettişi Ziya Bey'e Merkezin Yazısı

Osmânlı
İttihâd ve Terakki Cemiyeti
188

Bismillâh

Viranşehir Kongresi Âzasından Mehmed Ziya Bey'e (mürekkeple)
Hamiyyetli Kardaşlar(burası ve mühre kadarı şapıgrafla kopyadır)

Viranşehir havâlisinin te'mîn-i umrânı maksadıyla akdetdiğiniz Kongrenin mukarrerâtını hâvi ondört mâdde'li ve fî 25 Kânunevvel sene 324(7 Ocak 1909) tarihlü **Lâyihaları** kemal-i ehemmiyyetle. nazar-i dikkate alarak, Kabine'ye ve Meb'uslarımıza iş'âr-i keyfiyyet edildi. Mutâleât-i musîbe-i hamiyyet-mendânelerinin tesiratile, inşâallah bir ma'mûre-i hürriyyet olacak olan **Viranşehir** ve havâlisinde vâki olan himemât-i vatanperverânelerine kemâl-i

(*) Bir gün Mektepçe yapılan merasimde **«Padişahım çok yaşa»** yerine **«Yaşasın millet»** diye bağırdığı için sorguya çekilmiş ve Ahlâk Notundan 3 numrosu kırılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

samîmiyyetle teşekkür eder ve vatana bundan sonra daha büyük hidemât ifasına muvaffak olmanızı Cenâb-i-Hak'dan dileriz, kardaşlar.

Fî 28 Kânunsâni sene 324(10 Şubat 1909).»

(kırmızı mürekkepli büyük mühür:)
«Osmanlı İttihâd ve Terakki Cemiyeti-
Merkez-i-Umûmîsi. 10 Temmuz 1324.
Uhuvvet, Hürriyet, Müsâvât.»

---

4) Ziya Bey'in Diyarbekir Maarif Müfettişliği Beraat Mazbatası

(soğukdamgalı resmî başlıklı ve 25,4 × 37,4 santim boyundaki kalınca kâğıda)
«Şûrây-i Devlet'in gayri devâirden mesâlih-i şahsiyyeye dâir verilen mazbatalara mahsus varakadır. Kıymeti beş guruşdur(matbu yazı)»

«**Osmanlı İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umûmî Murahhaslığı**'na intihâb olunduğundan dolayı, uhdesinde bulunan **Diyarbekir Vilâyeti Maarif Müfettişliği**'nden istifa eden **Mehmed Ziya Efendi**, mezkûr Müfettişliğe ikibin guruş ma'âş-i muhassasla ta'yîn ve fî **7 Temmuz** sene **326** târihinde işe mübâşeret ve fî **1 Kânunevvel** sene **326** târihine kadar ifây-i hizmetle infikâk eylediği ve ma'âşâtından tevkîfat-i mukarrereyi kâmilen tesviyye ederek, bir gûne zimmet ve ilişiği bulunmadığı **Ma'ârif Müdirliği**'nden yazılan derkenârdan anlaşılmış olmağla, mûmâileyhin Berâat-i Zimmetini ve müddet-i memûriyyetde ifây-i hüsn-i vazife eylediğini mübeyyin işbu Mazbata tanzim ve i'tâ kılındı. Fî 19 Kânunsâni sene 326.

Aza	Aza	Aza	Aza	Murahhas	Nakîb	Müfti	Müdir-i tahrirat	Defterdar	Nâib	Diyarbekir Vâlisi
Keyifsiz	Karabetzâde	Mehmed	(boş)	Bulunmadığı	Münhal	Bulunmadığı	Şerif Mehmed Muhtar	Nüzhet Osmân	Halîl Cevâd-ül'-Hâlidî	Ebû-Haldûn Galib

(Vilâyet İdare Hey'eti âzasının adları mühürlerindedir.

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER :

1. — **Aşiretler Nizâmnâmesi Lâyihası Müsveddesi**(1909).
2. — **Neşredilmemiş Âile Mektupları**(1919-1921).
3. — **Felsefe Dersleri**(1922).
4. — **Muallim ile Talebe Muhaveresi**(1922).
5. — **Elcezire Aşiretleri**(1922).
6. — **Güzel Türkçenin Sarfı**(1922).
7. — **Muhtasar İçtimaiyat**(1923).
8. — **Türk Kamûsu**(1924).

Ayrıca 4 Vesika: **Elyazısıyla Resmi Hâltercümesi, İdadî Tasdiknâmesi, İttihad ve Terakki Cemiyeti Merkeziyenin Ziya Bey'e Yazısı, Maarif Müfettişliği Berat Mazbatası.**

Levent Şahverdi Arşivi

DİYARBAKIRI TANITMA DERNEĞİ YAYINLARI:

(Basılıp satışa çıkarılanların yanında fiyatı vardır)

A) Ziya Gökalp Takımı:

1 — Şevket BEYSANOĞLU, «**Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı**», Istanbul 1956. **750 Kr.**
2 — «**Doğumu'nun 80. Yıldönümü Dolayısıyla ZİYA GÖKALP ve Açılan Ziyagökalp Müzesi**», Istanbul 1956 ..... **800 Kr.**
3 — Ali Nüzhet GÖKSEL, «**Ziya Gökalp'ın Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları**» ..... **250 Kr.**
4 — Kırzıoğlu M. Fahrettin, «**Ziyagökalp Müzesi Kılavuzu, Yazılı Vesikalara Göre Ziya Gökalp Âilesi Kütüğü ve Ziya Gökalp'ın Kronolojisi**». (Basılıyor).
5 — Ziya Gökalp, «**Malta'da Verilen Dört Konferans**».
6 — Ali Nüzhet GÖKSEL, «**Ziya Gökalp'ın Diyarbekir Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**» kitabı.

B — Tarih Takımı:

a — Telif Eserler:

1 — Süleyman SAVCI, «**Silvan Tarihi**», Diyarbakır 1956. **250 Kr.**
2 — Kırzıoğlu M. Fahrettin, «**Diyarbekir Âbideleri Kılavuzu**» (Türkçe - Almanca - Fransızca - İngilizce, resimli).
3 — Kırzıoğlu M. Fahrettin, «**Mafarkın (Silvan) Tarihi Üzerine Notlar**».
4 — Kırzıoğlu M. Fahrettin, «**Diyarbekir Eyâletinin Osmanlı Ülkesine Katılışı ve Fethi**».
5 — Kırzıoğlu M. Fahreddin, «**Akkoyunlular ve Osmanlılar Çağında Diyarbekir**» (1401 — 1921).
6 — Şevket Beysanoğlu, «**Dünkü ve Bugünkü Diyarbekir**».

b — Metinler:

1 — Süryani Mar-Yeşua, «**Urfa, Âmid ve Bütün Mezopotamya'daki Felâket Zamanına Âit Tarih**» (495 — 507) W. Wriggth'in İngilizce tercemesinden çeviren Mualîa Yarmaz.
2 — İbn-ül' Ezrak, «**Târihü Meyyâfarikın**»(h. 600).
3 — Ebûbekr Tahrânî, «**Kitâbi Diyarbekriyye**»(h. 880).
4 — «**Zeyl-i Heşt-Bihişt**».
5 — Bitlisli Şeref Han, «**Şerefnâme**»(1597).
6 — «**İlk Osmanlı** (H. 924/m. 1518 yılı) **Tahrirlerine göre Diyârbekir Eyâleti ve Âmid Sancağı Mufassal Defteri**» (Kırzıoğlu'nun okuyuş ve izahlariyle).
7 — «**Yazma ve Basma Evliya-Çelebi Seyâhatnâmelerine göre 1656 da Diyarbekir**» (Kırzıoğlu'nun izahlariyle).

Levent Şahverdi Arşivi

C) Biyografi ve Edebiyat Takımı

1 — Şevket Beysanoğlu, «**Diyarbakırlı Fikir ve San'at Adamları**» (Bu üç ciltlik eserin birinci cildi basılmaktadır).
2 — Şevket Beysanoğlu, «***Diyarbakırlı Sırrî Hanım, Hayatı - San'atı - Divanı***».
3 — Şevket Beysanoğlu. «**Süleyman Nazif ve Külliyatı**».

D) Folklor ve Coğrafya Takımı

1 — Şevket Beysanoğlu «**Diyarbakır Folkloru**,» III. Kitap (Diyarbakırda Halk Âdet ve İnanmaları).
2 — Şevket Beysanoğlu, «**Diyarbakır Ağzı**».
3 — «**Seyyahlara Göre Diyarbakır**» (1046 — 1956).
4 — Cevdet Hayrullahoğlu, «**Diyarbakır Kavun ve Karpuzculuğu**».
5 — Sabahattin SAVCI, »**Diyarbakir ve Çevresinde Süne Haşeresi**», ve **Mücadele Metodları**» (basılmaktadır).
6 — Sabahattin SAVCI, «**Diyarbakır'da Bir Köy Monografisi**».
7 — Sabahattin SAVCI, «**Diyarbakır'da Büyük Ziraat İşletmeleri ve Maliyet Hesapları Üzerinde Araştırmalar.**»
9 — Sabahattin SAVCI, «**Diyarbakır Çiftçisi Nasıl Kalkınabilir?**»

Levent Şahverdi Arşivi